

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Bojtár Endre, Herner János, Horváth Iván, Lengyel László, Margócsy István, Szilágyi Ákos, Török András.

*»Elrablója hím medve... Közepesen kemény,
nemzetközi magánpartizán«*

MOLNÁR MIKLÓS

»Sokasoggyatok!«

PHILIP ROTH

*»Akkor hát csak „ők” tehettek.
Vagyis „mások”. Az „idegenek”.«*

SZILÁGYI ÁKOS

Mcmxc Február

Szerkesztőségi órák: csütörtökön délután kettőtől négyig a New York kávéház karzatán.

ÁRA HUSZONKILENC FORINT

OROSZORSZÁG

MOSZKVA

BALTI FÖDERÁCIÓ

HELSINKI

ÉSZTORSZÁG

LETTORSZÁG

LITVÁNIA

BEHORUSSZIA

VARSO

UKRAJNA

STOCKHOLM

OSLO

BERLIN

PRÁGA

BÉCS

BUDAPEST

BELGRÁD

BUKAREST

SZÓFIA

ATHÉN

TIRANA

RÓMA

EGYESULT EURÓPA

4. ERDÉLY AUTONÓM TERÜLET

2. BESZÁRÁBIA AUTONÓM TERÜLET

3. MOLDAVIA AUTONÓM TERÜLET

4. SZLOVÉNIA

5. HORVÁTOR SZÁG

6. KOSZÓVO

7. SZERBIA

LONDON

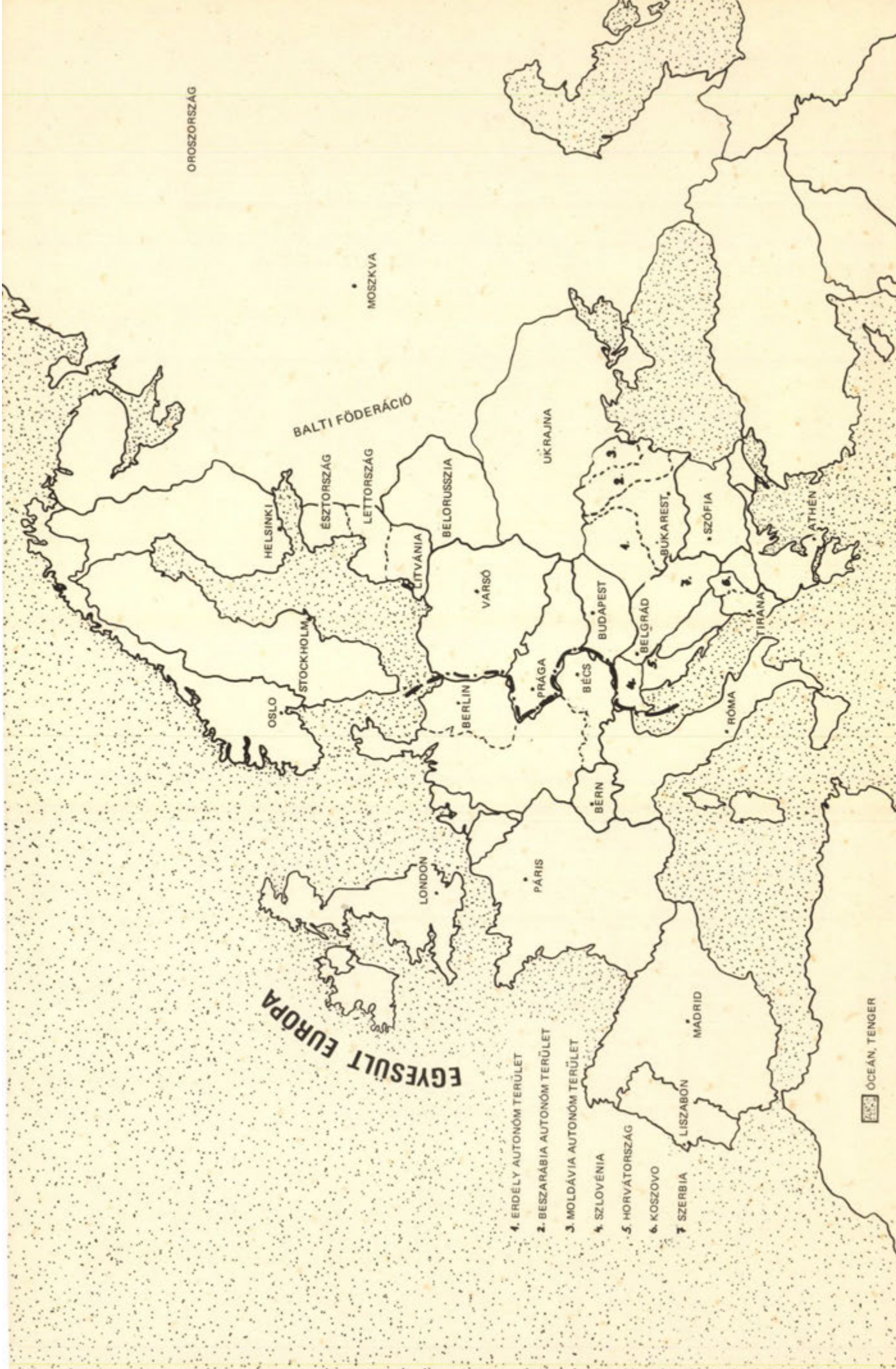
PÁRIS

BÉRN

MADRID

LISZABÓN

OCEÁN, TENGER

Mcmxc Február

MÁSODIK ÉVFOLYAM MÁSODIK SZÁM

Lengyel László Az új Európa – magyar szemmel 3

Szilágyi Ákos Orosz Weimar (*Első rész*) 7

Schlett István Az opportunizmus dicsérete 14

Vági Gábor A kicsi ügyek meg a nagyok 17

Horváth Péter Hurrá 21

Molnár Miklós Játék (legalább) három lappal 25

Faludi Ádám Elvetemült történetek 28

Csalog Zsolt Mi újság falun? 30

Robert Penn Warren *Versek* 36

Oravec Imre *Szajla* 37

Balaskó Jenő *Ciklonfúga* 38

Tábor Ádám Két Té között a fű alatt 41

Marianna D. Birnbaum Esterházy Péter beszélget 46

Németh G. Béla Szociográfia és vallomás 56

Philip Roth Sokasoggyatok! 56

Vekerdy Tamás A Rákóczi kútja 63

Két olvasói levél 64

E számunkban Michel Ciardi (Párizs) grafikáit láthatják.

2000 IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP. FELELŐS SZERKESZTŐ: HERNER JÁNOS. OLVASÓSZERKESZTŐ: BARABÁS ANDRÁS. GAZDASÁGI VEZETŐ: ERÉNYI ÁGNES. LEVÉLCÍM: BUDAPEST 1396 POSTAFIÓK 464. KIADJA A HETI VILÁGGAZDASÁG RT. FELELŐS KIADÓ: SZAUER PÉTER ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ. CÍM: BUDAPEST II. BALOGH ÁDÁM UTCA 12. TELEFON: 176-7876. TERJESZTI A MAGYAR POSTA. ELŐFIZETHETŐ BÁRMELY POSTAHIVATALBAN, VALAMINT A HÍRLAPELŐFIZETÉSI ÉS LAPELLÁTÁSI IRODÁBAN (HELIR), BUDAPEST XIII., LEHEL ÚT 10/A SZÁM ALATT KÖZVETLENÜL POSTAUTALVÁNYON VAGY ÁTUTALÁSSAL A HELIR 215-96 162 PÉNZFORGALMI JELZŐSZÁMRA. ELŐFIZETÉSI DÍJ EGY ÉVRE 348 FT, FÉL ÉVRE 174 FT, NEGYED ÉVRE 87 FT

A SZEDÉS A HVG FÉNYSZEDŐ RENDSZERÉN KÉSZÜLT, PLANTIN ÉS NICHOLAS COCHIN BETŰKKEL. ELEKTRONIKUS TÖRDELÉS: ERDÉLYI ISTVÁN, FENYVESI LÁSZLÓ. SZEDTE LÓRÁNTNÉ KENEDI ANNA ÉS MACHAN ESZTER. NYOMTA A VÖRÖSMARTY NYOMDA SZÉKESFEHÉRVÁROTT. FELELŐS VEZETŐ: PAPP KÁROLY. ISSN 0 864-800X. MEGJELENT A NYOMDACOOP KIADÓI OSZTÁLYÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL ÉS SEGÍTSÉGÉVEL.

Régebbi számaink korlátozott mennyiségben kaphatók a kiadóban.

A CORVINA KIADÓ MŰVÉSZETI KÖNYVÚJDONSÁGA

A macska tízezer létezés módja

**SOMLYÓ GYÖRGY VERSCIKLUSA
SZÁNTÓ PIROSKA KRÉTARAJZAI**

A MACSKÁK, A KÖLTÉSZET, A KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS A BIBLIOFIL KIADVÁNYOK KEDVELŐINEK KÍNÁLJUK EZT A KÜLÖNLEGESEN SZÉP MAPPÁT. 100 PÉLDÁNY A KÖLTŐ ÉS A KÉPZŐMŰVÉSZ ALÁÍRÁSÁVAL KÉSZÜLT, KÉZI MUNKÁVAL. EZEK MELLÉKLETE EGY-EGYSZITANYOMAT. ISMERTES, HOGY MILYEN SOK KIVÁLÓ MŰVÉSZ RAJONGOTT A MACSKÁKÉRT. A KÖLTŐ, SOMLYÓ GYÖRGY ÉS A FESTŐ, SZÁNTÓ PIROSKA IS OSZTOZIK RAJONGÁSUKBAN, SOMLYÓ ÉRZÉKIES KÖLTÉSZETÉBŐL SZINTE MAGÁTÓL ÉRTETŐDŐEN FAKAD EZ A KÖTETNYI MACSKAVERS.

A KOSSUTH-DÍJAS FESTŐ, GRAFIKUS, ÍRÓ SZÁNTÓ PIROSKA AZ ÉLET ÉS HALÁL SZORONGATÓAN DERŰS-SZENVEDÉLYES KRÓNIKÁSA, A TERMÉSZET, FŰ, FA, VIRÁG, ÁLLAT SZERELMESE, ÓSI BŰVÖLETTEL ÖRÖKÍTI MEG ÚJRA ÉS ÚJRA EZT A MEGFEJTHETETLEN TITKOT, A MACSKÁT ÜNNEPÉLYES ALKALOM EZ: EGY KÖLTŐ ÉS EGY FESTŐ KÖZÖS IHLETTEL ÜNNEPLI KEDVES ÁLLATÁT, NERUDA BÁJOS „SZALONTIGRISÉT”.

AZ ALBUM 80 OLDALON JELENIK MEG, 15 SZÍNES KRÉTARAJZZAL, MŰVÉSZET ÉS IRODALOM KÖTVE, TOKBA HELYEZVE, ÁRA MAGYAR NYELVEN 1500,- FT (SZITANYOMATTAL KÉ. 4000,- FT), NÉMET NYELVEN 1950,- FT.

**A KÖNYV MEGVÁSÁROLHATÓ A CORVINA KIADÓBAN
1051 BUDAPEST, VÖRÖSMARTY TÉR 1. TELEFON: 117-8379**

Az új Európa – magyar szemmel

LENGYEL LÁSZLÓ

Európa új versailles-i béke megkötésére készül. Számos jel mutat arra, hogy egy európai nagyhatalom területeket és befolyási övezeteket veszít, miközben egy másik európai hatalom nagyhatalommá válik, területeket nyer és jelentősen kiterjeszti gazdasági, politikai és kulturális befolyását. Az előbbi, a vesztes, Szovjet-Oroszország. Az utóbbi, a nyertes, Németország. Az a nagyhatalom, amely a II. világháborút fegyverrel megnyerte, az most, a béke 45 éve után, elveszíti ezt a világháborút. És az a birodalom, amelyet akkor legyőztek, megváltozva és megújulva ismét felnőni látszik. Ha a Szovjetunióban nem fordulnak meg a politikai erők – amire komoly esély van –, és a szovjet birodalom nem válik atomháborúval közvetlenül fenyegető nemzetiszocialista nagyhatalommá, amely egy talpalatnyi földről sem mond le, akkor a 90-es évek békerendszerében meggátolhatatlan átrendeződések mennek majd végbe, főként a német és az orosz erőterek határvonalain.

Mai belátásunk szerint a 90-es évek legjelentősebb ideológiai alapelve, a *nemzeti örendelkezés*, de legalább ennyire a *gazdasági függés* következtében, a német egység mindenképpen létrejön. Németország nyugati és keleti felének gazdasági, politikai és kulturális újrafonódása sok összeütközéssel fog járni; valószínűleg nemcsak a nyugati fogyasztói-piaci kultúra és a tömegdemokrácia rendszere hat majd a kiéhezett keleti németekre, hanem a keleti tekintélyuralmi, ön- és közfegyelműző, meghunyászkodóan agresszív, a baloldalisággal szemben engesztelhetetlen értékrend is hat a törekény és félig kész nyugati liberalizmusra. Ebből a sajátos egyvelegből rosszabb esetben egy liberális piacgazdaságot működtető, termelői és fogyasztói fölényben elvelt, a keleti kisállamokat csatlósként kezelő tekintélyuralmi jellegű birodalom keverhető ki. Jobb esetben az Európai Közösség többi országának, főként Franciaországnak és Nagy-Britanniának az ellensúlya. Nagyobb liberalizáló hatású anyagokat keverve a vegyületbe csökkenthető Németország tekintélyelvűsége. Végül Németország politikai berendezkedését némileg az is befolyásolhatja, hogy a német újraegyesítés magával ragadja Ausztriát is. Ausztria beilleszkedése az egyesült Európába a semlegesség és az önálló államjogi státusz feladásán keresztül vezet, hiszen a gyenge osztrák identitást csak rombolhatja Németország gazdasági és szociális vonzása, a nagyobb tőke- és munkaerőpiacba való bekerülés lehetősége. A 90-es évek első felének német fellendítési politikájában három ország lesz kiemelt helyen: Kelet-Németország, Ausztria és Csehszlovákia. Az utóbbi, Csehszlovákia cseh

és morva részei egyértelműen át vannak itatva a történeti német kapcsolatokkal, és vonatokótéltre vehetik az elmáradottabb Szlovákiát. Azt feltételezni, hogy a felívelő Németországot, amelynek iparába beszállíthat és műszaki fejlesztését élvezheti, Csehszlovákia majd a hanyatló Lengyelországgal és a stagnáló Magyarországgal cseréli fel szövetségi partnerként, tökéletes illúzió. Csehszlovákia, Magyarország és Lengyelország párhuzamos, egymással versengő iparokat építettek ki, amelyek sugarasan kapcsolódnak mind a Szovjetunióhoz, mind pedig az NSZK-hoz. E három ország és az NDK közötti szorosabb gazdasági kapcsolat, integráció csak addig volt a Német Szövetségi Köztársaság érdeke, amíg elképzelhetetlennek látszott a német egység és a KGST külső feltörése. Mára azonban Németország első övezetében vonhatta keleti részét és Csehszlovákiát, és csak a második övezetben tart számot Lengyelországra, Magyarországra és Jugoszláviára. És mivel valamennyi ország azzal próbálkozik, hogy a németek fő szövetségésének rangját elnyerjék, Csehszlovákia él kedvező helyzetével, illetve azon igyekszik, hogy magát vonzóvá tegye Németország előtt. Csehszlovákia gyors és kulturált demokratizálása, az a kiegyensúlyozottság, ahogyan Masaryk vonalán egyesíteni igyekeznek a háború előtti demokrácia és 1968 szocialista értékeit és mítoszait, megnyugtatóbb a gyanakvó Európa számára, mint a keletnémet nemzetiszocialista érzelmek hevessege vagy a lengyel szakszervezeti populizmus és nemzeti katolicizmus együttese. A csehszlovák–lengyel együttműködés ellen szól, hogy sokkal több „népi” ellentét halmozódott fel a két ország között az elmúlt évtizedben, mint korábban bármikor.

Az új békerendszer vesztese, Szovjet-Oroszország már érzékeli, hogy tartósan aligha tudja útját állni a balti kisállamok, Litvánia, Észtország és Lettország önállósulási törekvéseinek, azok egyfajta külön integrálódásának. És napirendre került Szovjet-Moldávia, Besszarábia egyesülése Romániával. A kérdés immár az, hogy a kulcsszerepet betöltő Ukrajna, illetve a kisebb politikai és gazdasági jelentőségű Fehéroroszország (Belorusszia) mikor és milyen feltételekkel akarnak az önállósulás útjára lépni, mennyire érik be a Szovjetunió belüli nagyobb gazdasági és kulturális autonómiával. Úgy tűnik, hogy Oroszország körül kisebb-nagyobb nemzetállamok gyűrűje alakulhat ki, amelyek egyfajta pufferszerepet játszhatnak. Csak reménykedhetünk, hogy ezek az önállósulások nem egy fegyveres polgárháború vérfürdői közepette mennek végbe.

Szóljunk először Oroszországról. A mostani „versailles-i békeszerződés” egy gazdaságilag megtört, ideológiájában

vesztes birodalom népét éri. Az orosz társadalom világforradalmi hitre épülő fogyasztói aszkézise megdőlt, a fogyasztói ideológiához viszont hiányzik a fogyasztanivaló. A peresztrojka és glasznosztj az orosz népnek csak keserű büntudatot és önostorozást hozott, de nem ésszerű gazdasági kiutat. A tekintélyelvű és despotikus rendszer, amely nemcsak számos intézményében őrződött meg, hanem főként a vállalkozás- és piacellenes érzelmű, egyenlőséghiány, sorban álló és a hiányt beépítő, szerző *homo sovieticus* értékrendjében a gorbacsovi reformot visszavonulásként kezeli. Egészen más dolog Afganisztánból kivonulni, mint a Baltikumból, Moldáviából vagy éppen Ukrajnából, ahol millió és millió orosz él és továbbra is élni akar. Ugyanakkor az orosz magára találáshoz lehet, hogy kellene ezek az áldozatok. A balti államok nagy valószínűséggel nem Lengyelország felé gravitálnak, hanem egy Finnországhoz hasonló gazdasági és politikai pozícióra törekszenek, azaz hátukat szerződéses kapcsolatokkal Oroszországnak vetik, de arccal a skandináv, finn, svéd, norvég gazdaságok felé fordulnak. Szovjet-Beloruszszia sohasem rendelkezett szilárd államisággal, helyzete az orosz-ukrán-lengyel háromszög viszonyának függvénye. A legkeményebb dió a közép-hatalom nagyságú Ukrajna. Az ukrán nemzeti érzelmek legalább annyira antisztalinisták, oroszellenesek és szovjetellenesek, mint a balti nemzeteké. Egy ukrán ébredés, egy fiatal nemzetállam születése nemcsak a szovjet birodalmi irányítókat, hanem az oroszokat, mint nemzetet is félelemmel, daccal és dühvel tölti el. De kételkedés ébred a környező és benne élő lengyel, szlovák, magyar, román nemzetekben és nemzetiségekben, illetve államokban is, hogy mennyire lesz türelmes egy ukrán nemzeti állam. Mindvégig hangsúlyozni szeretném, hogy a teljes kisállami önállóságig kiszámíthatatlan és veszélyes út vezet, de addig is mindenképpen jelentősen növekedni fog Vilnius és Tallinn, Riga és Minszk, Kijev és Kisinyov joga és hatalma saját területe felett, Moszkva rovására. Ami Szovjet-Moldáviát illeti, a Romániával való egyesülés csak elodázható, de nem kerülhető el, akár a nézet egyesítés.

A 90-es éveknek a németek mellett a románok, illetve Románia a nagy nyertesei. Erdély románosítása 1918 óta, de különösen az elmúlt évtizedekben lehetetlenné tesz nemcsak bármiféle újraosztást Románia és Magyarország között, de olyan független Erdélyt is, amely valamiféle autonóm területként Magyarországhoz kapcsolódna, vagy önálló államhatárokkal bírna. A legideálisabb és egyben a legrealisabb egy olyan nagy-Románia létrejötte, amelyben két közigazgatási, gazdasági és kulturális autonóm terület alakul, az együttélő román, magyar, szász, sváb, szerb nemzetiségi jogokat biztosító Erdély, és a román, ukrán, orosz, gagauz nemzetiségi jogokat tisztelő Besszarábia (esetleg nagy-Moldva, amely egyesíti a romániai Moldvát a mai Szovjet-Moldáviával). Románia persze kényes és törekeny viszonyba kerül a katonai és gazdasági függésért fenntartó, a moldáviai kérdésben nagyon is érdekelt Oroszországgal, az Erdélyre figyelő Magyarországgal, de talán éppen ez biztosíthat valamiféle természetes türelmet nemzetiségi politikájában. Románia gazdasági konszolidációjához elengedhetetlen, hogy a szovjet energiaszállítások fennmaradjanak, és román okból ne éleződjön ki a magyar-

román ellentét, ami árthat Románia európai hírnevének, ezáltal gazdasági kapcsolatainak. A román gazdaság a német harmadik övezetbe tartozik, ahol ugyan Németország megveti a lábát, de itt másoknak, elsősorban Franciaországnak is helye van.

A 90-es évek Oroszország melletti másik nagy vesztese Szerbia. Még nem tudható, hogy meddig és mily formában tartható fenn a jugoszláv államszövetség, de az bizonyos, hogy e szövetség legnagyobb országa, Szerbia az elmúlt évtizedben elveszítette a II. világháború partizánharcát. Szinte fegyveres összecsapásig éleződik az ellentét a katonailag legerősebb, de gazdaságilag visszaszorult Szerbia és a kicsiny, de gazdaságilag legfejlettebb Szlovénia között. Szerbia úgy érzi, hogy máris megcsönkítetták, az albánok a szerbeket elűzik Koszovóból, szerbek százezreit szorították Szerbia határain kívül és tartják hátrányban. És Szerbia sérelmezi, hogy a fejlett Szlovénia, és immár Horvátország is csökkenteni kívánják hozzájárulásukat a fejletlenebb terület felemeléséhez, mert nem akarnak a lukas hordóba tovább vizet hordani. Szerbia egyre inkább a fejletlenebb köztársaságok kéretlen érdekképviselőjévé válik, miközben polgárháborút vív Koszovóban az albán túlsúllyal az „ösi” szerb földekért. Szlovénia egyre inkább az önkéntes kiválást fontolgatja, miközben Horvátország a mérleg nyelvének szerepét próbálgatja, hogy bizonyos feltételek mellett fenntartsa Jugoszláviát, vagy ezek hiányában Szlovéniát kövesse. Horvátországot és Szlovéniát vonzza a német érdekkör, de részt vesznek abban a kísérletben is, amit a német túlsúllyal szembeni ellensúlyként Olaszország, Ausztria és Magyarország az Alpok-Adria vonalon kialakítottak. Az egységes, de bizonytalan belső egyensúlyú Jugoszlávia könnyen lehet szintén vesztes, akit bizonytalansága miatt nem fogadnak el partnerként, illetve a partnerkapcsolatok inkább lazítják, mintsem erősítik a föderációt, mert biztos partnerként a tagköztársaságok jelentkeznek és nem a föderáció.

Még egy vesztese van az új európai hullámnak: Lengyelország. Veszélyes és ismerős külső helyzete alakul ki. Az egyik oldalon az erős, titkolt, de létező területi követelésekkel és lengyelelenséggel megáldott-megvert egységes német hatalom. A másik oldalon a dühösen sértett, sarokba szorított Oroszország és a nem kevésbé lengyelelenséges új nemzetállamok vagy félautonóm államok, mint Fehéroroszország és Ukrajna. Továbbá nem számíthatnak aktív csehszlovák barátságra sem. Lengyelország katasztrofális, menthetetlennek látszó gazdasági helyzete még politikai távlattalansággal is párosul. Talán nem könnyelműség megjósolni, hogy a lengyel és a román populista politikai rendszerek korporatista, érdekképviseleti jellegűek lesznek, vagyis a jövő kiszolgáltatott nagy elit munkáscsoportok és szervezeteik belátásának és türoképeségének. A korábban „szocialista”, most „nemzeti” nagyüzemek felkelő, sztrájkoló, kulcspozícióban lévő munkássága szakszervezeti vagy más érdekképviseleti alapon kitart munkahelye, juttatásai mellett, és lehetetlenné teszi, hogy a liberális megszorítások eredménnyel járjanak. A hadsereg kívül nincs más politikai erő, amely a követeléseknek,

a szindikalista alkuknak ellenállhatna. Így váltakozik majd a korporatív populizmus, a külföld, a Valutaalap által támogatott liberális kormányzás, és a katonai diktatúra – hol populizmussal, hol liberális reformdiktatúrával. Ha Jugoszlávia egyben marad, akkor ez az ország is folytatja majd a fent leírt körbenjárást, azzal a különbséggel, hogy itt belépnek a nagyüzemi vezetők is a küzdőterre, és beiktatódik egy oligarchikus érdekképviselő szakasz is. Ha szétválik vagy teljesen meglazulnak a belső kötelékek, akkor Szerbia nemzeti populizmusát a lengyel és román mintájú örvény fogja magával ragadni, de Szlovénia és Horvátország talán kiugorhatnak a bűvös körből. Természetesen lengyel vagy román földön is megcsodálhatunk majd színes pártcsoporthozásokat, de ezek aligha mozdíthatják meg az egyház, az érdekképviselő és a hadsereg szilárd építményeit. A parlamentarizmus, akárcsak a közvetlen demokrácia, csak dekoratív külsőségek lehetnek.

A 90-es évek, akár a 20-as és 30-as évek, Kelet-Európában, Kelet-Közép-Európában a kisállami nyomorúságot és vívódást hozzák. Ezekben az években kipereghet a világra sok-sok, egymással hadilábon álló nemzeti kisállam, Szerbia, Horvátország és Szlovénia, Litvánia, Lettország, Észtország, Ukrajna és Fehéroroszország, nagy-Románia (Erdély, Havasalföld, Moldva, Besszarábia), nagy-Albánia (a mai Albánia és Koszovó), a szorongó Lengyelország. ezen kisállamok nemigen fognak politikai, gazdasági hajlamot mutatni arra, hogy egymással összefogjanak. Valamennyi meg lesz átkozva-áldva nemzetiségi problémákkal, miközben felszabadító harcaikat, forradalmaikat inkább nemzeti alapon, semmint a társadalmi progresszió alapján vívják. Oroszellenes, szerbellenes, illetve szovjetellenes, jugoszlávellenes (ez utóbbi kettőben paradox módon részt vesz az orosz és a szerb nép is) szabadságharcokról van szó, illetve kölcsönös nemzeti visszavágásokról. Dehogyan – mondják sokan –, éppen most nyílik igazán lehetőség a nemzeti megbékélésekre és egy vagy több közép- vagy kelet-európai integrációra. Most egy magyar–lengyel–cseh–szlovák integrációban kell gondolkodnunk. Mások szerint egy új osztrák–magyar monarchiában – Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Horvátország, Szlovénia –, monarchia nélkül és teljes egyenjogúságban. Megint mások ide kapcsolnák a független Erdélyt és az autonóm Vajdaságot. És hallom, hogy a 30-as évek végén már ismert álom, a Baltikumtól az Adriáig, a Klaipedai-öböltől Dalmáciáig terjedő közép-európai föderáció, Közép-európai Egyesült Államok ismét itt sóhajtoz angyalok ajkairól. A valóság azonban könyörtelen. A szegények összeesküvése, a semmik, de szépen álmódó semmik összerakása melletti kitarítás csak addig tart, amíg a gazdagok, a hatalmasok nem kínálnak valamit. A földig rombolt Lengyelország és az ipari környezeti elrákosodásban szenvedő Csehszlovákia, vagy a tehetetlen nyüzsgésbe süllyedt, impotens Magyarország nem vonzó partnerek egymásnak, mihelyt feltűnik a robusztus szerető elegáns kocsiján – Németország. Együttérzésük egymás iránt addig terjed, hogy együtt kívánnak megszabadulni a szovjetektől és Oroszországtól. De mihelyt feltűnik Németország, egymást letaposva futnak elé s kiabálják: velem hálj, ne azzal a másikkal. És az egyesült Európa minden szép elve a gyakorlatban annyit ér

Közép- és Kelet-Európa számára, amennyit a wilsoni elvek értek 1918-ban. Európa határa nem ott fog húzódni, ahol Európa szegényei szeretnék meghúzni, hanem ott, ahová Európa gazdagjai és hatalmasai a diktatúra fala helyébe a gazdagság távoltartó falát húzzák.

A kis Magyarország előtt nagyon sok és nagyon kevés választási lehetőség áll. Sok, mivel ma még egy nagyon rövid időre szóló nagyhatalmi vákuum létezik, illetve a sok nagyhatalomtól való egyszerre függés helyzete. Magyarország katonailag függ a Szovjetuniótól. De ennél is fontosabb az a függés, amely a magyar gazdaság szovjet energiaellátását, és a magyar mezőgazdaság feldolgozó- és élelmiszeriparának szovjet irányú szerkezeti elkötelezettségét érinti. A magyar gazdaság sok tekintetben kiszolgáltatott az Egyesült Államok politikájának, amely a Nemzetközi Valuta Alapon keresztül elzárhatja vagy megnyithatja az ország hitelezését. De befolyással van a magyar gazdaságra az is, hogy hiteleink jelentős részben japán eredetűek. Végül, részei vagyunk a német befolyási övezetnek, az európai házban Németország kegyeskedhet kiadni nekünk egy bájos mosókonyhát a pincében. Magyarország reményeit növelné, ha a német birodalmi túlsúly elensúlyozható volna más erővel. Erre Oroszország csak a nem túl vonzó katonai erejével képes. A kérdés az, hogy az események után kullogó republikánus amerikai adminisztráció mikor ébred rá, hogy Amerika teljesen kiszorulhat Európából, hogy a kontinensen nem tudja megvetni a lábát. A Bush-kormányzat ma minden támogatást megad egy német vezetésű Európa létrehozásához. Japán és Délkelet-Ázsia kis sárkányai gyorsabbnak látszanak, csak még nem tudják, hogy hová, melyik európai országba küldjék előretolt helyőrségüket. Nagy-Britannia azon vergődik, hogy a térség nagyhatalmával, a Szovjetunióval kialakított speciális viszonya mellett nem tudott komoly gazdasági kapcsolatokat kiépíteni a kisállamokkal. A francia–magyar közlebbi viszony sosem kecsesggett. Él viszont egy aktív és rugalmas olasz politika, amelyre Magyarország tartósan számíthat. De Olaszország kilós súlya a német mázsákat aligha billentheti át. Magyarországnak kevés választási esélye van. Nem a magyarok, hanem a nagyhatalmak választanak, ejtenek el. Tartósan nem lehet mindenkitől egyenlő távolságra maradni, vagy mindenkit behívni.

A Városban már mindenkinek nagyon elege van Heródesből, gyűlölik és megvetik a Kajafásokat, s rettegnek a Barabásoktól, kik nyílt utcán ölnek és rabolnak. A gazdagok gazdagodnak, a szegények szegényednek. Sokan a Kapuhoz sereglenek és várnak. Vannak, kik az új római légiókra, akik munkát hoznak, pengő, biztos aranypenzt, rendet és pilátusi igazságot. Mások minden kis porfelhő mögött a szamarhátas és meztelállás Messiást sejtik, de csalódottan kell becsukniuk vérekes szemüket. A nap, amely mintha csak most jött volna föl, immár lemenőben. A Kaput már csukják az örök, s mennek, mennek hazafelé, átkozván a szomszédot, hogy elhitette, van miért nézni a messzeségbe. Ma sem akartak elfoglalni, sem megváltani minket. Kimegyünk-e holnap újra, hogy hátha meghalljuk a közeledő légiók robaját, vagy a magányos számár tompa léptét? A Kaput hajnalban újra nyitják.

BOJTÁR ENDRE

EURÓPA MEGRABLÁSA

A BALTI ÁLLAMOK BEKEBELEZÉSE
A DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

1939-1989

SZABAD TÉR KIADÓ

SZILÁGYI ÁKOS

A NEGYEDIK OROSZORSZÁG

AZ OROSZ NACIONALIZMUS
CSALÁDFÁJA

HUNGAROTON

LISZT FERENC KÓRUSMŰVEK

(IN DONUM DOMINI IBIMUS,
CHOR DER ENGEL,
AVE MARIS STELLA, ROSARIO,
INNO A MARIA VERGINE STB.)
MAGYAR ÁLLAMI ÉNEKKAR
VEZÉNYEL: UGRIN GÁBOR
LATIN, NÉMET ÉS OLASZ NYELVEN
SLPD, MK, HCD 31103

A KURUC KOR ZENEKÖLTÉSZETE

(1664-1736)

KECSKÉS EGYÜTTES
MŰVÉSZETI VEZETŐ:
L. KECSKÉS ANDRÁS
MAGYAR ÉS NÉMET NYELVEN
SLPD, MK 31267, HCD 31088

RICHARD WAGNER A BOLYGÓ HOLLANDI

ASTRID VARNAY (SZOPRÁN)
WOLFGANG WINDGASSEN (TENOR)
HERMANN UHDE (BARITON)
LUDWIG WEBER (BASSZUS)
A BAYREUTHI ÜNNEPI JÁTÉKOK
ÉNEK- ÉS ZENEKARA
VEZÉNYEL: HANS KNAPPERTSBUSCH
HELYSZÍNI FELVÉTEL, 1955
LPXL 31182-84

GUSTAV MAHLER DAL A FÖLDRŐL

KATHLEEN FERRIER (ALT)
JULIUS PATZAK (TENOR)
BÉCSI FILHARMONIKUSOK
VEZÉNYEL: BRUNO WALTER
NÉMET NYELVEN
LPXL 31251

Orosz Weimar

ELSŐ RÉSZ

SZILÁGYI ÁKOS

„Még nagyobb öröm volt látni és hallani, hogy Voronyezsben földönkívüli lények jelentek meg. Pár nap múltán egész Moszkvában azt suogták, hogy ultimátumot hoztak: »Vagy befejezitek 2000-ig a peresztrojkatokat, vagy elhamvasztjuk a Földet!«”
MOSZKOVSKIJE NOVOSZTYI

Manapság, amikor minden harmadrangú újságíró egy próféta könyörtelenségével és hevélvel jósolja meg a Szovjetunió közeli összeomlását, nem árt, ha mi, földönkívüli lények – mármint a „nagy földön” kívüliek – óvatosabbak vagyunk. Mindenesetre egy bizonyos távolságból tekintve a földre, azt látjuk, hogy Oroszország, minden eddigi összeomlása után (kijevi Oroszország, moszkvai Oroszország, pétervári Oroszország, Szovjet-Oroszország) még hatalmasabban került ki a törmelék alól. Volt valami, ami – úgy látszik – nem omlott össze, sőt egyre robusztusabb alakban jelent meg a történelem színpadán. Mi omlott akkor hát össze? Avagy minek kellett volna összeomlania, és mi nem omlott össze? Oly kérdések ezek, melyekre egy földönkívüli megfigyelő hideg szívvel aligha válaszolhat. Helyesebb, ha a forrófejű bennszülöttek válaszaire hagyatkozunk. Ivan Mocsalov orosz történész 1988-ban – az összeomlás kellős közepén – így válaszolt a feltett kérdésre: „Hazai történelmünket tanulmányozva találunk egy szembeötlő és visszatérő jelenséget: első Péter reformjaitól, sőt jóval korábról kezdve egészen napjainkig nem volt egyetlen kisebb vagy nagyobb horderejű, nyílt vagy burkolt, sikeres vagy sikertelen, mély vagy felszíni, békés vagy erőszakos társadalmi átalakítási kísérlet sem, amely képes lett volna lerombolni vagy legalább komolyabban megrendíteni azt a társadalmi szuperstruktúrát, azt a tekintélyuralmi és lényegénél fogva elitisztikus-bürokratikus szuperrendszert, amely mint gigászi abroncs szorította össze a társadalmat. Mivel a visszacsatolások hatékonyan működő rendszere nálunk teljesen vagy szinte teljesen hiányzott, Oroszország évszázadokon keresztül meg volt fosztva az önszerveződés és önfejlődés lehetőségétől, s ennek következtében a nehézkes, konzervatív »egész« a szó szoros értelmében összelapította az »egyest«, a »kisembert«. Ez a társadalom minden pórúsába beférkőző szuperrendszer, amely az orosz történelem invariánsának szerepét játszotta és játssza még ma is, olyan mint a fönixmadár, amely újból és újból feltámad, csak mindannyiszor más jelmezt, más »vértet« ölt. Szilárdsága, ellenálló képessége a külső hatásokkal szemben egyenesen bámulatos; vereséget szenvedtek itt már osztályok, pártok, államok, hadseregek, személyek – egyedül ő maradt legyőzhetetlen mindmáig.”¹ Egy másik bennszülött, aki ugyan ez idő szerinti szintén földönkívüli, az emigráns Alekszandr Janov a vereségek egész listájával² támasztotta alá a tételt, hogy Oroszországban reform még nem volt sikeres: 1550-es évek – a reform elbukott, Alekszej Adasevet, az orosz kormány fejét kivégezték, következett Rettegett Iván „el-

lenreformja” (1560–1584); 1605–1610 – a reform elbukott, Mihail Sztalikovot, az 1610-es alkotmány szerzőjét hazaárulásért elítélték, következett a politikai stagnálás, mai szóval „pangás” időszaka; 1680-as évek – a reform elbukott, Vaszilij Golicin herceget, az orosz kormány fejét örökös száműzetésre ítélték, következett I. Péter „ellenreformja” (1689–1725); az 1720-as évek reformkísérlete elbukott, Dmitrij Golicint, aki 1730-ban a Legfelső Titkos Kamara vezetője lett, örökös száműzetésre ítélték, következett a „pangás” időszaka; újabb reformkísérletek az 1760-as években, majd 1800-tól és újabb „pangási” időszaok; 1825 – a dekabrista megmozdulás elbukik, vezetőit felakasztják, következik I. Miklós „ellenreformja” 1825–1855; 1860-as évek – reformkísérlet, mely politikai stagnálásba fullad; 1879–1880 – II. Sándor nagyszabású reformjai, 1881-ben a cárral egy merénylő bombája végez, következik III. Sándor „ellenreformja”; az 1905–1907-es forradalmat követő sztolipini reformkísérletnek 1911-ben egy merénylő bombája vet véget, a reform politikai stagnálásba fullad; 1917 februári forradalma – megbukik, vezetői emigrációba kényszerülnek, következik az „októberi államcsíny” követő „ellenreformáció”, a „hadikommunizmus” időszaka 1917–1921; 1921–1929 között újabb reformkísérlet, a NEP, melyet Sztálin „ellenreformja” követ, s a reform főideológusát, Nyikolaj Buharint hazaárulás vádjával kivégzik; 1950–60-as évek reformja Hruscsov megbuktatásával végződik, és politikai stagnálásba fullad (1965–1883); 1985 – Gorbacsov reformkurzusa, mely mindmáig tart.

Ha e hevenyészett listát áttekintjük, megértjük Ivan Mocsalov 1988-as végkövetkeztetését: „Bármennyire fontos és elengedhetetlen azoknak a gazdasági, társadalmi és egyéb konkrét feladatoknak a megoldása, melyekről manapság annyit írnak és annyit beszélnek a peresztrojka kapcsán, a peresztrojka minden mást megelőző, fő feladatának az orosz történelem szőben forgó invariánsának megsemmisítését tartom.”³ Vagy képes lesz a nyolcvanas évek közepén elinduló szovjet reform eme történelmi „szuperrendszer” abroncsainak lepatintására, az úgynevezett kelet-európai társadalmi modell átalakítására, vagy csupán az a történelmi szerep jut neki, hogy eltávolítsa a színpadról a régi ideológiai díszleteket, megszabadítsa a „szuperrendszert” a kommunista ideológia jelmezeitől, és lehetővé tegye, hogy az összeomlás után új jelmezben, új vértetben és még robusztusabb változatban lépjen megint egyszer a világtörténelmet jelentő deszkákra.

Nemzeti válság és világszakadék

Oroszország történelmi útszükülethez érkezett. Nem lehet megmondani, hány év vagy hány hét választja el attól a ponttól, amikor ugrania kell, ha nem akar szakadékba zuhanni. Persze, mi az hogy „szakadék” és mi az hogy „kell”? A képes beszéd lehet szemléletes, szellemes, de kissé mindig homályos. Van, aki „szakadékon” a „harmadik világ” szintjére való gyors lesüllyedést, van aki az úgynevezett „visszarendeződést” és van, aki a fasizmust érti. Van, aki ugrásnak Oroszország politikai és gazdasági modernizációját, a nevezetes „történelmi invariáns” megsemmisítését, és van aki a nemzet megtisztítását, újjászülését és világküldetésének újbóli megtalálását gondolja. S hogy mi az, hogy „kell”? Nos, egy rendszer, amely elvesztette történelmi egyensúlyát, amit válságának több évtizedes története is bizonyít, előbb-utóbb *ugrásra* kényszerül. A kérdés az, mennyire választható meg az ugrás időpontja, mennyire tervezhető meg pályáíve, mennyire határozható meg értelme és célja. Ettől függ ugyanis, hogy sikerül-e, sőt hogy *melyik* ugrás sikerül.

Egy biztos, a szóban forgó szakadék *nemzeti szakadék* és *világszakadék* is, ahogy a Szovjetunió mai válsága nem csupán egy rendszer és egy ideológia válsága, hanem az egész jelenlegi világrendszeré. Hiszen a világrendszer a Szovjetuniót, a „keleti blokszeretném felhívni figyelmét: a „harang-termő fa”, amelyet Ön remek tanulmányában idéz, a magyar Eliot-kiadásból átörökített sajtóhiba. Az eredeti „wrath-bearing”-et Vas István nyilván „harag-termővel” fordította. A kép feltehetőleg a Tudás Fájárellentés felfogást, világnézetet tükröző írások adják: egy választott és vállalt színvonalon. Az e tájon legutóbb az ötvenes években virágzó – romlott gyümölcsseinek pusztító hatását sajnos még sokáig éreztető – vulgárateista pamflet feltűnése egy üldözik, egy kivétel akad, a hitoktató, aki „azért” rendes ember; ebből P. A. számára az következik, hogy a kereszténység, vagy még általánosabban a hit töntereszi az emberek életét. Ezen logika struktúrája kísértetiesen megegyezik a rafinált antsuk: a szerző személyiségfejlődése során az őt ért gyermekkori traumákat nem tudta konstruktívan feldolgozni, sajnálatosan eltorzult személyiségének közhelyek szintjén megfogalmazott önarcképe a *Psychológiai Szemle hasábjain esettanulm „Oroszországot leverni? De hisz a holtteteme agyonsújtana minket!”*

A jelenlegi szovjet válság vagy kelet-európai válság egyik leglényegesebb aspektusáról, arról, hogy ez egyben nemzeti válság is, az orosz nemzet válsága, alig esik szó abban a furcsa eufóriában, amelyben ma a közép-európai „kis államok” és bizonyos fokig Nyugat-Európa is él. Pedig ez a nemzeti válság az utóbbi két év folyamán szinte örvényszerűen mélyül, és egy *politikai hisztéria* kialakulásának lehetőségét mutatja. Míg Közép-Európában – részben, mert a rendszer válsága itt nem nemzeti válságot, hanem ellenkezőleg, nemzeti felszabadulást, nemzeti felelőtlenséget jelent, részben, mert a gazdasági válság még nem jutott el az összeomlás szakaszába – esély van rá, hogy a közösség, vagyis a nemzet ügye és a szabadság ügye *egy ügy legyen* (Bibó István), addig a Szovjetunióban legalább ekkora az esélye annak, hogy az orosz nemzet széles tömegei „min-

den dinamizmusukkal csak a nemzet ügye mellett, de nem a szabadság ügye mellett”⁴ fognak felsorakozni. Kétségtelen, hogy a nacionalista retorika, a sovinizta felhang, az antiszemita célzások, a Nyugat-ellenesség a közép-európai politikai pártmozgalmakban is fellelhetők, de sehol sincsenek – legalábbis egyelőre – nyíltan fasiszta vagy a nacionalizmust fasisztoid eszmékkel elegyítő mozgalmak, ahogy nincsen nemzeti hisztéria sem, jóllehet a válság súlyos. Ezzel szemben Oroszországban a nemzet ügyének és a szabadság ügyének eltávolodása egymástól, mely már a 70-es évek közepén elkezdődött és létrehozta az orosz nemzeti eszme fasisztoid változatait,⁵ az utolsó két évben drámaian felgyorsult és már a tömegérzelmekben, sőt az értelmiségi ideológiákban is megmutatkozik. A fasiszálódó nacionalizmus politikai alternatívává szerveződése az utolsó másfél évben közvetlen összefüggésben van a *demokratizálási folyamat* viszonylagos sikertelenségével. Mert „bármilyen paradoxul hangzik is – mint Bibó István írja – azt kell mondanunk, hogy fasizmus csak ott van, ahol demokratikus tömegérzelmek vannak. A *demokrácia valamiféle előzménye, példája, kísérlete vagy fiaskója nélkül nincs fasizmus*. A fasizmus viszonya a demokráciához nem az egyszerű negáció, nem a szembenállás viszonya, hanem az, hogy a demokratikus fejlődés válságának bizonyos jelenségei deformálódnak benne: a fasizmus a demokratikus fejlődés deformációs terméke.”⁶ Ha nem is a polgári demokrácia válságáról, mint annak idején a – gazdasági válsággal, munkanélküliséggel, inflációval, extremista politikai erőkkkel küszködő – weimari köztársaságban, de a demokratizálási folyamat válságáról már ma is beszélhetünk a Szovjetunióban. A demokratizálás politikai rezsimje ugyanis a nép nagy többsége előtt ma úgy jelenik meg, mint a központi hatalom gyöngülése, mint egyre nagyobb rendetlenség, általános jegyrendszer bevezetésével fenyegető áruhiány, mint bűnözési hullám és a közbiztonság hanyatlása, mint infláció és létbizonytalanság, mint nemzeti megszegyenyülés, a nagyhatalmi tudat megrendülése, egyszerűen: hanyatlás, tehetetlenség, visszavonulás. Az orosz nemzet kiszolgáltatottságának, megalázottságának, vereségének, fenyegetettségének érzülete ma jelentős népi rétegeket hat át, és azt „a görcsös félelmet ülteti el, hogy a szabadság előrehaladása veszélyezteti a nemzet ügyét”,⁷ mi több: a nemzet létét. A hisztérikus félelem a nemzet kihalásától, a nemzet-haláltól egyáltalán nem a kis népek privilégiuma, nem függvénye sem lélekszámnak, sem népszaporulatnak. Dmitrij Vasziljev, a *Pamjaty „történelmi-hazafias egyesületből”* sarjadt fasisztoid – a monarchista „feketeszakat” idéző – mozgalom vezére egy interjúban egyenesen ezt állítja: „A demográfusok számításai szerint 25-30 év múlva az orosz nemzet felére fog csökkenni, 50 év múlva pedig megszűnik nagy nemzet lenni.”⁸ Mindez persze nem a közönyös természet műve lesz, hanem a cionista-szabadkőműves világösszeesküvése, amely – mint *Kiáltvány az orosz néphez* című röpiratukban írták 1986-ban – „az egész orosz népre összpontosul”. A halálveszedelem felidézése, a félelmi hisztéria, persze csak arra jó, hogy utána indoklást nyerjen az élethalálharc, melyben minden eszköz felhasználható: „Hiába gondolják, hogy Oroszországnak vége. Amíg csak egy hívó ember is él orosz földön – Oroszország

él. A győzelem Oroszországi lesz. A leszámolás elkerülhetetlen, az ítélkezés órája eljön, és mindenkinek felelnie kell majd bűneiért⁹ – így Vasziljev. Az idézett röpirat ennél valamivel konkrétabban fogalmaz: „Az orosz nép tűsz a cionista-szabadkőműves ötödik hadoszlop kezében. Az orosz embernek joga van ahhoz, hogy megragadja a feszítőrudat és leszámoljon ellenségeivel! Porrá zúzunk mindenkit, aki utunkba áll!”¹⁰ Sőt: „Bátrabban kutassátok fel az *összeesküvők* lakhelyeit! Vegyétek ellenőrzésbe a tömegtájékoztató eszközöket... Leplezzétek le a korrupció újságírókat, és számoljatok le velük... A haza veszélyben! Mindennapi helytállást követel tőlünk!”¹¹ S ami 1986-ban még inkább fogadkozás és program volt, 1989-ben már majdnem pogrom lett: az év júniusában Moszkvában röplapon adták hírül a pogrom időpontját, a zsidó nemzetiségűek lakásának ajtaját megjelölték, nyaralóik ablakait bezúzták. A szumgaiti örményellenes pogrom még túl közel volt ahhoz, hogy ez az ijesztgetés ne váltott volna ki sokkot Moszkvában, akárcsak egy későbbi – augusztusi – fenyegetőzés, amely azt tudatta, hogy meghatározott napon a „vidék” megindul a „jó dolgukban” elpuhult, elkényelmesedett, „gazdag” városiak ellen, és pogromot csinál Moszkvában. Az örült – és szerencsére kivitelezetlen – ötlet nem is olyan örült, ha a faszálódó nacionalizmus egyik kedvelt és régi motívumára gondolunk: a bűnös város és a föld, a talaj szembeállítására, mely a „nemzetiellen” és „nemzeti”, a „zsidó” és „orosz” ellentétévé alakulhat át. Az antiszemitizmustól elszíneződött orosz nacionalizmus egyik ismert képviselője, Vaszilij Belov, a népi küldöttek második kongresszusán egyenesen azt vágta a reformerek szemébe, hogy a „civilizált kooperátorok”, akiket a városi gazdaság fellendítését várják, „városi spekulánsok” és az igazi fellendülés csakis a tisztas parasztgazdálkodóktól várható. Belov persze a gazdaság talpraállítását is ideológiai alapon képzelte el: „Adják meg a jogos önálló államiséget a megalázott és megsértett Oroszországnak! Már egymagában ez lökést fog adni a gazdaságnak. Adják vissza a városok, terek és utcák történelmi neveit! Már egymagában ez arra fog sokakat késztetni, hogy más viszonyt alakítsanak ki a családhoz, a munkához, a természeti kincsekhez, a gépekhez, a természethez, sőt még ahhoz a bizonyos itókához is!”¹² De ez a kirohanás már annak a nagy, közösségi hisztériának a megnyilvánulása, amelyben együtt vannak a *tartós félelmi állapotok* összes jellegzetes tünetei: „a közösségnek a realitástól való elrugaszkodása, az élet által feladott problémák megoldására való képtelensége, az önértékelés bizonytalan és túlméretezett volta és a környező világ behatásaira adott reakciók irreális és aránytalan volta”.¹³

Félelem és csodavárás

A tartós félelmi állapotok kialakulásában mindig valamilyen – az egész közösséget megrázkódtató – történelmi tapasztalat játszik meghatározó szerepet. A lelki megrázkódtatás lényege annak a *hamis helyzetnek* drámai feltárulkozása, amelyben az orosz nemzet a legutóbbi időkig élt, és amelyet elfogadott és a *valósággal* való kíméletlen szem-

besülés. Nem önmagában az ellátási nehézségek, a hűshiány vagy szappanhány, a mindennapi élet kényelmetlenségei váltanak ki neurózist, hanem az, hogy a szegénységet, a lemondást többé nem igazolják magasröptű erkölcsi elvek (a nemzet erkölcsi hivatása a világban, világtörténelmi küldetés, a segítségnyújtás és felszabadítás ethosza, a jövő stb.). Tudjuk, hogy országos méretekben a 30-as, 40-es, sőt 50-es években sem volt több hús és több szappan a boltokban, mint ma (csak éppen másként osztották el), ám a mindenkori hiány, a nélkülözés a bekerített, ezer ellenségtől fenyegetett erődben, a lemondás a jövő nevében és – persze! – az emberiség nevében, a *heroikus aszkézis* képében jelent meg, tehát széles népi rétegek számára „értelmes” volt (ahogy a hívő számára is mindenkor értelmű van a rázúduló csapásoknak, a rossznak, sőt az aszkézis éppen a Jóhoz való közeledést, míg a bőség, a jóllakottság a Jótól való eltávolodást jelenti). A félelem, a hiány, az aszkézis a keleti totalitarizmus rendjét nemhogy ki kezdte volna, de igazolta, erősítette az állami-nemzeti kohéziót, erősítette az állam és társadalom egymásra utaltságának hamis képzetét, a „közös baj”, a mindenkit egyaránt fenyegető külső veszély érzését, ami – ráadásul – a honvédó háború éveiben még történelmi igazolást is kapott. Ma azonban a hiány, a nélkülözés, a növekvő ellátási nehézségek „értelem nélkül”, minden heroizmus, küldetés nélkül, a maguk prózai valóságában jelennek meg. A „peresztrojka”, tehát a politikai és gazdasági modernizáció nem kezdődhetett mással, mint a hamis helyzet feltárással, az *igazság* kimondásával, a valóságos helyzet megmutatásával, ami az ínség heroikus-birodalmi legitimitációját szétzúzta (innen a fundamentalista nacionalisták, a fasiszták és a reakciós „apparatszikok” különféle hangszerelésben megfogalmazott, de visszatérő vádja a „glasznosztij” sajtójával szemben, hogy az az orosz történelem befekéttetésén, az orosz nemzet megrágalmazásán, a nemzeti öntudat szétverésén munkálkodik). Csakhogy a régi totalitárius legitimitáció szétverése önmagában még nem hoz létre új viszonyokat és új legitimitációt: a reform jó három éve alatt nemcsak piaci jellegű viszonyokat nem sikerült kialakítani, de még a piaci legitimitációs elvek (siker, teljesítmény, nagyobb jövedelmi különbségek) tömeges elfogadását sem látni (éppen ellenkezőleg). Attól, hogy nem a hús lett kevesebb a boltokban, hanem a hűshiányt heroizáló-igazoló ideológia a fejekben, attól még az ellentmondás létezik: a peresztrojka nem tudta megszüntetni a hiányt és a nélkülözést, sőt a központi újraelosztás mechanizmusának gyöngülésével a hiány még nagyobb lett, viszont megfosztotta a nélkülözőket az ínséget heroizáló, közös értelemmel megtöltő mítosztól; a peresztrojka ideológiailag áttért a fogyasztási legitimitációra (a nyugati életformaminták, áru kínálat, fogyasztási cikkek propagálása), miközben a fogyasztásival egyre kevesebb lett. „Elvettek” valamit s nem tudtak „adni” helyette semmit, hiszen a „peresztrojka” ideológiája mindenre jó, csak arra nem, hogy megszépiítse és igazolja az egyre katasztrófálisabb gazdasági helyzetet.

Ha a demokratizálási folyamat *időben* elszakad a gazdasági rendszer elveinek, egész működésének radikális megváltoztatásától, ha a szellemi, jogi politikai változások

nem követik ugyanilyen súlyú változások az anyagi életviszonyok terén, nem követi legalább némi javulás a társadalom többsége számára (több és jobb áru, működőképesebb gazdaság, kevesebb sorbaállás – még ha a fizetőképes kereslet nem is növekszik), akkor a demokratizálás elemei (nyilvánosság, a szólás- és sajtószabadság növekedése, parlament, jogállamiság stb.) csak arra lesznek jók, hogy folyamatosan felszínre hozzák és dramatizálják a rendszer zét-hullását, működésképtelenségét, anakronizmusát, bűneit a múltban és kilátástalanságát a jövőben, miközben új, alternatív rendszer körvonalai még a messzi láthatáron sem bontakoztak ki. Ha a modernizációt megindító elit nem képes a rendszer lényegi megváltoztatásának – a társadalom többsége számára érzékelhető – megkezdésére a történelmileg rendelkezésre álló időn belül (hogy ez pontosan mennyi idő, azt nem lehet megmondani, de hogy nagyon kevés és a végéhez közeledik, az 1990-ben már jól látható), akkor az ideológiai, politikai, jogi mechanizmusok rövid időre eufóriát kiváltó átrajzolása után, a felszabadulás élménye félelembe, méghozzá tartós félelembe csap át. Az öröm, a remény, a bizakodás átadja helyét a kételynek, a csalódásnak, a kiábrándulásnak: a rendszer működésképtelensége a reform működésképtelenségeként jelenik meg. A kilátástalanság érzése kezd elhatalmasodni a társadalmon, ami egyfelől a már kivívott demokratikus formák és kultivált demokratikus értékek (a szabadság) iránti gyanakvásban, közömbösségben, ellenérzésben mutatkozik meg, másfelől új, hamis helyzetek felé nyitja meg az utat. A szaporodó nemzeti összetűzések, pogromok, sztrájkok és sztrájkfenyegetések, a nemzeti szeparatizmus, a növekvő bűnözés és a nem szűnő korrupció, a környezetszennyezés, a katasztrófák hátterén a demokratikus hatalomgyakorlás impotenciaként, a *tolerancia* elve határozatlanságként, tutyimutyiságként, a *pluralizmus* széthúzásként, döntésképtelenségként, a *kisebbségek* jogainak illetve minden nemzet egyenlő jogának elismerése az ország széthullásaként, a *jogállamiság* kiépítésének első lépései, a rendőrség hatalmának megnyirbálása a bűnözési hullám okaként jelennek meg. Bármennyire is igaz, hogy a modernizáció éppen a valósággal való szembenézést és valóságos megoldásokat jelent a nemzeti problémákra, bármennyire is igaz, hogy a „peresztrojka” relatív sikertelenségének fő oka abban rejlik, amit át kell alakítani (a piaci viszonyokat totálisan megsemmisítő keleti államtársadalomban, a közép- és keleti szerte szinte teljes hiányában, a civil társadalom szinte teljes hiányában, a társadalom széles rétegeinek „antimodern” mentalitásában, a középkorias politikai struktúrában, az orosz történelem nevezetes „invariánsában”), azért mára új helyzet állt elő: már nem csupán a régi rendszer, hanem maga a „peresztrojka”, tehát az egész modernizációs stratégia került válságba. A tartós félelmi állapot ezt a helyzetet tükrözi, és ezért szerveződhet politikai alternatívává lépésről lépésre a fasizálódó nacionalizmus.

Az elmúlt évben valóban csak a weimari köztársaság végállapotához hasonlítható atmoszféra alakult ki a Szovjetunióban. A megcsalhatóság, a történelmi hiábavalóság elhatalmasodó érzése a közelgő társadalmi katasztrófa előérzetével párosult. Mintha már napról napra romlana a helyzet. Mindez a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság

érzését fokozza. Egyre nő a félelem a jövőtől, a félelem szinte mindentől: a polgárháborútól, a pogromoktól, a lakóhely és munkahely elvesztésétől, a félelem a járványoktól, betegségekől (tekintettel az egészségügyi ellátás színvonalára), a környezeti károsodásoktól, a maffiáktól, az agresszív társadalmi csoportoktól (rockerektől, „ljuberciektől”, „afgánoktól”, „fasikáktól”, ahogy az újfasiszta fiatalokat nevezik). A központi hatalom – teljes összhangban a modernizáció megkezdésével – gyöngül, a közbiztonság romlik, az erkölcsi hanyatlás felgyorsult (az alkoholizmust éppencsak megérintette a hírhedt antialkoholista kampány, növekszik a kábítószer-fogyasztás, a prostitúció). Egy társadalom, amely évszázadokon át tekintélyuralomban élt, egyszeriben minden tekintélyt nélkülözni kényszerül, nemcsak a karizmára és tradícióra épülő, de a törvényre épülő tekintélyt is. Egy társadalom, amely így vagy úgy a legutóbbi időkig *ideokráciában* élt, nélkülöz minden eszmét, amelyben hinni tudna. A múlt kísértékstétllyá változott, ahonnan csak áldozatok sikolya és tarkónlővések csattanása hallatszik, a jövő pedig a fenyegető katasztrófa képe. „Már láthatóak a szenvedélyek elszabadulásának szomorú következményei – írta nemrég az emigrációban élő politológus, Valerij Csalidze a *Moszkovszkije Novosztyi* hasábjain: – nemcsak az ország peremvidékein bekövetkezett véres összecsapásokra gondolok, hanem a lakosság különböző csoportjai és rétegei közötti kölcsönös türelem hanyatlására is.”¹⁴ A tartós félelmi állapot fogékonnyá teszi az embert a csodára. Ott, ahol a valóságos megoldás lehetőségében nem hisznek, a csodás – misztikus, irracionális – megoldás hite annál erősebb. Általános a csodavárás, a csodatevőkbe – csodadoktorokba, hipnotizőrökbe, szektafőnökökbe, csodás hatóanyagokba – vetett hit. A csoda kívülről jön, nem igényel sem értelmi, sem gyakorlati erőfeszítést, mindössze hitet, és minden bajtől azonnal megszabadít. Repülő csészealj, földönkívüli lények lepték el Oroszországot, olykor egész városok lakosságát tartva lázban. Ennyi csodadoktor, hipnotizőr, vándorfilozófus talán csak a 17-es forradalom előtt, a cári birodalom végnapjaiban bukkant fel Oroszországban. Nem az a kérdés, hogy a tömegpszichizist keltő „országgyógyító” hipnotizőrnek, Kaspirovszkijnak, aki – egy reggeli műszakban dolgozó kollégájával együtt – a televízió képernyőjén keresztül szuggereálja az országot, tényleg vannak-e gyógyító erejű hipnotikus adottságai, hanem az, hogy ezek az adottságok minek a szolgálatában állnak, mi a kulturális, sőt politikai funkciójuk. A demokratizálás és a modernizáció *racionális* – a valóságra irányuló – *beszédmódja* kezd hatástalanná, érdektelenné, sőt ingerlővé válni széles tömegek számára, míg a nem racionális beszédmód, az irracionális nyelve – ha egyelőre még nem a politikai közösségnek, hanem a magánembernek szól is – tömegeket vonz. Ami sokáig a gorbacsovizmus előnye volt a régi, ideologikus, irracionális állami zsargonnal szemben – a szakmai tudás, a szakmai racionalitás felértékelése, a józan észre, az értelemre apelláló, racionális politikai nyelvezet, – az mára – hatása és elfogadottsága szempontjából – *hát-ránnyá* vált az indulatokat, előítéleteket, ösztönöket mozgósító *irracionális* politikai beszédmóddal szemben, mely nem az értelemre és a szívre, hanem a hitre és az ösztönre

apellál. Ebből a szempontból sokatmondó, hogy a pravoszláv egyház, a keresztény erkölcsi prédikáció bevonásával maga a racionalista reformelit is igyekszik a hit erejét fölhasználni, mint azt az egyházi személyek televíziós szereplése, az erkölcsi prédikációk, erkölcsi elmélkedések egyre gyakoribb televíziós félórái mutatják. De itt minden esetben éppen az ösztönöknek és indulatoknak az erkölcsi szublimációjára szolgál a hit és az egyház intézménye. A modernizáció racionalizmusának a keresztény vallás-erkölcseivel való kombinálása napjainkban több mint szimptomatikus, de tömeges hatása, helyesebben a tömegtudatra gyakorolt hatása nincsen. A pravoszláv egyház sem a múltban, sem a jelenben nem töltött be olyan szerepet az orosz nemzet életében, amelyet a katolikus egyház a lengyelében, és így, bár van befolyása a társadalomra, de semmiképpen nem meghatározó, hacsak nem azokban az egyháztól független – sőt vele szemben ellenséges – monarchista, birodalmi-nacionalista és fasiszta eszmei és politikai áramlatokban, melyek a pravoszláviát az orosz kiváltságtottság és felsőbbrendűség elemeként határozzák meg.

Gorbacsov és a reformértelmiségiek racionális beszédmódjával és a pravoszláv papok keresztény prédikációjával szemben sokkal nagyobb hatása van Kaspirovskij irracionális beszédmódjának, amely az értelemmel, ésszel fel nem fogható akarja befolyásolni az emberben, és amely közvetlenül átvezet a politikai irracionális áramlathoz. Maga Kaspirovskij ugyan nem politikus és nem ideológus, és látszólag kizárólag a magánembert szólítja meg, de mind televíziós szeanszainak felépítése, mind szüntelen átsiklása az egyéni nyavalyákról az ország nyavalyáira, az egyéni neurózisokról és hisztériákról a közösség neurózisaira és hisztériáira, azt mutatják, hogy az irracionális politikai beszéd és a karizmatikus vezér kollektív vágyának kifejeződése ő, egyfajta előképe annak, ami lehetséges, s ami remélhetőleg mégsem fog bekövetkezni. A szóban forgó szeanszok nem csupán a hipnotikus befolyásolásra szorítkoznak. A tulajdonképpeni gyógyítást – a szuggesztiót a képernyőn keresztül és az ezt kísérő hipnotikus prédikációt – hosszadalmas, a hit légkörét előkészítő felvezetés előzi meg. Kaspirovskij a kisebb stadiont megtöltő hívők – gyógyultak, gyógyulók és gyógyulni vágyók – gyülekezete előtt jelenik meg, mint a nyáj pásztora, hogy a hívők az ő színe előtt egymás után bizonyosságot tegyenek a csodáról. Ezt a különös hálaadó ünnepséget csak maga a jó Isten szakítja meg néha, hogy az előtte heverő mérhetetlen mennyiségű táviratból, levélből felolvassa a jelen nem lévők – az ország – tanúságtételét a csodáról. Tekintélye, mely ésszel nem követhető tudásában van megalapozva – abszolút: parancsszáva eltűnnek és előállnak, vallanak és szerepelnek a hívők. Végre valaki, akiben feltétlenül hinni lehet, akivel szemben senkinek nem lehet igaza (a kételkedőket, a botrányt, sarlatánságot szimatoló újságírókat valósággal „kiátkozza” a pásztor és a gyülekezet). Kétségtelen, hogy Kaspirovskij szeanszainak célja ma: az országos féleleműzés és reménykeltés. Szorongás-csillapító, a hisztériát hisztériával gyógyító televíziós Hannussen ő. Hatalma azonban az irracionális alapul, és hatása azt mutatja, hogy ezt a hatalmat fordítva is fel lehet használni. A szereplése nyomán kialakult tömegpszichózis

jelzi, hogy a mai tartós félelmi állapotban a politikai hatalmat legkönnyebb irracionálisan elismertetni és megalapozni. Pontosabban ebben rejlik a faszálódás veszélye.

Ki a bűnös?

Ha van, aki a bajt szemmel gyógyítani tudja, akkor vannak olyanok is, akik okozni tudják. Például szemmel veréssel. Ha van betegség, amit így lehet gyógyítani, akkor vannak kórokozók is, akik ugyanolyan irracionálisan foghatók csak fel, mint a baj és a gyógyítás maga. Ha a társadalom beteg, akkor valaki megbetegítette. Ki tehetette ezt? „Mi” nem tehetjük, hiszen nem vagyunk bolondok, hogy magunk betegítsük meg magunkat. Akkor hát csak „ők” tehettek. Vagyis „mások”, az „idegenek”. De egy többnemzetiségű birodalomban, ahol elkerülhetetlen a népek keveredése, a kultúrák kölcsönhatása, az „idegenek” is számosak. Kik jöhetnek számításba? Mindenekelőtt azok, akik hasonultak „hozzánk”, akik olyan közel kerültek, hogy ugyanazt a nyelvet beszélik, ugyanazt a történelmet ismerik, ugyanazt a kultúrát szeretik. Olyan közel vannak „hozzánk”, hogy szinte már megkülönböztethetetlenek. Éppen ebben rejlik veszélyességük. Beférkőztek „testünkbe”, és most ott garázdálkodnak: irodalmat művelnek, újságot írnak, politikát csinálnak, gazdasági vállalkozásokba fognak, ott villognak a televízió képernyőjén, „mi” meg csak nyögünk közben. Nem csoda, ha erőnk fogy, nyavalyáink sokasodnak, hiszen immunrendszerünket „rászedték”: az „idegen anyag” olyan jól álcázta magát, hogy racionális tudással megkülönböztethetetlen a „sajjától”. De hiszen éppen arra való az irracionális tudás és annak letéteményesei, hogy felfedjék, ami „tőlünk” idegen, hogy megnevezzék azokat, akik „álneveket” hordanak, hogy leleplezzék az álorszókat, elválasszák a tiszta búzát az ocsúdtól (így ocsúdtól fel az álorszók, az orosz nyelvű idegenek irodalmi társaságában legutóbb Jozsif Brodskij, Alekszandr Galics, sőt Vlagyimir Viszockij is, akiknek – a nemzeti irodalom tisztogatója szerint – éppen az volt a tragédiájuk, hogy nem az anyanyelvükön írták műveiket¹⁵). Az „idegen anyagot” – a kórokozót – ki kell vetni a testből, s akkor a csodás gyógyulás nem marad el. Hogy ennek a „kivetésnek”, „kimetszésnek”, „kioperálásnak” mi is az útja-módja a társadalom organizmusa esetében, az még nem tisztázódott teljesen. Az Orosz Föderáció írószövetségének legutóbbi választmányi ülésén¹⁶ például húsz orosz író arra a megoldásra jutott, hogy lemetszi magáról a leningrádi írószervezetet, melynek 400 tagjából 320 nem orosz, helyesebben „orosz nyelvű”, szóval „idegen anyag”. Lehet, hogy idővel a nagypolitikában is sor kerülhet efféle „lemetszésekre”, hiszen a népi küldött, Vaszilij Belov ugyanezen a választmányi ülésen megjegyezte: „...honnán tudják, hogy a Legfelsőbb Tanácsban a helyzet jobb, mint a leningrádi írószervezetben?”¹⁷ Sőt mint az ülésen kiderült, még rosszabb is. A szókimondást, a kórokozó megnevezését a nép egyszerű fia, Anatolij Bujlov vállalta a jelenlévők nagy részének nem kis meglepedésére: „Én nem ismertem ezt a zsidó témát, rénszarvasokat őriztem. A saját eszemmel jutottam el oda, hogy megkérdem: mért vannak ott ezek mindenütt? Megkérdetem, azt felelték, hát azért,

mert okosak. Na mondom, jól van, elfogadom, hogy okosak, csak akkor miért vezettek bennünket zsákutcába? (Általános nevetés, taps.) Ezt ne felejtjük el. Bárhol is van az ember, mindenütt ott a levegőben ez a kérdés. A minap azt mondják Gorbacsovnak: miért nyomorgatja a zsidókat? Azt feleli erre: könyörgök, húsz százalék az arányuk a vezető posztokon. No igen, plusz még háromszor ennyi, ha azokat is idevesszük, akiknek felvett nevük van és más nemzetiség mögé bújnak...¹⁸ Ezzel valóban eljutottunk a baj gyökeréhez. Mert ha minden bajra nem is jut orvosság, egy kórokozó – mégpedig mindegyikre egy és ugyanaz – biztosan jut. Nem kétséges, hogy ez a kórokozó – amikor ugyanis a politikai ideológiákban felüti fejét – a zsidó. A nagyon különféle bajokat az ártó szellemek sokaságával magyarázni ott, ahol az egyistenhitnek évezredes hagyománya van már, nehézkes és követhetetlen lenne: az egyistenhit feltételezi az egysátníthet. S hogy Kelet-Európában „ki legyen a Sátán?” erre a kérdésre nem lehet kétséges a felelet.

A történelmi megrázkódtatásra, amely az orosz nemzetet érte, kétféleképpen lehet válaszolni. Egyrészt úgy, hogy a nemzet magára veszi a valóság teljes súlyát, saját történelmének teljes erkölcsi súlyával egyetemben, és felnőtt nemzetként a valóságos problémákra keres valóságos megoldást. Nem kétséges, hogy a peresztrojka, ahogy azt a reformelit és a nemzet legjobb része értelmezi, a politikai és gazdasági modernizáció útja ezt a választ testesíti meg. A probléma az, hogy a valóságos megoldás önálló keresésének prózai és keserves útja *idő hiányában* kezdi hitelét veszteni, a racionális kitorési stratégia válságba került. Ezért a másik, a hisztérikus válasz erősödik fel az utóbbi időben, mely a korábbi hamis helyzetekből új hamis helyzetbe viszi bele a nemzetet: a túlságosan bonyolult, áttekinthetetlen, félelmetes valóságot mitikus képpel takarja el, új ellenséget, új apát és új – és minden bizonnyal még az eddiginél is lidércesebb – gyermekkort ígérve a nemzetnek.

A nagy nemzeti frusztrációt, a félelem és megalázottság érzését a fasisztoid nacionalizmus másokat okoló gyűlöletbe és önfelmentő, önimádó hamis magabiztosságba fordítja át. Miközben a nemzet egészségén és tisztaságán öröködik, valójában azon fáradozik, hogy halálra gyógyítsa. Az erkölcsi, a politikai felelősség egész terhét mindazért a rosszért, ami megtörtént az elmúlt hetven évben és mindazért a bajért, ami jelenleg van, az „idegenek”, a „nyugati bajkeverők”, a „hálátlan kisnemzetek”, a „világ-összeesküvők” vállára csúsztatják át. A nemzet – itt: az orosz nemzet – nemcsak makulátlanul kerül ki a történelemből, hanem első számú áldozati bárányként („Oroszország és az orosz nép céltudatos megsemmisítése folyik”; „Oroszország őslakóit irtja ki a cionizmus”¹⁹ – így Dmitrij Vasziljev). Mihelyt a csúsztatás megtörtént, az áldozati bárány átváltozik bosszúálló tigrissé, aki a tizenkettedik órában nemcsak lefogja gyilkosai kezét, de a világot is megmenti. Nyikolaj Jemeljanov, a nemzetiszocialista ideológia egyik újrafogalmazója, aki a *Pamjaty*-ból kivált „újpagány” frakció vezetője ma, már 1978-ban megfogalmazta: „Az 1930–1940 között létesült antifasiszta frontok mintájára egyetemes anticionista és szabadkőműves-ellenes frontot kell létrehozni, minthogy a cionizmus 2000-re előírany-

zott világalma a föld minden goj lakóját, fájától, vallásától és pártállásától függetlenül fenyegeti (egy ilyen front szabályzatát egy évvel ezelőtt juttattam el az SZKP KB nemzetközi osztályához). Ha tekintetbe vesszük, hogy ez a front a világtőke 80%-a ellen irányul, akkor a front végső győzelme egyben a kapitalista rendszer egésze fölötti világméretű győzelem is lesz. Az idő sürget: a cionista-szabadkőműves mozdony menetrend szerint robog 2000 felé, és csak az egész világ egységes frontja állíthatja meg, térítheti le a világtörténelem vágányairól. Ellenkező esetben minden gojra az elkerülhetetlen genocidium vár.”²⁰ Jemeljanov programírásának e részlete tíz évvel ezelőtt sokak számára egy örült kiáltványának tűnt csupán (Jemeljanov valóban éveket töltött ideggyógyintézetben felesége meggyilkolásáért), csakhogy azóta ezzel az örülettel tele vannak az agyak (egy társadalom, amely eleven szabadkőművest még nem is látott, szabadkőműves jelképek megfejtésével bajlódik) és ez az örület régen kilépett az utcára is. 1989 decemberében a *Pamjaty* Vörös téren rendezett tüntetésén egész tömeg énekelt a honvédő háború talán legismertebb, legnagyobb indulójának, a *Szent háborúnak* refrénjét ezzel a megváltoztatott szöveggel: Vsztavaj sztrana ogramnaja, vsztavaj na szmertnij boj, sz maszonszkoj sziloj tyomnoju, sz prokljatoju ordoj...” (Vagyis: Talpra, hatalmas ország, talpra, halálos viadala, a sötét szabadkőműves erővel, az átkozott hordával...)²¹

A történelmi bűnök, hétköznapi bajok, fenyegető veszelmek tényét a fasisztoid nacionalizmus is elismeri, csak azt nem ismeri el, hogy mindehhez az orosz nemzetnek bármi köze lenne. Még azt is elismerheti, hogy a bűnök és bajok a fennálló rendszerből fakadnak, azt azonban nem, hogy a rendszernek bármi köze lenne az orosz történelemhez vagy az orosz nemzethez. Minden rosszért, legyen az Csernobil vagy a szappanhiány, a nemzetiségi szeparatizmus vagy az orosz lakosság alkoholizmusa – külső-belső idegen, a Sátán felelős, akinek változó megnevezései: zsidóság, cionizmus, szabadkőműveség, Nyugat, kozmopolitizmus, kapitalizmus, bolsevizmus. Ők azok, akik a bolsevik forradalmat csinálták, de ha kell ők csinálták már a februárit is, mert ők akarták elpusztítani a cári monarchiát, az egyedüli „igaz Oroszországot”, az „orosz államot”;²² ők csinálták a kollektivizálást, hogy elpusztíthassák a nemzet gerincét, az orosz parasztságot; ők találták ki a GULagot, ők álltak a CSEKA–GPU–NKVD élén, ők ölték meg Jeszenyint, ők kergették halálba Majakovszkijt, ők semmisítették meg az orosz kultúra emlékeit, ők rombolták le Moszkva templomait, ők gyilkolták le a pravoszláv papokat, ők a felelősek az oroszok alkoholizmusaért (a *Pamjaty* híveinek trikóján gyakran tűnik fel ez a felirat: „Jeszli pjos vino i pivo, ti najomnyik Tel-Aviva”, vagyis: „Aki bort és sört nyakal, Tel-Avivnak bérence az”), a korrupcióért, a spekulációért, a hiánycikkért, a szövetkezetekért, a sztrájkokért, a balti köztársaságok elszakadásáért, ők felelősek mindazért, ami történt, történik és történni fog – mindörökké, ámen.

Míg a Szovjetunió más nemzetei az „oroszosításra” panaszkodnak, az orosz nacionalisták nemzeti kultúrájuk „orosztalanítására”: szerintük az oroszok szenvedtek az elmúlt évtizedekben a legtöbbet, ők pusztultak el legna-

gyobb számban, elvették államukat, nincs saját köztársasági fővárosuk, televíziójuk, tudományos akadémiájuk, nincs saját nemzeti zászlójuk, nemzeti címerük, nemzeti himnuszuk és így tovább. Ez tökéletesen így is van, csak az marad homályban, hogy mindezt nem idegenek tették az oroszokkal, hanem a történelmi orosz állam tette az orosz társadalommal. Hiszen azt sem felelhetjük el, hogy a Szovjetunió fővárosa nem Riga vagy Tbiliszi, hanem Moszkva, hogy központi hatalma Oroszország, hogy az állami nyelv az orosz, hogy a központi televízió két műsora, a leningrádi műsorral együtt három – orosz nyelvű

és így tovább. Az államnak nincs szüksége misztikus idegenekre, hogy elnyomja a társadalmat: oroszok is kiválóan el tudnak nyomni, üldözhetnek és kizsákmányolhatnak oroszokat, orosz kulturálatlanság is kerékbe törheti az orosz kultúrát. Az igazság, amely persze a hisztérikus embert nem érdekli – akár orosz nacionalista, akár oroszellenes nacionalista – az igazság az, hogy az 1917-ben megalapozott és 1929-ben világra jött totalitárius állam az orosz történelem terméke volt, de ettől még semmivel nem sújtotta kevésbé az orosz társadalmat, mint más nemzetátszadalmakat.

J E G Y Z E T E K

Az írás mottójának lelőhelye: Konsztantyin Feoktyiszov: *Inozvodnij ultymátum*, in *Moszkovszkije Novosztji*, 1988. október 22. 43. szám

1. Ivan Mocsalov: *Uroki vizsokoj grazdanszvennosztji*, in *Novij Mir*, 1988. 3. szám, 207.

2. Alekszej Janov: *Russzkaja igyeja i 2000-j god*, in *Liberty Publishing House*, New York, 1988. 397. Ld. még: *Uó.: Az orosz eszme és a 2000. év in 2000*, 1989. december, 12.

3. Ivan Mocsalov, u. o.

4. Bibó István: *Válogatott tanulmányok*, Magvető, 1986. Első kötet, 467.

5. Az orosz nemzeti eszme történetének második ciklusa az 1960-as évek második felében kezdődik el és a múlt századi ciklus sebességét is túlszárnyalva halad a nagyhatalmi sovinizmus és a fasiszálódás felé. Címzavakban a főbb állomások: 1964 – „Rogyina” diákklub Moszkvában; 1966 – megalakul a Vszeroszsijszkoje obszcsesztvo ohrani isztoricseszkih is kulturnih Pmjatnyikov, vagyis az oroszországi műemlékvédő társaság; megalakul az illegális Összoroszországi Keresztényszocialista Szövetség a Nép Felszabadítására (VSZHSZON) elnevezésű antikommunista ifjúsági szervezet; tagjait utóbb letartóztatják és elítélik, akárcsak 1968-ban a határozottan nemzetiszocialista elveket valló A. Fetyiszov vezette csoportot; a *Molodaja goargyija* folyóirat 1966-tól a hivatalos nacionalizmus szócsöve lesz; a 70-es évek elején a demokratikus ellenzék meghasonlik: az ellenzéki orosz nacionalizmus reprezentatív alakja Alekszandr Szolzenyicin lesz; 1974-től ellenzéki nacionalista szamizdat folyóiratok: *Vecse*, *Zemlja* egyre erősödő antiszemita színezettel; a fasiszta tömegmozgalom kezdetei: *Szlovo nacii*, *Manyifeszta russzkijh patriotov* – programíráások; Gennagyij Simanov – a *Pamjaty* egyik frakciójának későbbi vezére – és Nyikolaj Jemeljanov fasiszta írásai a szamizdatban a 70-es évek végén; 1981-ben megalakul a *Pamjaty Hazafias Egyesülés* és nem sokkal később az *Oroszországi Nemzetiszocialista Munkáspárt*, amelynek fiatal tagjai Hitler születésnapján rendszeresen felvonulásokat rendeznek Moszkvában és más orosz városokban.

6. Bibó István, i. m. 467.

7. U. o.

8. I. I. Szinyavin interjúja D. D. Vasziljevvel 1988. október 29-én in *Szovobodnoje szlovo Ruszi*, 1989. január–április, 19. old.

9. U. o.

10. A *Kiáltvány az orosz néphez* című felhívást az akkor még egységes *Pamjaty* 1986. május 21-i ülésén fogadták el. Idézi: Vagyim Belocerkovszkij: *Naciszszkije dvihszenyije v SzSzaSR*, in *Panorama* (USA), 360. szám, 16.

11. *Kiáltvány az orosz néphez*, u. o.

12. *Visztoplennyije V. I. Belova*, in *Lityerturnaja Gazeta*, 1989. december 20. (52. szám), 7.

13. Bibó István, i. m. 374.

14. Valerij Csalidze: *Zsdu ot intyelligencii mudrosztji*, in *Moszkovszkije Novosztji*, 1989. november 17. (47. szám), 3.

15. Ld. Valentyin Szorokin: *Szvoji i cszsztije*, in *Nas Szovremennyik*, 1989. 8. szám, 168–178.

16. *Vszjo zajegyino! Szcen VI plenuma Pravlenyija Szozjuza Pisztajlej RSZFSZR 13–14 nojabrja*, 1989. – in *Ogonyok*, 1989. 48. szám 17. I. m. 31.

18. I. m. 7. Miután Bujlov még elvaráraitól is némi kritikában részesült, Tatjana Gluskova így védte meg: „...lehet, hogy Bujlov tegnap nem jól szerepelt, mégis támogatni szeretném őt, nemcsak mint író, hanem mint orosz is, mert most az oroszoknak kell a támogatás, milliószorta több támogatásra van szükségük, mint a zsidóknak.” (I. m. 31.)

19. I. I. Szinyavin interjúja D. D. Vasziljevvel, i. m. 14.

20. Nyikolaj Jemeljanov 1977. január 10-én az SZKP KB-hoz eljuttatott tervezete utóbb, a szamizdatból jutott el a New Yorkban kiadott a *Russzkoje szamoszoznanyije* című orosz fasiszta lapba (1984. 4. szám, 11–12.)

21. Ld. *Ogonyok* 1989. 49. szám. A lap beszámol a tüntetők és Jevtusenko összetűzéséről. Jevgenyij Jevtusenkot, aki színorosz léte, már a 60-as évek elején kivívta az orosz antiszemiták ellen-szenvét *Babij jar* című versével, így fogadták a *Pamjaty* aktivistái: „– Kotródj innen! – Hé, képviselő, most kérjél szót! – Eridj inkább a zsinagógába, itt van mellettünk, az Arhipov utcában!”

22. Dmitrij Vasziljev, aki 1986-ban még „pártonkívüli leninistának” nevezte magát, 1987-től már elvív monarchista, ahogy elődei a „fekete százak” és az Orosz Nép Szövetsége tagjai is azok voltak. Ennek megfelelően a februári forradalomról így beszél: „A cionizmus 17-től szívárgott be hozzánk. Trockij eszméi és a cionizmus eszméi – azonosak. Február – a szabadkőművesek műve. Aaron Kirbsz nem más, mint „Alekszandr Kerenszkij” – a legnagyobb szabadkőműves. Az Ideiglenes Kormány minden tagja szabadkőműves volt. A szabadkőművesség – a cionizmus hajtószíja. A szabadkőművesek sableszgojok, szukafajzatok, népük árulói.” (I. m. 13.) Az állítólagos „szabadkőműves összeesküvés” hisztériájának egyik leghírhedtebb dokumentuma Alekszandr Kazancev novoszibirszki „tudományos munkatárs” levele Mihail Gorbacsovhoz. (*Glasznosztji*, Moszkva, 1988. február) A „nemzeti-bolsevizmustól” a monarchizmusig tartó fordulatot egyébként nemcsak Vasziljev, hanem a nemzeti fundamentalisták többsége is megtette az utóbbi években. Az idézett választmányi ülésen, 1989 novemberében Vlagyimir Karpec javaslatára a jelenlévők egy perces néma felállással adóztak „Oroszország összes új mártírja, élükön a cári családdal” emlékének.

23. Ld. ehhez többek között: Igor Safarevics: *Ruszofóbia*, in *Nas Szovremennyik*, 1989. 6. szám és 11. szám; Sztanyiszlav Kunyajejev: *Palka o dvuh koncah*, in *Nas szovremennyik*, 1989. 6. szám; u. ó.: *Vszjo nacisinalosz sz jarlikov*, in *Nas Szovremennyik*, 1988. 9. szám; *Naian Ejdelman és Viktor Asztajfev 1987-es levélváltása in MASHONAN Beszélő*, 4. szám (szamizdat); Vitalij Jerjomín: *Fasiki*, in *Negyelja*, 1989. 15. szám, 14–15.

Az opportunizmus dicsérete

POLITIKAI ELMÉLKEDÉS A ZSIDÓKÉRDÉSRŐL

SCHLETT ISTVÁN

- Hölderlin ist ihnen unbekannt? - kérdezte dr. K. H. G., miközben a lódögnek a gödröt ásta.
- Ki volt az? - kérdezte a német ör.
- Aki a *Hyperion*-t írta - magyarázta dr. K. H. G. Nagyon szeretett magyarázni.
- A német romantika legnagyobb alakja. És például Heine?
- Kik ezek? - kérdezte az ör.
- Költők - mondta dr. K. H. G. - Schiller nevét sem ismeri?
- De ismerem - mondta a német ör.
- És Rilket?
- Őt is - mondta a német ör, és paprikavörös lett, és lelőtte dr. K. H. G.-t.

(ÖRKÉNY ISTVÁN: IN MEMORIAM DR. K. H. G.)

A zsidókérdés felelevenedni látszik. Mind több jel mutat arra, hogy az évtizedeken át a felszín alá nyomott probléma utat tör magának.

Örvendhetnének akár. Egy tabuval kevesebb lesz, kevesebb az elfojtott gondolat s indulat, s hát „növeli, ki elfedi a bajt”. Örvendenék is módfelett, mert nagykorúvá válásunk bizonyítékát látnám ebben is, ha nem látnék feltűnni egy igen súlyos veszélyt – a zsidókérdés politikációját, azaz pártpolitikai küzdelmek tárgyává válását.

Nagyon is érthető az esély, hogy félelmem jogosnak bizonyul. Több tendencia hat ebbe az irányba; talán több és erősebb, mint ami ellenük szegülhet. Jelen van persze – e tényit vitatni álszenteskedés vagy ostobaság, esetleg mindkettő volna – a „klasszikus” antiszemitizmus, a „világ-zsidóság” összeesküvését orrontó és mindenre jó magyarázóelvként használó gonosz bornírtság. Ám én most nem erről kívánok beszélni – amúgy sem találnék jobb, meggyőzőbb, szebb, hatásosabb ellenérveket másoknál. A pokolba azonban más út is vezet. Olyan, mely jószándékkal van kikövezeve.

A zsidókérdést ugyanis nemcsak az antiszemitizmus változtathatja politikai kérdéssé. Miként antiszemitizmus lehet zsidók nélkül, a zsidókérdést sem pusztán az antiszemitizmus produkálja. A zsidóság – bármit értsünk is ezen – politikai küzdelmek alanyává és tárgyává válhat azáltal is, hogy egy valóságos vagy vélt kollektivitást tételezve a nemzeti önrendelkezés követelményét tűzi ki (cionizmus), hogy egy más közösségen belül kollektív jogok megszerzésére törekszik (nemzetiségként való elismertetés), s végül akként is, hogy a zsidósághoz, vélt vagy valódi zsidó törekvésekhez vagy a zsidókhoz való viszony a politikai magatartás mércéjévé változik.

Nem áll szándékomban e célok és eljárások indoklását, jogosságát vitatni. Liberálisként – aminek képzelem magam – hogyan is vonhatnám kétségbe az identitásválasztás szabadságát, hogyan is kételkedhetnék abban, hogy a

liberális értékek próbaköve lehet a faji vagy vallási előítéletek megléte vagy meg nem léte. De azt hiszem, arra éppen liberálisként figyelmeztethetek, hogy a *zsidókérdés politikációját olyan problémákat vet föl, amelyeket egy liberális értékek által vezérelt politikai gyakorlat egészen biztos, nem oldhat meg.*

A kollektív jogokért folytatott harc – tekintet nélkül jogosságára és indokoltságára – mindeddig csapdának bizonyult a liberálisok számára, bármily okból kezdeményezték vagy csatlakoztak is hozzá. Mert előbb vagy utóbb – de a győzelem után mindenképp – választásra kényszerültek az egyéni szabadság és a közösség jogai között. Be kellett látniuk, hogy a kollektív jogokért (a második fél szempontjából privilégiumokért) folytatott harcban a nacionalizmus vagy a szocializmus jobban funkcionál a szabadelvűségnél. Ugyanakkor más törésvonalakat, más kristályosodási pontokat képez, mint ahogy azt a liberálisok képzelték s remélték, s megoldhatatlanná változtat számos olyan kérdést, melynek megoldását az egyéni szabadság elve alapján joggal elvárták. A nacionalizmus nacionalizmust szül, mert hisz csak más – vélt vagy valóságos – nacionalizmussal szemben fogalmazható meg, csak ezáltal értelmes. Egy politikai erőnek ellenfélre mindig szüksége van. Ha nincs, úgy csinál magának. Fantomot, mely előbb-utóbb aztán testet ölt – valóságosat.

Nos, amennyiben a zsidó emberek törekvéseit és sérelmeit a zsidóság kollektív törekvéseinek és sérelmeinek tekintjük, s ekként kívánjuk kezelni, megoldani – nem győzöm hangsúlyozni, hogy ez nemcsak lehetséges, de jogos szempont is lehet –, akkor a zsidókérdést politikailag értelmezzük, s akkor valóban tagolni fogja a társadalmat, nemcsak kulturálisan, vallási téren, esetleg mentálisan, hanem politikailag is. Nem egyszerűen zsidókra és nem-zsidókra – ami még ha valóságos különbségeket fejezne is ki, politikai jelentés nélküli volna –, hanem cionistákra és (magyar) nacionalistákra, filoszemitákra és antiszemitákra, „zsidókra” és „magyarokra” – esetleg még hangsúlyosabban: „keresztény”, „igazi” vagy a – ma már ironikus felhangot sem nélkülöző – „turáni magyarokra”.

Mondom, egy efféle politikai tagoltság kialakulása nemcsak a gonosz ostobaság, az előítéletes gondolkodás, bundás indulatok következménye lehet, hanem nagyon is tiszteletre méltó megfontolások, valódi sérelem, „korporancs” is állhat mögötte. A politika logikája azonban kérlelhetetlen: velünk vagy ellenünk. Sőt – mert egy számára rossz kérdésfeltevés megválaszolása elől az ember néha csak hallgatással térhet ki – az is velünk van, aki

nincs ellenünk, vagy éppen fordítva – aki aki nincs velünk, az ellenünk. És aki – legyen bár zsidó származású vagy nem, izraelita felekezetű vagy nem – sem cionista, sem magyar nacionalista, sem filoszemita, sem antiszemita, sem „zsidó”, sem „magyar” lenni nem akar, ugyan mit is tehetne? Mi módon maradhatna ki ebből a megosztottságból, hogyan javasolhatna más kérdéscsoportokat, hogyan hozhatna létre más törésvonalakat? Hogyan szervezhetné például a liberális demokrácia, a szociálliberalizmus vagy a liberális szocializmus erőit az antiliberális vagy éppen csak nem liberális politikai mozgalmak ellenébe? Hogyan akadályozhatná meg, hogy a magyarországi liberalizmus ne „zsidó liberalizmus” legyen már megint? S hogy persze a kereszténydemokrácia, az agrár-demokrácia, a „harmadikutas” populizmus se minősüljön antiszemitának, ha nem az, s az lenni nem akar.

A liberális vagy szocialista doktrína alapján persze könnyű megadni a választ: győzzük le a nemzeti, etnikai előítéleteket, ne népből–nemzetben, hanem a szabadságra született egyéniségben ill. osztályban gondolkodjunk. Dilemmánk megoldására valóban jó lenne bármelyik javaslat; a baj csupán az, hogy a legpontosabb kifejtés is teljességgel hatástalan a nacionalizmussal szemben. Számára a nemzet az az alapkategória, axióma, melynek alapján értelmessé lehet rendezni a világot. És tagadhatjuk-e, hogy nemzetek léteznek?

A *prinzipientreu* – hogy ne mondjam: *prinzipienreiter* – liberalizmus és szocializmus mégis itt kereste – keresi – a megoldást minden nemzeti, nemzetiségi – s így a zsidókérdésre is. Saját gondolatrendszerébe zárva, elveihez ragaszkodva nem érti, s ezért gonoszról valónak tartja a nemzeti, etnikai elfogultságokat éppúgy, mint a vallásos hitet, vagy – jobb esetben – egy felvilágosodás előtti sötét, gondolatlan korszak ártalmas örökségének. A voltaire-i indulattal mondja: pusztítsd el a gyalázatost! S meglepődik, ha az indulat indulatot szül ott is, ahonnan nem várták. Megtapasztalhatták ezt liberálisok, szocialisták még a „művelt Nyugaton” is. A francia paraszt nem akart szabad lenni egyházától, s vallása és papja szabadságáért a köztársaság katonái ellen harcolt. A spanyol paraszt, a német polgár sem kért a francia szabadságból – éppen Napóleon katonáival szemben szerveződött nemzeté. S egyáltalán. Európa-szerre nem kellett a középosztály által felkarolt liberalizmus a vidéknek, a parasztnak, a munkásnak; tömegmozgalmak születtek egyházi zászlók, vörös lobogók s majd nemsoká új típusú, antiliberális nemzeti mozgalmak a trikolórok mögött. Persze, nem pusztán liberális provokáció hatására, de attól nem függetlenül. Mert azon felül, hogy a (középosztályi) liberalizmus egyes csoportok érdekeit sértette, és valóban nem volt képes választ adni bizonyos szociális és nemzeti sérelmekre, még érzékenységeket is sértett fölényességével, érzéketlenségével, ideológiai és morális agresszivitásával, a „babonák”, a provincializmus, az elmaradottság, a „butaság” stb. elleni kiméletlen, olykor kényszerítő intézkedéseket is felhasználó fellépésével. De hát az elvűség már ilyen. Következésképpen politikai problémává változtat olyan

dolgokat is, amelyekről maga is tudja, hogy a rendelkezésére álló és számára elfogadható politikai eszközökkel kezelhetetlenek.

Ezt teszi persze az elvű nacionalista is, aki ugyancsak nem doktrinális okokból agresszív. Elvei alapján ugyanis természetesnek fogadja el más nacionalizmusok létét, és saját nemzete szabadsága, önrendelkezésének követelése elvileg nem áll szemben más nemzetek szabadságával, önrendelkezési jogának elismerésével. S valóban vannak „szelíd” nacionalisták, akik a szabadságelvet más nemzetekre is alkalmazzák, komolyan veszik a népek egyenjogúságát, és kívánatosnak tartják akár egy országon belül is a különböző etnikumok békés és alkotó együttélését. Egyazon mércével mérnek tehát. Csak éppen a nemzetválasztást kötelezőnek, kikerülhetetlennek vélik. Mert mindekelőtt és mindenekfelett valóban népből–nemzetben gondolkodnak, érdek- s értékhierarchiájuk csúcán a nemzet áll. Türelmes és befogadó is lehet a nacionalizmus, hisz természetesnek tartja a nemzeti elkülönülést, de ugyanakkor lehetségesnek az asszimilációt. Ám különbséget mindig tesz a „saját” és az „idegen” nemzet között, eltérő érdekeket és értékeket feltételez, még ha az érdekegyeztetést lehetségesnek és kívánatosnak gondolja is.

A hitvallást elmulasztókkal szemben viszont gyanakvó, hisz elképzelni sem tudja, hogy normális lehet a nemzetével nem azonosuló ember. Nem hisz a semlegességben. A hallgatásban sandaságot lát, – egy létező vagy fantom nemzet aknamunkáját, netán az annak való behódolást. És itt jöhet létre az érintkezés az agresszív nacionalizmussal, amely egy másik nemzeti identitás pusztát fenyegetőnek érzi, s állandóan a védekezés lehetőségét keresi. A saját identitás erősítésével persze, de politikai eszközökkel is. S ugyebár a hadművészet szerint a legjobb védekezés a támadás...

Könnnyen paranoiának ítélnélhetjük e magatartást, csak hogy bizony részben tények által determinált örület ez. *Ha politizálunk egy problémát, akkor a politikai ráció szabályai válnak érvényessé, amelyek a „mi” és „ők”, a barát és ellenség, a jó és a gonosz típusú dichotómiák felé vezetnek.*

A mérsékelt – hogy ne mondjam, opportunistá – liberálisok és szocialisták a nemzeti-nemzetiségi mozgalmak tényét tudomásul véve reális és nem végső megoldásokat kerestek. Némelyek saját céljaik szolgálatába próbálták állítani a fenevadat. Néha átmeneti sikerrel, de többnyire törököt fogtak vele. Furcsa hibridek keletkeztek – nemzeti liberalizmus, nemzeti szocializmus, – kommunizmus –, melyek liberalizmusa vagy szocializmusa éppúgy kérdésessé vált előbb vagy utóbb, mint nemzeti meghatározottsága. E minták követése témánk esetében sem ígér sokat, sőt inkább riasztó emlékeket idéz, és félelmeket kelt. Számomra sikeresebbnek tetszik a másik kísérlet, melynek következtében – ha eredményes volt – a nemzeti, nemzetiségi, etnikai különbségek, feszültségek megmaradtak ugyan, de megszűntek politikai konfliktusok kiváltói lenni, vagy ha mégsem, úgy egy szűkített játéktérben moderálttá váltak. Ami akkor is előnyösnek bizonyult, ha a robbanás-potenciál nem tűnt el véglegesen, s a körülmények változása során akár explodált is.

Hogy világosabb legyen, mire gondoltam, két példát említenék föl a magyar történelemből. S nyilvánvalóan

nem véletlenül a liberalizmus országlásának rövidre szabott évtizedeiből.

Az 1868. évi nemzetiségi törvény Eötvös eredeti céljait tekintve nyilvánvalóan kudarc volt. Eötvös ugyanis a nemzetiségi kérdés depolitizálását kívánta elérni, gondolván, hogy a békét – miként a vallások közötti háborúságok esetében is történt – nem egyik vagy másik nemzet győzelmé, nem is harcban álló felek közti ingatag hatalmi osztozkodás, a cuius regio, illius religio elv alkalmazása hozhatja meg, hanem az, hogy a nemzethez, nemzetiséghez, etnikumhoz tartozás államügyből magánüggé, politikai kérdésből lelkiismereti, nyelvi, kulturális kérdéssé változik. Nem privilégiumokat kell adni tehát a nemzeti törekvések védelmére, támogatására, hanem éppen ellenkezőleg, a meglévő privilégiumokat kell megszüntetni, a törvények segítségével is. A feladat csupán ennyiben államügy, politikai kérdés.

A nacionalizmusok kirobbanó vitájában Eötvös persze egyedül maradt, s mint tudjuk, a módosított formában elfogadott törvényjavaslata a nemzetiségi kérdés megoldását nem hozta meg. (Törvény nem is érhet el ilyen eredményt.) Azonban legalábbis egy időre többé-kevésbé elviselhető feltételeket teremtett a „nemzeti egyenlőség” megvédéséhez, és mérsékelte az uralkodó nemzet lehetőségeit megmaradt privilégiumai érvényesítésére. S ha arra gondolunk, hogy a liberális gátlásoktól és törvényektől megszabadult nacionalizmusok mire képesek, az eredmény nem is kevés.

Viszonylagos sikert hozott a témánkhöz közelebb álló második példa: a zsidók emancipációját célzó dualizmuskori törvénykezés is. A viszonylagosságot a holocaust látószögéből drámai módon érzékelhetjük – hisz a zsidókérdést nem oldotta meg. De megoldhatta volna bármilyen más cselekvés-sor, bármilyen más politikai akció? Ám nem tette-e mégis elviselhetőbbé a Magyarországon élő zsidóság helyzetét, s nem mentette-e meg a magyar társadalmat legalábbis egy időre attól, hogy természetlen, káros, szégyenletes és ráadásul megoldhatatlan politikai konfliktusokban fecsérelje erejét? Igaz, volt Tiszaeszlár, volt Antiszemita Párt, de a csak félig-meddig liberális rendszer összeomlásáig baljóslatú és sokak számára fájdalmas epizódok maradtak. A magyarországi liberalizmus a maga arisztokratikusan disztinált, táblabírósan kedélyes, dzsentrisen léha, zsidósan felszínes módján is a margóra tudta szorítani az antiszemitaikat, s nem engedte államüggé tenni a zsidókkal szemben kétségtelenül széles körben meglévő és különböző forrásokból származó előítéleteket, fenntartásokat, gyanakvásokat. Persze, ez nem európai stílus – ha európain csak a felvilágosult, előítéletektől mentes, racionálisan gondolkodó, toleráns embert, az igit végig gentleman-magatartást értjük. De Európa más vidékeit csupa gentleman lakta? Témánknál és a korszakban maradván: Franciaországban sem viselkedik mindenki Zola és Csehországban sem mindenki Masaryk módján. Kérem jól érteni! Nem mentséget, csupán magyarázatot keresek.

Valóban jó lenne az ilyesfajta konfliktusokra végső megoldást (*Endlösung!*) találni. Az eddig megkíséreltek azonban gondolom mindenkit elborzasztanak. S ezért elfogadhatóbb talán a félmegoldás – ami persze megalkuvást mindenképp jelent. S ha már csak ennyire futja, legalább olyan irányba induljunk, amely a teljesebb megoldás felé nyitott.

Azt hiszem, az ország minden lakója akkor járhatna legjobban e kétségtelenül nem tökéletes világban, ha senki senkinek nem írna, nem írhatná elő, mi módon üdvözüljön. Ha nem kellene mindenkinek, mindig, mindenben állást foglalnia, s hitvallást tennie, ha nem kezdődnének harcok érzületek ellen, ha nem folynának vizsgálódások rejtett vagy elfojtott gondolatok, ösztönök után. Nem igazán okos dolog még egy elhagyott lőporraktárban sem csóvával vizsgálni, hogy a sarkokban lőpor vagy csak homok van fölhalmozva.

De a szelídebb eljárásokkal is módjával kellene bánni. Egy pedagógusnak még az iskolában sem szabad túl sokat magyarázni; az igazi tudáshoz a tanuló aktivitása is szükséges. S pláne a kioktatást csak nagyon kevesek viselik el. Még szelíd ember is megvadulhat, ha lépten-nyomon figyelmeztetik az úri házakban való viselkedés szabályaira, különösen, ha a szalonokat csak kívülről láthatja.

A választás szabadságát viszont nyilvánvalóan mindenkinek biztosítani kell. Beleértve a nemzetválasztás szabadságát bármilyen elképzelhető formában: a kivándorlást, a belső emigrációt, a kettős identitás vállalását, az asszimilációt, s a nemválasztást is – vagy mondjuk az európaisághoz való csatlakozást.

Ha szükség van törvényekre az egyén választási szabadságának biztosításához, úgy hozunk akár drákói törvényeket. Ha az ország erejére van szükség ahhoz, hogy egyenlő esélyeket teremtsünk a szabadon létrehozott egyes közösségek fenntartásához, szegjük meg ismét a liberális alapszabályt, s szavazzon meg az Országgyűlés kellő anyagi támogatást. Tilalmazzuk a privilégiumokat s mások szabadságának korlátozását, támogassuk az esélyegyenlőséget. Ezen túl – úgy vélem – örvények vannak.

Jól tudom, törvényeket hozni, támogatást megszavazni a politika színtere már, s a politika az érdekek, akaratok, érzelmek, szenvedélyek világa is, nem csak a rációé. Úgy gondolom tehát, hogy egy antiszemita párt esetleges föltűnése ellen nem egy zsidó vagy filozsemita párt megszervezése lenne a megfelelő eljárás, mint ahogy megfordítva sem. Egy szabadelvű párt többet tehetne, de talán még többet, mert hatásosabban működhetne, a liberális értékrend terjedése, a létező és létrejehető pártok, az egész politikai nyilvánosság liberálissá tétele.

S nemcsak a zsidókérdés vonatkozásában. Én legalábbis úgy látom, hogy a liberális politikai doktrína ott győzedelmeskedett még leginkább, ahol a meghatározó politikai erők a liberális demokrácia intézményei és normái szerint tevékenykednek, tekintet nélkül arra, hogy az „igazi” liberálisok kisebbségben vannak-e vagy sem, de attól is függetlenül, hogy önálló pártként léteznek-e vagy sem.

Az elvhű, meg nem alkuvo liberálisok ennyit sem érhetek el. S nem tudom, hogy vigasznak elég-e, hogy „végsősoron” mindig igazuk volt. Érvekkel mindig bírták – de nem volt hathatós válaszuk arra, ha az érvekből kifogyó, a racionális diszkusszióban fegyver nélkül maradt, megszegyenült ellenfelük a revolveréhez kapott...

De – mert Dr. K.H.G. sorsát kerülni szeretném – ne magyarázzam már én se tovább.

A kicsi ügyek meg a nagyok

FELTÉTELEZÉSEK A HIVATALI ÉS A POLITIKUSI „ALKATRÓL”

VÁGI GÁBOR

Atavalyi bolondok napján, április elsején, az újságok megírták, hogy az előző nap ülésezett az *Elnöki Tanács*. Nem hiszem, hogy sok magyar állampolgár tudta, kikből is áll e magas testület, de bizonyára fontos pozíciója lehetett, ha annyira és annyian meg akarták szüntetni. Március 31-én mindenestre még összeült. Az Országgyűlést helyettesítő Tanács a mondott pénteki napon jelentést hallgatott meg elnökének japáni látogatásáról (megnyugtató, hogy érdekelttségünk közös), módosította a magánkereskedelemtől szóló, önnön tizenkét esztendő rendeletét (belátván, hogy az elavult), azután határozott az április 4. alkalmából adományozandó kitüntetésekéről, s arról is, hogy Petőfibánya lakott terület községgé nyilvánítása immár nem tűr halasztást. Így hát községgé nyilvánította azt.

A francia forradalom évfordulója (kátórz zsüjje) ez idén péntekre esett, és az újságok, mint rendesen, e napon is beszámoltak a *kormány* csütörtöki üléséről. A kormány a jubileum napján meghallgatta az ausztrál miniszterelnök látogatásáról szóló jelentést, a tervezett inflációellenes lépésekről szóló elképzeléseket, gazdasági deregulációs kormányprogramot fogadott el (merthogy túl sok a gazdasági jogszabály), majd odahatott, hogy honunkban ismét működjenek a belföldi légitársaságok. Végül lakásügyekben döntött: határozott a miniszterelnöki és az államelnöki rezidencia létesítéséről. Downing Street 10., Élysée Palota, Orsó utca 43., tetszik ezt érteni. Hagyományteremtés, na.

Ezek példák. Azt példázzák: mennyire sokfelé kell figyelnie napjainkban egy-egy ilyen magas testületnek. Japán és a kereskedők, ki kapjon kitüntetést, és vajon községgé nevezhető-e ma már Petőfibánya; mi a teendő az infláció ellen, és mi a Békéscsaba-Zalaegerszeg légijárattér; hol lakjon az elnök – szóval, sokoldalúnak kell lenni. Ki győzi ezt?

Előre elárulom: nem győzik.

Az idézett újsághírek az ötvenes és hatvanas évek túlszabályozott világára emlékeztetnek, amikor miniszterek szabták meg a juhászok meg az ápolónok dolgát is. Annak pedig, hogy a csúcson ennyire sokoldalú(nak feltételezett) emberek és testületek foglalnak helyet, nagyon komoly következményei vannak az őket kiszolgáló apparátusok felépítésére, munkastílusára is.

Néhány minisztériumban és országos hatáskörű szervezetben volt szerencsém megfigyelni az ott dolgozók munka-

módszereit, a feladatokhoz való viszonyukat. Tapasztalataimat kiegészítették és megerősítették helyi tanácsi és pártapparátusokban szerzett benyomásaim is.

A központi államigazgatás dolgozói kötött munkaidőben dolgoznak, s szinte állandóan tele vannak munkával. Megerhelésük talán nem egyenletes, de ez csupán azt jelenti, hogy „szezonban” biztosan *még több* a feladat. A hétköznapiakat tehát sürgető munkák, nem halasztható megbeszélések, gyors olvasni- és írnivalók teszik zsúfolttá. Ebben a feszített ritmusban azután a beosztott pozíciókban szinte kizárólag az diktál, hogy az ember megfeleljen a határidőnek is, meg a szervezetben elvárt tartalmi követelményeknek is. „*Időre*” kell dolgozni, és „*jól*”.

Mit jelent ez? A szakbürokráciák egy része a gyári munkásszervezet specializációjához hasonlóan tagozódik; vannak, akiknek egy-két munkafajta rutinszerű és ütemes elvégzése jut. Ők sodródnak a hivatali karrier-utak szélére, munkájuk csak némi rutint igényel, és pontos elvégzése sem vált ki különösebb hivatali elismerést. A feladatok gépiessége folytán, és mert a hivatal mégsem gyár, e munkakörben némileg tempósabb is a munka, autonómabb az időbeosztás. De nem róluk akarok beszélni.

A „fősodorban” azok haladnak, akiket nem gépies, hanem döntést, gondolkodást igénylő feladatokkal bíznak meg; az „önálló”, „használatos” munkaerők. Mivel pedig a bürokráciák hierarchikusak, őket sokkal inkább nyomják a felsőbbbségek várakozásai is. A peremre szorult rutin-hivatalnokok elidegenedett munkája csak egyhangúságot és bizonyos közönyösséget alakít ki; az „önálló” hivatalnokok ezzel szemben munkájukkal azonosuló emberek. Nemcsak anonim külső követelmények, hanem a karrierépítés belső ambíciója is hajtja őket. Tulajdonképpen náluk érdemes csak vizsgálni, hogy mit is idéz elő az „időre és jól” végzett munka parancsa.

Az „*időre*” *dolgozás* egyszerűen a belső határidők megfelelő beteljesítését jelenti; az ad hoc, nem tervezett feladatokat pedig ellenkezés nélkül be kell iktatniuk munkarendjükbe. Mivel e szakbürokráciák többnyire döntés-előkészítéssel foglalkoznak, a munkák tartalma attól függ, hogy miről kell éppen dönteni. Szinte mindegy is, hogy a tényleges döntést egy *felsőbb hivatali szint*, vagy valamely bürokratikus vagy választott *testület* hozza meg. A felsőbb szintű vezetők és testületek programja, „napirendi pontjai” futnak végig a hierarchián, amely kiszolgálja emezeket. Azzal foglalkoznak, amivel éppen „kell”. Kicsi ügyek is vannak, meg nagyok is – ám a határidőkben nincs különbség. Vagy ha van, oly módon, hogy mindig a sürgősebb

ügy a nagyobb. Ennek következtében sokszor a jól képzett, tájékozott hivatalnokok is elveszítik *minőségérzéküket*: a feszítő munkában már nem tesznek különbséget a feladatok, az előkészítendő döntés tényleges társadalmi súlya tekintetében. A bürokrácián belül két tíznapos feladat az két tíznapos feladat, akár húszezer emberre hat azután a döntés, akár kétmillióra; akár kétszázmillió forint sorsáról van szó, akár kétmilliárdról. Egyforma figyelmet és elmélyülést érdemelnek a hivatalnoktól – és természetesen azért, mert a megrendelő felettesek is egyforma figyelmet szentelnek nekik. A problémák nagysága és minősége iránti érzék eltompulása tehát az egyik jellemző következmény.

A „jól” végzett munka kritériumai emiatt is torzok. De a dolog összetettebb.

Kitérőnek hat, ám szorosan ide tartozik, hogy nálunk a hatalmi, politikai funkciókat betöltő emberek mindaddig javarészt az állami- és pártbürokráciákból regrutálódtak. A döntéselőkészítő apparátusok vezető posztjain is döntéshozó hatalommal felruházott emberek ülnek. Az igen magasra jutott hivatalnok tulajdonképpen politikus lesz. Ugyanakkor a „kollektív bölcsesség”, a sokoldalúan mérlegelő döntéshozatal látszatát már testületek, *bürokratikus testületek* felállítása és működése teremti meg. (Tárcákon belüli és tárcaközi szakbizottságok stb.). Ugyanez mindjárt meg is osztja a felelősséget: a döntések több apparátus, úgymond, egyeztetett akaratát fejezik ki. Ez korántsem demokratikus ugyan, de legalább „kollektív”.

A bürokratikus hierarchiában a felfelé kapaszkodás tehát hatalmat, végső soron politikusi pályát ígér. Hogy egy magas rangú hivatalnok befolyása a nyilvánosság előtt is megjelenhessen, ahhoz persze sok egyéb „kellékre” is szükség van, de a hivatali sikerek fedezete elengedhetetlen.

Mi hát a hivatali siker? Nos, valószínűleg nem egyéb, mint egy-egy olyan ügy, amelyet az adott hivatalnok a saját apparátusának elképzelései szerint, annak pozícióit erősítve képes lezárni. Ezeknek az apparátusoknak rendszerint nemigen van lakossági „klientúrájuk”. Annál több dolog van az alájuk rendelt szervezetekkel (vállalatok, intézmények stb.), amelyekkel szemben érvényesíteniük kell a vezetés aktuális akaratát. De nem ezeknek az ütközeteknek a tétje a legnagyobb – elvégre az alárendelttel szemben elvárható a felsőbb akarat sikeres érvényesítése. Az igazi hivatali játszmák *horizontálisak*: a párhuzamos osztállyal, főosztállyal vagy egy másik nagy szervezettel kell megvívni őket. A horizontális ütközetekben az adott szervezet politikai súlya forog kockán, növekedhet vagy csökkenhet. S ehhez kell az átlagon felüli lojalitás, az önállóság, a tárgyalókészség, ügyesség. Ehhez kell ám az igazi férfi.

Az apparátus munkamegosztásának középső szintjéhez olyan munkakörök tartoznak, amelyekben elsősorban „lefelé” kell érvényesíteni a hivatal akaratát. Aki itt megragad, az lehet ugyan hasznos és megbízható *dolgozó*, de karrierje lassú és korlátozott lesz. A fölfelé törekvők, a politikai pályák várományosai másik csoportot alkotnak; ők inkább *harcosok*. S akkor jutnak előre, akkor lesznek az apparátus feltűnő, reménydús sztárjai, ha *győztes* harcosnak bizonyulnak.

Természetesen már magáért a harcosi pozícióért is meg kell küzdeni. A munkakörök határai rugalmasak, s így tulajdonképpen megszokott karrier-út az, hogy a rutin-jellegű, majd a „lefelé” dolgozó feladatkör mellett valaki egyre több „harcos” feladatot is magához ragad. Illetve kipróbálják, s az ütközetekben rendre megfelel.

A szervezetnek is megalkalmazottjának is érdeke, hogy csak olyan küzdelmekben vegyen részt, amelyekben *esély van a győzelemre*. Nem minden ügy, nem minden feladat ilyen. A „harcos” sokkal több értekezleten, egyeztetésen vesz részt, sokkal több rövidke véleményt fogalmaz, mint ahányszor győzni akar. De van lehetőség a válogatásra: a jártasság finom ítélőképességet alakít ki, s idővel megbízhatóan megsúgja, mikor érdemes küzdeni, s mikor nem. Jól ismert dolog az értekezleteken az „ABC” szervezet munkatársának hallgatása vagy tartózkodó megszólalása: véleményt mond, de nem a magáét; ő szinte itt sincs, nem akar elérni semmit. Jól ismert az az apparátusi gesztus is, amikor az egyenrangú partnerek közé alacsony beosztású hivatalnokot küldenek; mindenki tudja, hogy munkáltatója ezzel az érdektelenségét, semlegességét fejezi ki. Vagy éppen azt, hogy a tárgyalt kérdésben nem ismeri el a többiek illetékességét; ezen a szinten, ebben a dologban ő a gazda, s a kihívást nem fogadja el.

Hanem ha elfogadja, akkor *győznie kell*. Tulajdonképpen ez a legfőbb parancs, s ez a személyes siker legfőbb kritériuma is. Az apparátusközi erőviszonyok alapos ismerete, a felső megrendelők szervezeti részrehajlásának tudása eligazít abban, hogy mik az esélyek, kik a legveszedelmesebb riválisok. És nincs pardon: le kell győzni őket.

A háborúhoz szövetségesekre, egy-egy ütközet sikeres megvívásához pedig legalább a csapatmozgások összehangolására van szükség. A karrierjét építő hivatalnok hosszú távon biztos és tartós szövetségi bázist igyekszik kialakítani, rövid távon alkalmi együttműködésre törekszik. Hosszú távon elsősorban önmagára figyel, rövid távon főként „felfelé”. Meg valamelyest oldalt.

Az utóbbival kezdve: a sikeres hivatalnok természetesen sosem egymaga győz, hanem ad hoc szövetségeseivel együtt diadalmaskodik. Felméri, hogy az adott ügyben a felettesek szemében kik számítanak kompetensnek – rajta kívül persze (avagy közvetlen szervezetén kívül), hiszen e bizalom nélkül el se kezd. És páros konzultációkat kezdeményez. A potenciális ellenlábásokkal egyezkedni próbál, vagy éppen fenyegetőzni, nagyképűsködni. A többinek főként hízeleg. Úgyes szavakkal igyekszik lejáratni a riválisokat: azok konzervatívak, a mundérjuk becsületét védik, hátsó szándékok vezérlik őket. Mi meg itt a haladás emberei vagyunk. Egy szó mint száz, az értekezletekre még az érdektelenek sem elfogulatlan szemlélőként ülnek be; és nem a vitatkozók pillanatnyi diszpozíciója garantálja a szavazatokat. A döntések különben sem feltétlenül többségiek. Az elnöklő többséget is érdemes tehát előre „megdolgozni”. (Esetleg egy beosztottján keresztül.)

Erre valók a hosszabb távú szövetségek. E háttér kiépítése végképp rejtve történik, de sok munka fekszik benne.

Az előrelátó, ambíciós hivatalnok a lehetséges hívek egész hálózatával veszi körül magát. Ismerkedik, barátokzik, szívességet tesz (ha lehet), s ügyel arra, hogy kiszemelt szövetségeseivel a kapcsolatot folyamatosan ápolja. Mindez nem csupa alakoskodás; érzelmek, rokonszenvek is motiválják, nemcsak valaminő elvont s egyszersmind örögi érdek. Van, akivel jóleső, cinkos csíny az együttműködés, és nem válik rivalizálássá a közös győzelem.

Ez a „férfias” győzelmi ethosz végül arra tanítja, hogy a *győzelem fontosabb, mint maguk az ügyek*. A szakkürokráciák „kiszorító” játszmáiban az erőviszonyok csak hosszabb távon változnak. Igaz, hogy rövid távon is az expanzió, s egyben a már elfoglalt területek biztos védelme a feladat, de e napi harcokban lényegében a sorozatos, kicsi győzelmekre megy a játék. És ebben is csaknem egyre megy, hogy jelentős-e az ügy, vagy kicsiny. Két kis győzelem többet ér, mint egy kis vereség plusz egy nagy győzelem. Mert a kis vereség is vereség, azaz *nem győzelem*, és e furcsa számtanban az objektíve nagyobb ügy sikerre vitele ritkán nyeli el, ritkán feledtetni a még oly jelentéktelen kudarcot. Így például a legkritikább esetben érdemes *taktikai okokból* engedményt tenni valami fontosabb cél reményében.

Nem a célok a fontosak, hanem a győzelmek töretlen sorozata. Aki sokszor győz, és nyilvános vereséget sosem szenved, az sokra viszi.

Az „ügyek” persze mindig fontosnak *látszanak*, hiszen ők a konkrét tárgy, amelyek körül az ütközetet megvívják. A küzdőket azonban *nem a meggyőződés*, nem valamely következetes elkötelezettség vezérli, hanem a győzelem vágya. Egy sikeres karrier a munkaadó szervezet *minden* szemléletváltását, *minden* koncepcióját kiszolgálja; az ügyekre, a *tárgyra nézve semleges*.

Mindennapos tapasztalat, hogy az egyes munkák, ütközetek során a hivatalnoki ötletek, elképzelések egyike-másika „átmegy”, a többi nem. Ezt újabb próbálkozások követik, a tartalékolt gondolatokat újabb munkákban igyekeznek érvényesíteni. Az egyes elképzelések időleges elbukásai vagy hirtelen előretörései azonban előre nem látható logika szerint történnek. A felsőbb visszautasításban csak ritkán érvelnek úgy, hogy egy javaslat *ostobaság*; sokkal gyakrabban úgy, hogy *nem aktuális*. Két-három ilyen elutasítás azután kedvét segheti a javaslattevőnek; gondolatáról lemond, elbizonytalanodik. S az egész rejtélyes időérzékű mechanizmus nemigen bátorítja arra, hogy elképzeléseit meggyőződéssel képviselje, és különösen,

hogy egységes *koncepcióvá* formálja. Ha két, gondolatilag összefüggő javaslat közül az egyik „átmegy”, a másik meg elbukik, akkor hiteltelenné válik az egész, vagyis hogy kell-e egyáltalán bármilyen koncepció. Eleve vesztes elképzeléseket nem érdemes erőltetni. S így máris nem az a mérce, hogy egy gondolat *ésszerű-e*, hanem hogy *esélyes-e?* Ez a mérce pedig észrevétlenül demoralizálja az ötletgazdag, átfogóan gondolkodó apparátusi szakértőket és vezetőket is.

Napjaink „reformkorszakában” az országos szakkürokráciák látható és láthatatlan kulcspozícióit negyven-ötven év körüli vagy idősebb emberek töltik be. Ebből az egyszerű demográfiai tényből arra következtethetünk, hogy pályafutásuk során már többféle szakmai meggyőződést, apparátusi szemléletet és célt kiszolgálhattak. *Tárgyi immunitásukban* biztosabbak lehetünk, mint újkeletű hevületükben, amellyel e kihívó időszak küzdelmeiben részt vesznek. De az egy-két évtizeddel fiatalabbak is hasonló munkastílusban nevelkedtek; eltompult problémaérzékenység, *macho* győzelmi ethosz és átélt meggyőződés nélküli hatalomvágy torzítja el, hogy *mit akarnak*. Ha egyszer csak, sajátos generációs előzéssel, a hivatalokból a politikai pozíciókba katapultálnának, *nem tudhatnánk*, hogy mit akarnak. Idősebb kollégáikról is csak annyit állapíthatunk meg néha, hogy arcuk van, arculatuk nincs.

Természetesnek látszik, hogy ez az embertípus újratermelődik, fokozatos sikerei pedig kisugároznak a szakkürokráciák teljes apparátusára. Nem tudnak és nem is akarnak eligazodni a különböző súlyú problémák között; az eléjük kerülő társadalmi jelenségeket a diktált munkastílus, az egyformán szorító idő relativizálja; a megoldásokat pedig a „realitásként” interpretált hivatali győzelmi esélyek diktálják – no, mindig a „kor szellemében” –, s nem az, hogy miféle meggyőződés, vélemény alapján ígérkeznek jónak vagy hatástalannak.

Mindennek a mélyén, ismétlem, a központi döntéshozók univerzális illetékességébe vetett hit, s az ennek megfelelő zavaros politikai gyakorlat áll. Így született az a gyakorlat, amely az észrevétlen aránytévesztéseket beleszította egy soklépcsős hivatali hierarchia mindennapos ténykedésébe. És mert ugyanezekből az apparátusokból botorkálnak elő, bár diadalittas ábrázattal, a közeljövő, úgymond, felelős vezetői is, kevés jót várhatunk tőlük.

A MAGYAR FILMINTÉZET BUDAPESTI FILMMÚZEUMA

FEBRUÁRI MŰSOR

Ingmar Bergman rendezői sorozat I.

Az életműsorozat első részében Bergman 1947 és 1960 között készült 11 filmjét mutatjuk be, köztük számos, Magyarországon még nem vetített alkotást (Hajóval Indiába, Börtön, Egy nyár Mónikával, Nyári közjáték, Arc, Az ördög szeme).

„Válság-komikum” Groteszk és abszurd komikum a filmművészetben

Film és képzőművészet I. rész: „A festéktől a fényig”

A filmművészet és a festészet kapcsolatáról Robert Bresson, Andrej Tarkovszkij, Derek Jarman, Szergej Paradzsanov és Jeles András 2-2 filmjén keresztül.

A HÓNAP FILMJEI

Pier Paolo Pasolini: Az Élet trilógiája (*Dekameron, Canterbury mesék, Az Ezeregyéjszaka virágai*)

JEGYVÁSÁRLÁSRA JOGOSÍTÓ TAGSÁGI IGAZOLVÁNY ÉS RÉSZLETES HAVI MŰSOR-FÜZET KAPHATÓ A MÁTRA MOZIBAN (BUDAPEST VII. LENIN KÖRÚT 39.)

ÖRÖKMOZGÓ

A MAGYAR FILMINTÉZET MOZIJA

Hurrá

HORVÁTH PÉTER

Márta, nyögi a beteg. Maradj nyugodtan, szól a felesége, feküdj szépen, most csöngetett az orvos. Nyitom...!
Az orvos disztingvált, középkorú, korpulens úr.
Jó napot kívánok. Futóék?
Jaj, drága doktor úr, sóhajt fáradtan az asszony, már nagyon vártuk. Erre tessék!
Előbb talán a fürdőszobába...
Hozok tiszta törülközőt!
Nem szükséges.
A doktor belép a tenyéreni mellékhelyiségbe.
Lássuk csak. Leguggol. Mosógép, félautomata, Erika típus. Gyártási száma ...
Segíthetek, pillant be a nyitott ajtón az asszony.
Tizenkilencnullahattizenkettő, jegyzi fel a mosógép gyártási számát a doktor. Ha bekapcsolná egy pillanatra.
Hogy tetszik mondani?
Vagy nem működik?
Működik, de ...
Nem probléma. Az orvos vizet enged, kezét mos.
Fájdalmai vannak, nyújtja a törülközőt az asszony.
Nem csinálunk bolhából elefántot, törli meg a kezét a doktor, nem kell félni.
A gerince megint, próbálkozna az asszony, de az orvos már a fürdőszoba apró tárgyait lajstromozza.
Fregoli, pipere cikkek, tükör, műanyag szennyestartó...
Hiszen tudja, szól zavartan az asszony, az idén már harmadszor, szegénynek.
Merre van a konyha?
Az asszony ütötteen visszakérdez.
A konyha?
Igaza van, bólint higgadtan a doktor, nézzük előbb a gardrószelekrényt. Volna szíves kinyitni?
A nő utána mozdul.
Mi szükség van erre, kérdi értetlenül.
Ezek a beteg ruhái?
Azt hiszi, fertőz?
Lássuk csak ... Flanel ing, kockás, csíkos, vászon, műszálas három darab, zokni hat pár, zsebkendők...
A doktor szakavatott, finom kézzel matat a holmik között. Famernadrág, szövet öltöny kop, pecs...
Kop, pecs, kérdi az asszony, a múltkor lumbágót tetszett...
A doktor nem zavartatja magát.
Sportzakó, pulóver kettő darab, viseletes ballon, cipők ...
Igen, nagyon megviselte, próbál az elejtett szóba kapaszkodni az asszony, idegileg is teljesen.
Pizsama nincs, pillant fel a doktor.
Az egyik rajta van, a másik a tisztítóban.
Akkor majd a tisztítócédulát is csatoljuk.
Ennyire komoly, kérdi az asszony. Valami járvány?
Az orvos dudorász. A bundának nincs gallérja...
Az az enyém, doktor úr, tíz éve, hogy ...
Kasmír szoknya, ruha kétrészes, igen ... Kiskosztüm, fekete nadrág, blúzocskák, bugyikák, az orvos megenged magának egy élveteg kaccantást, belefirkant a jegyzetfüzetébe, két darab harisnya.

Nincs sok holmink, védekeznek az asszony zavartan, hiszen tetszik tudni ...
Majd később lepecsétlem az egészséget, bólint a doktor, most nézzük a konyhát.
Lepecsétli?!

Az orvos már a konyhában ügyködik. Konyhaasztal, hokedlik ... Fridzsider, kétszillagos, Lehel ...
Mit tetszik keresni?!

Húzzuk el a faltól, kéri a doktor.

Látja, ő már ezt se bírná, segít az asszony. Pedig beszédte a pirulákat, amiket a múltkor tetszett...

Megvan, szuszog a doktor, tizenkettőhathatvenkilenc per ötvenhatos, stimmel, vissza lehet tolni.

A doktor úr azt ígérte, hogy a gyógyszerek majd ...

Nem látom a grillsütőt.

Mit?!

Ötfokozatú, forgóvillás, gyártási szám öthúszonkilencnullahárom, szülői ajándék, olvassa a jegyzetéből a doktor. Hol van?

A grillsütőt eladtuk, szeppen az asszony.

Huha, füttyent a doktor, huha!

Kellett a pénz, amikor tavaly annyira lerobbant, és a fürdőt tetszett javasolni.

A doktor a konyhaszekrényhez lép. Edények, tányérok, csörömpöl, evőeszköz a szokásos ... Gáztűzhely három lapos, sütős ... Azt mondja, csempe, linóleum, beépített konyhaszekrény egytálcás mosogatóval ... A meleg víz nem folyik, közli rosszállóan.

Fél éve nem kaptunk szerelőt, védekeznek az asszony, de nem értem...

Házilag, asszonyom, az ilyesmit egy ügyes ember...

Hiszen beteg, tör ki az asszony, hát a doktor úr kezeli évtizedek óta!

Megbörözni, bólint a doktor. Kaphatnék egy pohár vizet?

Megbörözni?!

Ha nincs kóc, megteszi a spárga. Az orvos otthonosan vizet enged magának. Ha nincs spárga, akkor cipőfűző. Kreatívan! Iszik. Figyelmünk kiterjed, cuppant, jó ez a víz. Egyébként ne nyugtalankodjon, fájdalommentes beavatkozás.

Úgy érte, műteni kell?

Lehet műtéttel, altatással ... Az orvos előblíti a poharat. Ahány ház, annyi szokás. Bár én az injekciót ajánlom. Egy tűszúrás, és nincs többé fájdalom, stressz, idegesség.

Igen, motyogja az asszony, az volna jó, ha véglegesen ...

Meglátom, mit tehetek.

Imre, lép az orvos nyomában a szobába a nő, itt a doktor úr!

Jó napot kívánok, próbál felkönyökölni a beteg az ágyban, doktor úr, én nagyon rosszul...

Pillanat, inti le az orvos, azt mondja szekrényes hiányos, dohányzóasztal ...

Leszoktam, nyögi a beteg, nem iszom, nem eszem, nem dohányzom, és nem is ...

Dupla fekhely...

Lábtól alszunk, köhög a férfi, én betartottam a diétát, de mégse...

Két fotel, reprodukció kettő darab, kerettel, gyorsír a doktor, Libanoni cédrus és a mindegy ... Virágok, azt mondja egy, kettő, öt cserép ... Állólámpa, függöny, padlószőnyeg, tapéta, ez bizony nem sok.

Doktor úr, nyöszörög a beteg, én olyan gyöngé...

Video, hifitorony, személyi számítógép?

Nem értem, hanyatlik vissza a párnára a férfi.

Nincs, szólal meg az asszony. Még egy tévének sincs, hiába kértem, hogy ... Lesüti a szemét, a szót elharapja. Bocsánat.

Kihúzza, jegyez a doktor. Az annyi mint ... Készen is vagyunk, itt tessék aláírni, nyújtja a papírt.

Hallod, Imre? Írd alá szépen!

Mit, nyög a beteg.

Kicsit nagyot hall, jegyzi meg restellkedve az asszony. A receptet, mondja emelet hangon.

Ez nem recept, tiltakozik a doktor. Tanúsítvány, miszerint a csődeljárást...

Miféle csőd, zihál a beteg.

Sajnos totális, pillant a nőre a doktor.

Hát igen, pirul az asszony, mint akit rajtakaptak. Újabban már a látása is romlik szegénynek.
 Álljon fel, kérem, lép a doktor a betegágyhoz.
 Nem tudok lábra állni, méltatlankodik a férfi.
 Majd én segítek, ajánlkozik az asszony.
 Ezek ünnepélyes percek, bólint az orvos.
 Fogadj szót szépen a doktor úrnak, segíti fel az ágyból az emberét a nő. Azt ígérte, suttogja, hogy véglegesen ... Bízzál benne! Így ni. Szépen.
 A fenébe, harap el egy káromkodást az orvos, pedig kell lenni nálam nemzeti általvetőnek ... Na, meg is van. Magára ölti a nemzeti színű bandériát, kezdetjük akkor. Nos, tisztelt Futó úr, a Népköztársaság nevében örömmel, hogy önt szanaljuk.
 Mit csinálnak?!
 Hát szanatóriumba, csitítja a beteget az asszony, hogy meggyógyulj.
 Nem állunk meg félúton, int a doktor. A szocialista piacgazdálkodást személyre lebontva...
 Micsoda, csuklik a férfi.
 Ki lehet feküdni, bólint a doktor.
 Kifeküdni?!
 Vissza az ágyba, segít az urának az asszony.
 A doktor fecskendőt vesz elő, felszívja a szérumot, spriccent. Őn nem rentábilis a népgazdaságnak, ezért a törvényes csőd eljárás keretében, betartva a vonatkozókat...
 Mit akar azzal a túvel, hőköl a férfi.
 Abszolút humánus, nyugtatja a doktor. Egy szűnyogcsipés, és vége van.
 Minek van vége?!
 Nézze, Futó úr, lent a mentőkocsiban szakképzett rohamnővérek, könnygáz, gumibot, nem kenyérünk, jobb, ha önként.
 Maga megbolondult.
 Itt a hivatalos végzés, mutatja a papírt megbántva a doktor. Harmincnyolc év alatt iskoláztatás, munkabér, géemká, szociális satöbbi, összesen hárommilliókettőszázézer, ezzel szemben az ön által létrehozott termelési érték mindössze...
 Márta! Miket beszél ez?
 Szabadna azt a papírt, kérdi a nő.
 A szakszervezet kérésére, nyújtja a végzést az orvos, hozzávesszük a felhalmozott ingó és ingatlan ... A lakás tanácsai, a háztartási gépek hibásak, a csap csöpög, a ruhák kopottak, a bútor elnyütt, felkerekítve kettőmillió, cuzámmen. A hiány egymilliókettő, testvérek között is.
 Tényleg annyi, pillant fel az asszony, ki hitte volna.
 De hát én kétszeres kiváló betanított aranykoszorús...
 Koszorú lesz, rezsiköltség, bólint az orvos, nyújtsa a karját, ma még rengeteg helyre várnak.
 De én a munkásosztály...
 Inkább farba akarja?
 Ez képtelenség, zihál a férfi, nem lehet így, hogy egymillió, meg hogy farba ...!
 Kár az időt húzni, Futó úr. Az ön további fenntartása kész ráfizetés a hazának. Tavalyelőtt negyven, tavaly ötvenhárom, az idén már hatvan táppénzes nap ...
 Hiszen maga kezel születésem óta! Azt mondta, gyerekbetegség! Hogy kinövöm majd! Kamaszkoromban meg azokat a piros kapszulákat! Én mindent megtettem, és mégse ...
 Hja, kérem, sóhajt az orvos, ilyen az élet.
 Márta, szólj már, hát ez ...
 Mi lesz a lakással, szólal meg az asszony.
 Az öné marad, hölgyem, amennyiben három gyermeket a hazának.
 De kitől, ha a férjemet ...
 Arnold Swarzenegger, Björn Borg, Leonard Bernstein... A családmodell spermabankja...
 Az asszony habozni látszik.
 Az Alan Delontól is...?
 Kölcsönt kaptunk rá a Valutaalaptól, bólint a doktor.
 Ne hallgass rá, szűköl a férfi, elmebeteg ez, nem doktor!
 Fölösleges engem sértegetni, ezzel nem jutunk előbbre. Asszonyom, ha segítene lefogni...

És a Robert Redfordtól, pirul az asszony.

Kurva, nyög fel a férfi.

Látja, pillant az asszonyra a doktor, ilyenkor aztán kibújik a szög a zsákból. Nem érdemes velük kesztyűs kézzel.

Szerelmem, hörög a férfi, hidd el, hogy...

Jaj, Futó úr, csóválja fejét a doktor, hitek, érzések, eszmék? A beföttet elvitte a macska. Csak azért nem csalta meg a feleségét, mert arra se futotta már az erejéből.

Nem igaz!

Nem, kérdi hűvösen az asszony.

Megcsaltam, vergődik a beteg az ágyban, esküszöm, doktor!

Még, hogy eskü, nevet az orvos, ugyan már, uram.

Kérdezze csak meg az üzemből! Ott majd megmondják, milyen fasza gyerek a Futó Imi! Vagy kérdezze meg itt, a házban! Megmondja akárki! A másodikon lakik egy elvált...

A Kovalikné, dermed meg az asszony.

És a Mátyus Ildi, a szomszédban.

Két lényegtelen kis kilengés, nyugtatja az asszonyt a doktor, biztosan megerőszkolták. Fogja le bátran!

Az asszony az ágy fölé magasodik.

Márta, engedj el, hát ne csináld ezt, hát...

Keményen, asszonyom, hajol fölébük a doktor, két marokra!

Mire vár, zihál az asszony, döfjön már, doktor!

A beteg hörren egyet, rúg, megdermed.

Így ni, tetszik látni, egyenesedik föl az orvos, vége is van.

Milyen szép így, szólal meg kis idő múlva az asszony. Milyen erősnek látszik. Milyen fiatalnak. Milyen magas a homloka.

Spongyát rá, asszonyom, pakol az orvos. Írja alá a megboldogult helyett, hogy a csódeljárást ... A tetemet majd a mi reszortunk, hősi halott, a pantheonba.

Az asszony megigazítja a ruháját, mivel tartozom, kérdi.

Ugyan, hölgyem, búcsúzik a doktor. Gondoljon a születendő gyerekekre! Neki a jövőnek, hatékonyan!

Az asszony az ajtóig kíséri.

Doktor úr, szólal meg zavartan, a maga szíve sose...

Kicsérték, és azóta, mosolyodik el az orvos, lekopogom. Na igen, nyújt kezét, elvégre nem titok. Szegény ördögöknék mindig akad egy-egy használható, ép alkatrésze. Hasznos hulladék. Ökológia. Tudomány. Nem fárasztom vele. Kinek a mája, kinek a zúzaja. A liftajtóból visszaint még. Új üvegben régi márka.

Viszontlátásra.

Játék (legalább) három lappal

ANTI-ARSCHE-POETICA

MOLNÁR MIKLÓS

„az erőszaknál csak egy dolog tiltottabb: az erőszaknak ellenállni”

H. B.

ELEKTRONVIHARZÁSOK, protonderbik, molekuláris kakasviadalok, időkvantum-örvénylések, anyagtorlódások, energiacsúszások, pontokba tömörülések (tömörítések), hálóba gabalyodások (gabalyítások) folytán adódik három esetleges lap: EGYSZER, MEDVE, FALU. Viszonyterem közöttük, egymáshoz rendelődnek, összeadódnak, erőterük támad, szeplősödnek, papírt foltosítanak, tornyosulnak, mitologizálódnak: szent EGYSZER, szent MEDVE, szent FALU. Egyszeri bogmixelből mese-garabóba: dül a *medve*, különleges (alkalomszülte) i. r. a. m.-fajta (ír radikális *apacsmedve*), lecsúszik, hoppon marad, kifogy bogyóból, gyümölcsből, gyökerekből, mézből, bogarakból, halból, döghúsból; talpa zsírja-vesztetten lelappad, bundája kipik-kopik, teste girhesül, télen is álmatlan, már nem is vadásznak rá. Nem cammog, csak csetlik-botlik, nem brummog, csak nyiszorog, fára nem mászik, sziklákra nem kapaszkodik, forrásban nem fürdik. Tömpe farkán üldögél, korog a gyomra, savósan kopog a szeme, karmai életlenek. Magányában legyengül. *Egyszer* levánszorog a *faluba* (mérgeiben vagy kínjában), a legszélső pálmakunyhóból elhurcol egy lányt, O Koyut. Felcipeli barlangjába, locsolja, puhogatja. Kerít neki ételt-italtalmot, babusgatja, nyalja-falja. O Koyu adaptálódik, hízik, zsírosodik, bűdösödik, hozzászokik a medvekoszthoz: szöszmötös bogyómártáshoz, gyökércsócsalékhoz, mézben pácolt cserebogárhoz, nyers csikóhalhoz, hangyával hintett kaucsuktejhez, filézett döghúshoz. O Koyu tizenhárom éves. Zsírparna nő a talpán, bundát ereszt, megmedvül. Elrablója hím medve: H. B. (He-Bear), közepesen kemény, nemzetközi magánpartizán*. H. B. sziklát görget a barlang elé, valahányszor magára hagyja a lányt. (Élelmet gyűjt, vagy a titkos medvesejt összecsendülésére megy a Kap-Tárnákba.) A medvült O Koyu feszengve-suhongva várakozik a barlangban. Nem tudná elmozdítani a bejárat elől a sziszimusi sziklát, de nem is kíván elszökni medve-odújából. Gubbaszt, jel és jelölt különbözőségén tündöklik, fésülgeti s fényesre kefélgeti szőrzetét, tetszeni akar a nyájasan gyér nikotintartalmú H. B.-nek. O Koyu otthonosan berendezte kettejük barlangját: medvedikón medvebőr, medveasztalnál medveszékek, medvepolcon medvedény, medveszögön medveduda, medveküblin medvefödő. A lánynak nem hiányzanak a falu törpe törvényei, agyalágyult vénjei, szottyos szokásai, mocskos (de mindenkin behajtott) múltja, kotradéknyi kilátásai. Ó kapott-e az alkalmon, vagy az alkalom kapott őrajta? O Koyu nősténymedvének tartja magát. Ahogy serdül a lány, talpa egyre idomtalanabbá duzzad, nem bír ráállni, tenyere kiszőrösödik, körme karmosul, négykézláb mászkál a barlangban, vagy dünnögve heverész a medvedikón, és csontokat szopogat. Nagykorú; civilizált országokban** joga volna

* A *Processzusok* kiadására „politikai okokból” nem vállalkozott egy budapesti (Magyarország) moloch kiadó. Utána két évig érlelődött egy másik budapesti könyvkiadóban. 1984 tavaszán távirat érkezik egy kiadói szerkesztőtől; tájékoztató telefonhívásomra közli, hogy „fél mondatot ki kellett húzni a szövegedből, de meg fogod érteni, és bizonyosan hozzájárulsz”. Cellányi szobájában – két kiadói szerkesztő munkahelye – szembesülök aztán paleolitikus gépiratommal: több mint száz törlés van már benne, „amelyeket ha visszaállítanék, egy egész sorozat létét veszélyeztetném”. Ezenkívül jó néhány helyet ceruzával jelölt meg, „ott húzni kell vagy legalábbis át kell fogalmazni, a te döntésedtől függ”. Megilletődöm. *Kíváncsiságomban* viszonylagos készséggel látok hozzá a szövegkasztráláshoz – némi praxisom már van benne –, s mintegy tíz-tizenöt húzással és átfogalmazással gyarapítom az előzetesen kimarkecolt szavak halmazát. Szerkesztőm markecolásait legnagyobbbrészt jóváhagyom. „Nem öncenzúrára, hanem írói önkontrollra kell gondolni.” Enervált, cinikus, megnyerő, szofisztikált, kultúrdepressziós, feminin, *ráadásul* Pilinszky-küllemű férfiú. Félénk, tapogatózó szeretethullámok. Rám pufogatja patronjainak nagy részét. „A húzások a szövegek *javát szolgálják*.” „Ez a könyv úgy ahogy van/volt, Kelet-Európa egyetlen országában sem jelenhetne meg hivatalos kiadónál.” „Ennek az egyébként bordélyházi sorozatnak ez lenne az egyik legjobb darabja.” „Eladod magad egyszer-kétszer – aztán letagadod. Mindenki ezt csinálja.”

** A szerkesztői csonkítások *tendenciái* („igen, jól mondod, ezek tendenciózus húzások, a lehető legtendenciózusabbak”; olyan szövegeken is *enyhített*, melyek korabeli magyarországi folyóiratokban teljes szöveggel publikálód(hat)tak: („hja, változnak az idők!”): 1. (párt)viktóriánus „erkölcsi” cenzúra: ennek jegyében törölt ilyen szavakat, illetve a hozzájuk kapcsolódó szövegrészeket, mint *szellent, ejakulál, ondó, közösül, lyukakat pisálni a talajba, pisilőluk, merdál, rőtyi, klotyó, rejszolás, leszop*; 2. kultúrkádáriánus „politikai” cenzúra: Egy tábornokot, kinek napiparancsa: „honnai soit qui pense”, nem hívhatunk Order Garteroff-nak; *helyesbitsük* így: „Order O. F. Garter”. Egy *hím medve* nem lehet „közepesen kemény, nemzetközi magánpartizán”, legföljebb „magángerilla”, kivált pedig nem verheti „cipósarokkal az Egyesült Nemzetek pulpitusát”. Ha egy lány *elmedvesedik*, írhatjuk ugyan róla, hogy „nagykorú”, azt azonban nem írhatjuk, hogy *civilizált országokban* joga volna szavazni”, legföljebb ezt: „*appenséggel* joga volna szavazni”.

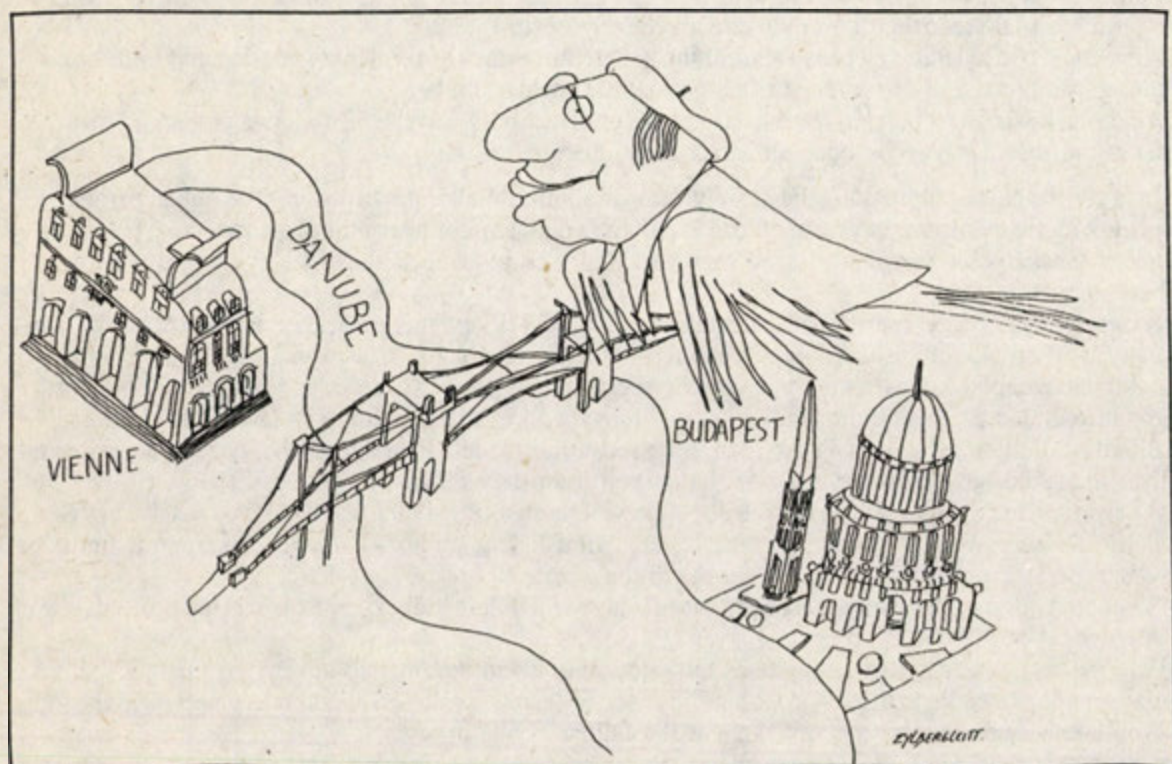
szavazni. Élne is e jogával, ha történetesen megszavaztatná a nősténymedvéket. H. B. sok időt tölt a földalatti (metró) mozgalomban. Ha hazatér, gyöngéden dédelgeti, szagolgatja, cirógatja-marógatja társát. O Koyuból medvéne nősténység lesz: megesik, asszonyállati másállapotba jut, puffad, mintha pumpálnák. Betölti a barlangot. A szülésbe belehal, H. B. sziklásírba temeti, meggyásolja. Parányi porontyukat búbánatosan, szórakozottan elkölti. Magára marad, a mozgalom is oszlófélben. Leüzen a faluba (nőstényétől megtanult faluul): minden héten küldessék föl hozzá egy élő emberfi eleségül, ne legyen ám se nagyon fiatalka, se nagyon öregecske, se beteg, se sovány, se smokk, se tahó. Kövérkés legyen. intelligensen jóhúsú, egészséges májú, laza izmú, porhanyós szívű, s végbele makulátlanul valláserkölcös illatot áraszson. A falu óckodik, óg-fül, rúgólódik, felküldik alkudozni a gurut: rágós; a sámánt: sovány; a papot: beteg a mája; a törzsi pártedli-titkárt: parázna, istentelen szagot áraszt. Próbálnak a medve lelkére beszélni, de az sorban, rosszkedvűen felfaldossa őket. Nem ismer tréfát: ha elmarad a heti eleség, lemegy a faluba, és büntetésből dupla adagot visz magával. A falubeliek védekeznek: lőnek rá mérgezett nyíllal, bodzapuskával, birslövővel, pogácsaszagatóval, skordéllyal, hawa-huwuval, de H. B.-t nem fogja se lövedék, se mérge, se varsa, se iszák, se légycesapó. H. B. vérszemet kap, elkanászodik, vendéglőket robbant, cigarettacsikkel eltömi a metróléjáratoakat, telefonfülkéket rongál, belerondít az oltárkelyhekbe, számárfülekét hajtogat a Nagy Burungu Szent Murungu-Könyvének mágikus illatú lapjaira, pároztatja egymással a szent méheket meg a kitesztított, gyűlöletes moszkítópariákat, s elszaporodnak a moszméhek; még sok-sok egyéb csintalanságot követ el, amilyen például a földnek rengetése, a vizeknek kiárasztása, legyek és pókok lábának kitépdesése, világégés-szítás, dinnyelopás, húsvéti gyónás elmulasztása, tiltott határmegszüntetési kísérlet, borhamisítás, zugírászat, kislányok copfjának megcibálása*. A falu meg csak fogy, a medve hétről hétre csappantgatja lakóit. Hentes- és mészárosgyomrának hovavóbb mindegy, fiatal-e, öreg-e, sovány-e, kövér-e az étke: csak ahhoz ragaszkodik, hogy táplálékának minőségét ne rontsák le naturalisztikus elemek vagy ízléstelen részletek: túlhangsúlyozott nemiszervek, szexuális váladékok, ápolatlan placenták, kigúvadó golyvák, kelések, daganatok, duzmák, rogyók, miazmiákumok. H. B. érzékeny a pszichikai atmoszférára is: nincs ínyére, ha hidrogénbombát törnek az orra alá, s (minthogy ír radikális apacsmedve) nem kedveli, ha a fölszabadító frangol vagy gerján hadsereg állandó megszállóvá idül. Ettől fölpaprikásodik, dühöngve rohangál a rizsföldeken, tör-zúz, ront-bont, tövestül csavar ki puszpángot és musztángot, fröcsög a nyála, vérben forog a szeme, cipősarokkal veri az Egyesült Nemzetek pulpitusát, kicsap medréből: jaj annak, aki! még jajabb annak, aki nem! Olykor-olykor orvul meglepi a szomorúság: vigasztalanul kókadozik nőstényének sírboldozata előtt, s napestig nyösztetli a medvedudát. Leginkább azonban táplálkozik, falulakókat csócsál, a magjukat halomba köpdösi. Igazán megszerette a falulakókat. A falubeliek, fogytukon lévén, bőszen szutyongatják a Fő-fő Ideológiai Varázslót: engesztelje meg a szellemeket, járjon közbe az élőkért a holtaknál és az isteneknél. A Nagy Burungu rojtosra lapozza a Szent Murungu-Könyv számárfüles lapuleveleit: vajon rá lehetne-e venni H. B.-t, s mi módon, hogy emberhús, falulakóhús helyett makimajmokkal, koalákkal,

„Monopártedli-rendszer”-ről legfőljebb álmunkban fecsegünk; azt pedig, hogy „nem kedveli, ha a fölszabadító frangol vagy gerján hadsereg állandó megszállóvá idül”, no meg azt, hogy „a tények mögül Szibériába száműzött Isten időről időre átverzi a történelem Esterházy-kockás szövétét”, húzzuk át feketével, de olyan fastagon ám, hogy még véletlenül se lehessen kitalálni, mi volt alatta (mert *rendszer* van ennek: szerkesztőn fehérrel – *liquide correcteur* segítségével –, én magam, sztahanovista ön-hóhér, feketével likvidálok); 3. (látszólag) irracionális, alkalmasint megnevelésemet, megfélemlítésemet szolgáló *csak-cenzúra: csaflat*, írom; helyesbít: *caflat-ra; cikadás* (azaz „kabócás”), írom; kijavítja *ciradás-ra*. Ne írjam azt, hogy „kokszagiz-aszta”, írjam *inkább* azt, hogy „borókafa aszta”. Egyik szövegemből kimájozta ezt a mondatot: „Le kell lépnünk a dogus nyelvről.” Miért, kérdezem. Fejét vakarja: „Hát ezt már nem is tudom. No, állítsd vissza, ha *ragaszkodsz hozzá*.” Egy másik szöveg elejéről törli ezt a mondatot: „Talpadra ragadnak a caffok és grucák.” Firtatom az okát; „kissé sok volt már ezekből a caffokból és grucákból”, mondja. Vándormotívum, egy másik szövegből csúszttam át emebbe; kihúzza. Figyelmetlenül rendszabályozott azonban; a szöveg vége felé meghagyja ezt a mondatot: „Az éles kövek lekopatják vásott topánodról a caffokat és grucákat” – melyek a szöveg elején ragadtak (volna) oda. (Holott – inter textum – a két mondat *együtt* adna ki EGY játékot.)

* STB. STB. STB. Szöveggyalázó hóhéruduettünk bevégeztével kezét (mosunk és) fogunk, szerkesztőm leviszi kéziratomat – immár végleg *megszerkesztve* – a kiadó műszaki osztályára. Távozom, hazatérve nyomban levélben közlöm vele: szövegheréléseimet visszavonom, azokat sem hagyom jóvá, amelyeket ő követett el, a könyvnek ilyen formában való megjelenését nem óhajtom. Idők múltán kompromisszumot kötök, vagyis inkább kompromisszumba gabalyodom („eladod magad egyszer-kétszer – aztán letagadod”): a legkiheréltebb két textus [*Találkozások Bluff béggel, Játék (legalább) három lappal*] kimarad, de egyebekben csonkítatlan szövegek jelennek meg. (Oroszlány szíve kevésnek volt, hogy visszapozozza, ami goromba csapást vett a zabolátlan erőtlől.) 1984 telén a frissen kipréselt könyvbe belelapoz a kiadó monopártedli-titkárnöje; észreveszi a három fekete lapot („A jövő ígéretei: szemelvények”), beront a kiadó igazgatójához. „Fekete lapok: hol élünk?!” Hisztérikus tiltakozásának hozama: a könyvet újra kell kötni, mert az utolsó néhány lapot – a tartalomjegyzékkel együtt – eltávolítják belőle. Erről azonban nem kapok értesítést, nem is kéri jóváhagyásomat. (Amennyire elkompromisszumosodtam addigra: bizonyára megadom.) A könyvet – „szerzője” tudomása nélkül – megcsonkítva bocsátotta közre 1985 elején a Magvető Kiadó (Budapest, Magyarország) – a *Processzusok*nak az a verziója tehát, e szövegek érdemtelen felmagasztalásaképpen, *kalózkidadás* volt. Valamennyi szerzőtársamat illesse köszönet. Kifehértett lobogókkal, együttesen: előre! Elmúlt a vad idő, ki van ennek szabva határa szintűgy, mint annak. *Om mani padme hum. – M. M. (1989)*

varangyosbékával, lapostetűvel, béléfereggel, konyhai svábbogárral, netán krokodilkönnyekkel táplálkozzon? A Szent Recept-Könyv nem ad választ, se varázslat, se imádság, se uszítás, se tűzáldozat, se vérpisálás nem hoz/viszi. Fogytokozik a nép, a medvedelem könyörtelenül apaszt. H. B. az adu, mindent üt, őt semmi sem viszi. Madárbéjlőlés? Piha! Nemzetközi bíróság? Fúj! Kártyavetőnő? Nudli! Bérgyilkos? Pipifing! Futrológiai prognózis? Pszichiátriai diagnózis? Nistaság! Ideológiai állásfoglalás? Picsafüst! Monopártedli-rendszer, az igen! Vendetta, vaporetto, na ja! Kolerográf, persze! Lepraszóró, talán! Kozmikus világháború, esetleg! Hol a mentség, hol a kibúvó, hol a segítség? H. B. ellen nem használ varázsige, ráolvasás, szemmel-verés, kartács-zápor, hegyhágás, lőtőlépés, aknatűz, atombomba, szögesdrót-kerítés, őrtorony, farkaskutya, géppisztolyos határőr, szülői tiltás. Sőt még tableta, injekció, pesszárium vagy gumióvszer sem. Midőn már minden, de mindstelen minden kipróbáltatott, s mindhiába, azt mondja a golyvás, keléses, daganatos, duzmás, rogyomás, miazmiákumos kiskondás: „Istókuccse, likvidáljuk a medvét lingvisztikailag! Bosszúból zabáljuk meg apránkét a *nevét!* Mostantól csak *medv* legyen!” Úgy is léssen. A *medv* rögvest kárát látja a lingvisztikai bosszúnak: odavész tömpe-pömpe farkincája. Vérengzőbb, mint valaha: naponta friss áldozatokat követel. Benyeli a fél világot, még a sánta harangozó csorba sliccgombjait sem kíméli. Förtelmesen, univerzálisan nagy étvágya van *med*-korában is; mindent megesz: szikladarabot, rozsdás szöveget, bambuszkorpát. Fejadagját megtriplazza, a falu népének már épp csak teng holmi hitvány maradéka, a beszolgáltatásra mindenki rámegegy. De fogyatkozásnak indul a falufaló is: immár csak *me*, beteljesülőben a lingvisztikai bosszú. „Me-e-e-e-e, kismackó!” H. B. töpped, korhad, pállik-mállik, nikotintartalma veszedelmesen nő. Dehogyan van már erő benne zugírászathoz, földrengetéshez, tabuszaggatáshoz, tiltott határmegszüntetési kísérlethez, földalatti (metró) szervezkedéshez! Felőle végleg elsovradhat a Kap-Tárnak titkos medvesejtje, nemkülönben mindenféle szervezet, párt, mozgalom! Mire *m*-mé satnyul, nyoma sincs benne radikalizmusnak, ír (vagy másféle) patriotizmusnak, bánja is ő, hogy naturalizmusok, ízléstelenségek pettyezik az áldozatok szövegét, vagy hogy a tények mögül Szibériába száműzött Isten időről időre átvérzi a történelem Esterházy-kockás szövetét! Akkorka csak, mint egy népi demokratikus cigaretta füstszűrője, sőt még annál is kisebb. Nem tud már rést ütni, lyukat rúgni, nyilást rágni a falu bástyácskáin, garádócskáin, műszaki záracskaín. Alkonyat jó, fogyatkozásnak alkonyatja: alábbhagy a terror, elfogy H. B., agyó, falu, agyó, medve! A falunak se marad *írmagja* sem (a H. B. köpdöste halmon kívül). A medve megette a falut, a falu megette a medvét: nyomtalanul semlegesítették egymást. (A hír tán megmarad, ha mondója nem is.) Kibomlik az egyszeri adottság boga, elolvadnak a lapok, torlódik az anyag, idő- és energiakvantumok örvénylenek, molekulák kakasai viaskodnak, y viva el gallo bataviano, száguldanak a protonok, viharzanak az elektronok, új játék kezdődhet.

1979

Elvetemült történetek

FALUDI ÁDÁM

Szeánsz átutazóban

Hiába látunk a vesékbe, nem a bölcsek követ pillantjuk meg ott.

A pék hetente egyszer a faluba jön. Lisztet, élesztőt, krumplit, sőt és egyéb pékszentségeket vásárol, aztán hazatér soha ki nem hülő kemencéjéhez.

Csepel motorkerékpáron zötykölődik végig az országúton, a kormányra mélyen ráhajolva. Nem kápráztatja a szederfasorfallal, nem kísérti az árokparti; otthonáig meg nem áll. Motoros szemüveggel álcázza légyfejnek a sajátját, berregő bögyöly, vasbagócs, miként faluszerte nevezik. A sokévi átlag az időjárás-jelentés ásza és a dagasztóteknő apáról fiúra száll.

Felesége mögötte tornyosodik egyenes derékkal a hátsó ülésen. A pék hátán tömött katonai tarisznya, az asszony mindkét kezében lisztes csomagoktól feszülő hálószatyor, és a nyakában, abban a kelttészta lágyságú pékné nyakban, muszlinkendő lobog.

A lengéscsillapítással most a kutya sem törődik. Ilyenkor a sok jó rugó kis helyen is elfér.

A hátsó ülést tyúkrázdának hívja a falu, és a tangóharmonika még mindig divatos hangszer.

A postás örökzöld kerékpáron járja sorra a tanyákat. Ha esik, ha fúj, ha havazik. Többnyire mégis inkább akkor, amikor tűrhető az idő.

A kézbesítéssel délig végez.

Minden pohárka borhoz mellékel kedves szavakat, a likőrökhöz és a kisüstihez pedig már formás, kerek mondatokat intéz.

A Kincses Kalendárium kevéske pluszt hoz a konyhára. Szemet szemért, fogat fogért, ahogyan a helybéli mondás tartja.

A postás szenvedélyes aglegény, mégis két vetett ág áll a hálószobájában. Egy repedezett bambuszrúddal egyengeti el a dunyhákra terített takaró ráncait reggelente. Éjszaka a sezlonyromon alszik odakint a konyhában.

Permetezőgépén kerek nyomásmérő, az eke szarván a fogantyú csillogó sárgaréz töltényhüvely. Jól megférnek a tűzkeresztségről álmódó családi tűzhely körül.

A bambuszrúd kalandos élete és a takaróránccok keletkezésének körülményei minden más földi halandót gondolkodásra készítenének, de a postás már meglett ember.

Amikor a kézbesítést befejezi, hazakarikázik, és ettől kezdve a tanyalakók csak találgathatják; mi a fenét csinál másnap reggelig odabent a zárt ajtók mögött.

Itt, a civilizáció végállomásán teljesít szolgálatot az állomásfőnök. Mártíromsága tudatában parádézik a vonatok mellett előírásos egyenruhájában és ritka az a nap, amikor nem álmodik nemzetközi pályaudvarokat. Harkálycsőr ha rohamsisakra vagy vaskalapra csap; az ábrándozásnak így véget vetni nem túl szerencsés.

A szerelvények reggel és este járnak errefelé. Egy személy és két tehervonat. Napközben néha egy hajtány vagy egy sínautó. Ebédidőben az állomásfőnök tányérsapkáját fogásra akasztja és a távírókészülék asztalata mellett kimasírozik az épületből. Tesz néhány lépést az apró, sárga kavicssal borított peronon, elhalad az ablak előtt, ahol a két gesztenyefa áll és máris nyithatja a léckaput. Hazaért.

Állomásból állomásba, kart farba öltve, levesre, pörköltre fel! Felesége tálalás közben a vekkerre pillant; ha szükséges, most urához igazíthatja: pontosan tizenkét óra.

A helyettes, aki ilyenkor átveszi a szolgálatot, készségesen okít gyümölcszedő lányokat a morzekészülék kezelésére. Magához édesgeti a tapasztalatlan libuskákat, amikor a barackoson keresztül munkába igyekeznek, és legtöbbször sikeresen a becsületükbe gázol.

Az állomásfőnök épp szunyókál, nem is sejtí, hogy mivé lett időközben az a régi szép új világ.

A lányokat a távíróasztalon éri a szégyen.

A helyettes egyszer nyitva felejtí az asztalfiókot, amit aztán izgalmában heves mozdulattal – amint épp alantas ösztöneit kielégítené – impozáns férfiasságára csuk. Úvöltése a barackfák ágait is megrezegteti.

Az állomásfőnök baromi mérges. Telefonál a faluba az állatorvosért.

Misko agyát kireparálta egy aknavető Verecke környékén. Ettől kezdve mindent szerencsésen túlélt, csak sűrűn keverte a hétköznapokat a vasárnapokkal.

Ha kedve úgy hozta, bármelyik *objektum* (vegyesbolt, kukoricagóré, tanácsháza, víztorony, krump-lispince, klozett stb.) támadási vagy védelmi tervét felvázolta pillanatok alatt. Lekapott helyéről egy ólajtót és már száguldott is a szabókréta.

– Csapajev egy nulla. Meg még egy nulla.

Fegyvernagy idején fűtyült az egész hadművészetre és igyekezett elkerülni a legkedvezőbbnek mutató munkalkalmakat is.

– Ha nem akarsz hajótörött lenni, idejében szállj ki és menj tovább gyalog.

Hogy pénzhez jusson, rendszeresen lopta a krumplit, kukoricát, babot rokonai földjéről, amit aztán másnap cinkos szemhunyorgatások közben eladott nekik féláron.

– Mindenki jól járt, csak én egy kicsit jobban – mondta a kocsmárosnak, amikor borra cserélte a forintokat.

A kerékpárkormányon, háncsszatyorban hordta a pumpát.

Egyszer megállította egy idegen útközben, valahol a hetedik határban és tüzet kért tőle. Miskónak arcizma sem rezgett; benyúlt a szatyorba, megmarkolta a pumpát, és akkorát vágott a cigarettával feléje hajló ismeretlen szeme közé, hogy az rögtön belefördült az árokba. Ezt követően aztán azonnal felpattant a kerékpárra és félholtra hajsolta magát, hogy nyoma vesszen.

– A szeme sem állt jól neki – súgta meg este a kocsmárosnak, akit alapjában véve megbízható embernek tartott.

A beszolgáltatás a végét járta, a padlást már csak a rettegés septe a huzattal karöltve.

Na, mikő? – kérdezte reszkető vevőitől a hentes, aki már jó pár éve Mikőjózsi névre kereszteltetett.

Józanon ki sem nyitotta a boltot, csak ha már vérben forgott az eladótere. A monopolhelyzet átkai.

Az ellenszenvesebb vásárolni vágyókat nagykéssel kergette a borbélyüzletig. Nagy természettel bírt.

Kukoricázni, lacafacázni; ismeretlen fogalmak voltak számára. Ránézésre megmondta, hogy negyvenkét deka a levágott comb. A mérlegen a légyfógo edényt és a bárdot tartotta.

Ha megelégette a kiszolgálást, hanyatt feküdt a pulton, meghúzta a laposüveget, és teli torokból bömbölni kezdte az akácosutat. Énekelni és lármázni; ebben a műfajban nem akadt párja.

– Ma igen korán bezárt – fejszóváltal egyet ilyenkor a háziasszonyok, és főzték máris a paprikáskrumplit vagy serpenyős burgonyát, kinek mi jutott éppen eszébe.

A hús a megoldhatatlan kérdések megoldására úgyis alkalmatlan.

A bölcsek követ keresőket ne keressük a bölcsek között.

Nyársaló

Oh. (NEIL YOUNG)

Egy jól bevált szalonnadarabbal végigpróbáltam már egynéhány megfelelőnek mutató helyet. Ahol Pusztát gyanítottam, megraktam tábortüzet, nyársra tűztem a szalonnát és a fej vöröshagymát, aztán szabályosan a zsarátnok fölé tartottam az egészet, és vártam a termékenység hónapjait.

A zsarátnok aggastyánná roskadt, a vöröshagyma hamuvá égett, a szalonna meg élvezte az életet. Még talán jót is tett neki a pokoljárás. Cseppnyi zsírt ki nem csurrantott volna magából, a végén jobb színben virított, mint amikor kivettem a szatyorból.

Szedtem a cókómómat, szétrugdostam a tűz maradványait a négy világtáj irányába és rohantam tovább, mert általában kevés időt szánhattam szalonnaproblémáimra.

Előfordult olyan eset is, hogy huszonkét gyanús zugban csaptak magasba tüzem lángjai egyetlen délután, de a szalonna sercenésére hiába vártam.

Letöröltem krómáccsal nyársamat, csomagoltam, szétrugdostam a parazsat, és mentem a pokolba.

Kereshettem tovább a Pusztát, a természet ősi rendjét, ahol a szalonna majd végre beadja a derekát.

Sokszor már arra gondoltam, hogy amit a nyársamra húzok, nem is szalonna, hanem valami egész más. Hogy akármilyen. Elképesztő dolgok jártak a fejemben. Még most is a rosszullett kerülget, amikor eszembe jutnak.

Szerencsére akadt bennem annyi bátorság, hogy kitartsak szalonnám mellett. Soha nem keltem útra nélküle, így aztán bármikor kedvem kerekedett egy kis sült szalonnára, nem kellett a szomszédba rohannom. Egyébként sem tudtam, hogy kik a szomszédaim.

Nem is tudtam meg soha.

Mi újság falun?

INTERJÚ CILIVEL

CSALOG ZSOLT

Rég jártam falun. Jó lenne tudni, ott mi újság – gondoltam, s egy kézenfekvő ötlettel lepszakifiatoltam V.-re. Megkeresem Sipka Feri bácsit, elkocintgatunk, elbeszélgetünk, bekapcsolom a magnót is – de Sipkának hült helyüket leltem. A harmadik szomszéd, Fülöp Imre bácsi tájékoztatott: Sipkák bementek Bicskőre, már jó egy hete. A disznótartás még az őszön befuccsolt, elkótyavetyélték már az anyadisznót is, aztán, mivel tüzelőjük sem nagyon volt, bepakoltak a lányuk Trabantjába és elporzottak. „Legalább az ünnepekre”, mondták, de gyanús a dolog: a fiuk már régóta csalogatja őket, költözzenek végleg hozzájuk – lehet, hogy végre kötélnek álltak, csak még nem akarják nagyobbra verni a dolgot.

– Csak a galambokat hagyták itt, meg a macskákat – meséli Imre bácsi. – Hogy aztán majd hogy lesz tovább, ők tudják!

– Szóval, csak a macskák vannak – mondom csalódottan (a galambokhoz sosem vonzódtam). És visszabattyogok az elárvult Sipka-portához.

Cili jóképű, vörös fiatalasszony. Háromévesnek ha látszik, sokkal több semmiképp nem lehet. Évekkel ezelőtt futólag már találkoztunk. Míg Fülöpéknél időztem, előkerült a szilvásból, kedvesen betessékel az udvarra. Kellemesen süt a nap, a nyitott tornácra telepszünk le. Előszedem a magnót is.

Jaj, istenem – azt mondja –, az uram sincs itthon, fogalmam sincs merre csavarog. – Hirtelen nem is tudom, mivel kínáljam! Egy kis tejünk van, ha meg nem sértem vele –

– Ne fáradjon vele, tényleg nem vagyok éhes!

– Volt madártejünk is, Gazsóné hozta reggel, de Elemér mindet megette. Az Elemér, az borzasztó édesszájú, a fagyalaltot is imádja – hallott már ilyet, macskába?!

Előszompolyog a két gyermek is – vörösek mint az anyjuk, a hasuk hófehér, nyakukban is fehér partedli, fehér a cipőjük is, mintha tejfőldre léptek volna – egyszerűen gyönyörűek. Két kis kíváncsi, nagyfülű, tátott szemű jószág, minden érdeklí őket, épp abban a korban vannak, amikor egyfolytában: „anyúú! ez mii??” „anyúú, méért??” Elemért roppantul izgatja a magnó piros villogója, azonnal felmászik az ölembe, onnan kapkod a géphez, de közben is harsányan dorombol.

– Hagyod azt?! Elemér, te! Még képes és elrontja a magnóját! Jaaj, de rosszak vagytok, Teremtóm! Tessék azonnal lemenni az elvtársnak, vagyis az úrnak az öléből! Nézzenek oda!

– Semmi baj – mondom –, nem tudja elrontani. Hadd maradjon! Helyes lurkó nagyon! Hű, de szépek vagytok mind a ketten! Tisztára az anyjuk!

– Úgy találja? Én nem gondolnám! Még Elemér, az inkább: én is ilyen eleven voltam, szegény anyám kínlódott is velem eleget. De Szilvi, az már inkább a Bercihez húz, az apjához, pofára is, meg így természetbe még jobban, ő már az a lassúbb, meggondoltabb típus. Jaj, Szűz Máriám, van ám velük gond elég! Amennyit ezek MEGESZNEK, Krisztus a pusztában! Hogy egy egész állatkertnek is elég volna!

Most persze szégyellem magam: semmit nem hoztam a kicsiknek, de hát azt sem tudtam, hogy a világon vannak!

– No, Cecília, kérem: meséljen! Hogy vannak, hogy élnek?

– Szólitson csak nyugodtan Cilinek, mindenki így hív. Köszönöm, megvagyunk! Csendesen, szerényen, falusiasan. – De azért nem panaszkodhatok: az egészség hála Isten megvan, koplalni éppen nem koplalunk, hogy lekopogjam – hogy aztán majd hogy lesz ezután, háát –

– Magukat hogyan érintik a mostani változások?

– Már hogy érte, a politika? (Nevet.) Magos az minekünk! Hogyan is mondjam. – Az én uram, a Berci,

Kedves 2000! Egyik szerkesztőtök azzal bókolt egyszer, hogy én egy fűzfával is tudnék interjút csinálni. Nem mondtam neki, de akkor eltökéltem: bebizonyítom, hogy igaza volt.

az sose politizált. Párt, meg ilyenek – ez ötlet soha nem érdekelte. Én meg – na nem azt mondom, hogy nem nézem meg ókor-ókor a tévét, mer megnézem! Habár jobban a filmeket szeretem abba is, legjobban a kosztümöset. Szilvi, az a tévémacit szereti, Elemér meg a természeti filmeket imádja, az ilyen állatosságokat (*nevet*) – na, hát ilyen nagy politikusok vagyunk mink! Az uram, a Berci, az meg már ha meglássa csak a tévét, az RÖGTÖN elalszik! – De most viccen kívül: habár estére eléggé elfárad az ember, a sok dologba ki is merül, azért persze, hogy megnézem néha a Híradót is, meg más ilyen hogyishívjakokat, néha még a Kettést is megnézem – de olyan jaj de nagy szakértő nem vagyok azért. Ugye ez, ami itt a Sipkáéknak van, nem is színes tévé, csak emilyen, egyszerű falusi tévé – na hát ilyenek vagyunk mink is: egyszerűek, falusiak.

– *De hát véleménye azért nyilván mégis van a helyzet alakulásáról, nem?*

– Véleményem? Hogyan is magyarázzam. Nézze csak: mink sose voltunk ellene ennek a szocializmusnak! Mer nem volt azért az se rossz! Ugye, például a téész: én helyeslem a termelőszövetkezetet! Mer elsősorba is azért: ugye az a kis paraszt, aki azon a csöppecske háztájin vacakol: az összeszedi ősszel a kukoricáját az utolsó szemig. Úgyhogy ott már az egérnek semmi nem marad! Viszont a téész? Ott egye meg a fene! – és kinnmarad annak a terménynek majd a fele! A téész földjin, na ott aztán terem az egér, ott igen! Hát akkor most én melyiket pártoljam? Meg aztán jó, szép, hogy most már „Köztársaság” van, nem „népköztársaság” – csak hát az én meglátásom szerint ettől se lesz több egér! – Szóval, mondom: mink nem olyan nagyon támogassuk azt a másikat, na hogy is hívják, hirtelen ki akartam mondani – kapitalizmust. Nem mondhatnám, hogy olyan nagyon lelkesednék érte! Meg aztat se felejtsem el, hogy azért mégiscsak a szocializmus biztosított nekünk tisztességes megélhetőséget, emberi életet, hát nem? – Csak közbe meg van ennek a dolognak másik oldala is. A párttitkár. Mer a mi itteni párttitkárunk, az bizony egy olyan ember, hogy – háát – Van neki egy AKKORA kutyája, mint egy borjú! Hogy én rosszul vagyok, ha csak meglátom! És akkor ez az állat még uszítsa is azt a hülye nagy bivalyt, a kicsikre! „Néző! Nézd e: OTT a macska!” Az meg akkor NEKI – a múltkor is: már jóformán a szájába volt az Elemér, ha ott nem vagyok, hát megeszi a kis cseppemet! De kapott is egy olyan körmös pofont, hogy megemlegeti! – Na, hát ilyen emberek vannak itt – párttitkárnak! Hogy akkor már azt kell mondjam: ennél a rendszernél tényleg csak jobb jöhet! – Jaaj, miket hordok én itt össze magának, az uram ha hallaná!

– *Ó, nagyon is találóan rávilágított a lényegre, érdeklődéssel hallgatom!*

– De ugye, ez nem lesz benne a tévébe? Olyat már ne csináljon mivelünk!

– *Dehogyan, dehogyis! Legyen egészen nyugodt!*

Szóval, hogy politika – tudja csuda, hogy van ez. Én valahogy úgy emlékszek: gyerekkoromban tán az egerek is kövérebbek voltak! – Elemér!! Jössz te le azonnal a tetőről?! Te átok, te anyakeserítő! Hányszor megmondtam már neked, hogy semmi helyed ott?! – Most nézze meg: csak egy percig ha nem nézek a körmire, már ott eszi a fene! Hogy egyszer még a nyakát szegi!

– *Hát, gyerek: pákosztos, pajkos –*

– Nehogy már védje! Rossz kutya! Engedetlen! Sajnos, hát mint a többi is: a mostani gyerekek mind ilyenek. Énnekem szegény anyám a derekamat törte az ilyenér. De én is azt teszem majd övele! Mer úgy vagyok vele: rendbe van, ügyesedjen, erősödjön, nem akarom én MINDENTŐL visszafogni, mer nem mimózának neveltem én ötlet – csak hát ami túlzás, az túlzás! – Na, visszatérve a politikára: van ám itt gond éppen elég. Például ugye a vizünk: nitrátos. Hogy a kicsiknek nem is merem adni! Hát mérgezzem meg őket?! Isten őrizz, jaaj! Csak viszont hát nem itathatom őket egyfolytában kólával! Szép kis helyzet, mondhatom. Azt mondják, a bauxittól van. Bányásszák eztet a bauxitot, aztán ugye –

– *Ezt ki mondja?*

– Beszéli. Meg van egy barátnőm, itt az utca végén, az Eleonóra – most ne nevéssen, tényleg így hívják! Mer pesti. Úgyhogy ötlet csak hétvégén hozzák le Pestről, egy sárga Skodába, amúgy Pesten lakik – tán ismeri is véletlenül: a Münnich Ferenc utcába lakik! Perzsa az Eleonóra, szóval félig perzsa, félig meg rendes, eléggé hosszú szőrű – de gyönyörű! Ha azt látná! Na, és szóval az Eleonóra is mondja, hogy bizony a bauxittól van – hát ő tudja pozitív. Én nem értek hozzá, engem ne is kérdezzen, az Eleonóra jobban el tudná magyarázni magának hogy hogy van ez – hát ő pesti, na. – Jaj, Istenem, Elemér, hagyjál már békin! Még szopna! Hallottak már ilyet?! Lassan már egyetemista lesz, de még mindig az anyja csecsin lógna! Már megbocsásson –

– *Gyönyörű, erős gyerek, öröm ránézni –*

– Az, hála Istennek az. De mind a kettő. Pedig úgy szültem őket egyedül –

– *Állatorvos nélkül?!*

– Állatorvos? Itt?! Falun vagyunk, elvtársam! Vagyis uram, bocsánat. Egyedül szültem – ezt így higgye el, ahogy mondom! Itt az ól mellett, a szalmán! Az uram is nem tudom hol kujtorgott épp, úgyhogy magam voltam, mint az ujjam! Félttem is, nem mondom, be voltam ijedve, mer a Hektor ott sürgölődött végig, a Sipkákék farkaskutyája, rettentő érdekelte a dolog – amúgy rendes a Hektor, nem vitatom, csak azér Isten tudja, úgyhogy megszülettem, aztán a szájamba fogtam, úgy vittem föl őket az ól padlására, ott mégis biztonságosabb. Drága kicsi gombóckáim, EKKORKÁK voltak ni! Most meg már: mint két TIGRIS! Nézze csak Szilvit, mekkora a bajusza! HATALMAS, nem? Látott már ekkora bajuszt? Mint egy huszárőrmesternek! – *(Sóhaj.)* Csak közbe meg: gond is. Nem tudom, városban hogy van ez, de itt falun nagy gond a lánygyerek. Pláne, hogy ilyen szép – jaj, Szűz Máriám, hová dugom majd?

– *Ó, meglátja: jó partit csinál, hamar elkel!*

– Igen, igen – csak ám ez is: hogy itt az egész környéken nincsen senki olyan, aki korba hozzávaló lenne, és akire azt mondhatnám, hogy na, hát mégis: megjárós! A negyedik szomszédba, Óváriéknál van legközelebb egy fiatalember, a Karcsi, az jár is ide – de hát, hallja – Fekete-fehér foltos, de olyan összevissza, olyan furán rendezve – pont mint egy tehén! Úgy is hívjuk az urammal: „na, jön mámeg a Tehén!” De nem is csak hogy velekorú fiú, hanem SEMMILYEN kandúr nincs a környéken! Na, hát nézze meg: a Misa, a Fülöpék macskájuk, az van! Aki már százéves, mankóval jár, hallókészüléke van, de már avval se hall, csak örökké hogy „Me? Me?”, meg maga alá vizes – hát így állunk itt kandúrokkal! *(Hosszan nevet.)* Édes jó Máriám, nevetek, nevetek – pedig nagy probléma ám ez! Az uram nem sokat törődik az ilyennel – de én sokszor ALUDNI se tudok a gondtól! A kisfiú jövőjéért nem annyira fáj a fejem, a fiúgyerek csak feltalálja magát – igaz, Elemér? egyem a szíved! –, de a kislány –

– *Kérem, meséljen még a faluról!*

– A faluról? Hát, csendes kis falu ez, nem történik benne semmi érdekes, unalmas itt az élet – nem úgy mint Pesten! Kétszázötven macska, legalább kétszázötven kutya, meg még akkor nyócszáz ember is, meg állítólag olyan ötven cigány –

– *Igen, néztem a népszámlálásban: 828 lakója van V.-nek –*

– Nyócszázhuszonnyóc? Hogyhogy? Ja, értem! Szóval, hogy csak ember, cigányostul párttitkárral, minden – viszont hát a macskák NÉLKÜL! Persze, ja, úgy lehet, úgy kijön!

– *A szomszédban felcattan a kutyák éles csaholása – Cili megdermed, felborzolja hátán a szőrt, a kicsik is felugráltnak.*

– Na. Hallja? Kezdek. Ez fog engem a sírba vinni!

– *Ne vegye komolyan! Ugatnak kicsit, aztán elunják, abbahagyják –*

– „Elunják”? Ne legyen már naiv! *(Idegesen sétál fel s alá.)* Nézze: én nem azt mondom, hogy EGYÁLTALÁN ne legyenek a világon kutyák! Mer tessék: legyenek! De nincsen ez már TÚLZÁSBA vive? Hogy már ebbe a községbe is jóformán több a kutya, mint a macska! Mondjuk én megértem ezt a közbiztonsági szempontot is, hogy ha hát betörök, meg cigányok, meg ilyesmi ellen kell a kutya is – habár énszerintem ez a sok mostani ilyen-olyan díszes kutya nem sok vizet zavar a betörök ellen! Ugye, a macskának haszna van, ez nem vitás: összefogdossa az egereket, nem engedi, hogy elszaporodjon a svábbogár, legtöbb macska még a patkányt is megöli, meg még akkor azmellett szép is, meg dorombol, öröm a gyerekeknek – de hát EGY KUTYA?? Most kérdezem én: miféle szépség van egy kutyába?! Na de hát rendbe van, legyenek kutyák is, végeredménybe őket is Isten teremtette, és énbennem tényleg nincsen semmiféle faji előítélet, meg az uramba se volt soha, a Bercibe – csak hát azér mégis van valami különbség, hát nem? Például a tisztaságba! Hát egy napon se lehet említeni a macskát meg a kutyát! *(Buzgón mosakszik.)* Ugye egy macska tisztán tartsa magát, meg még a másikat is, meg a macskánál nincs az, hogy bepiszkol, meg egyebek – nézze csak meg ezeket, milyen kényesek, jó szagúak, egy porszem sincs a bundájukon! Pedig még csak gyerekek! De így vannak kezdettől nevelve, sőt már így születtek, hogy – Szilvi!! Te! Az apád jódogát, mit csinálsz?! Pont itt a vendég bácsi előtt nyalod az Elemér fenekét?! Nem tudok hátramenni az ólhoz?! Jaj, Szűz Máriám! Kölykök! *(Nevetünk.)*

– *Említette a cigányokat. Vannak övelük is problémák? Már úgy értem: általában, itt a községben.*

A cigányokkal?! Isten őrizz! Még csak az kéne, hogy cigányok! Nekem ugyan semmi dolgom velük, mer akkor lássam őket, mikor a hátam közepit – csak hát ugye sok mindent hall az

ember. Szóval hát a macska. Jaaj, Teremtőm! Képzelse csak: a mostani póstásunk, az új: az cigány! Mer Guszti bácsi, a régi póstásunk nyugdíjba ment – és akkor lett helyette emez: egy cigány! Jön egyszer az utcán, csak nézem: mi a csuda, csak nem CIGÁNY az új póstás?? Mondom a Bercinek is, az uramnak: – Nézzed már, nem cigány véletlenül az új póstásunk? – Nézi ő is, aszondja: – De bizony, hogy az lehet! – Aztán meg kérdeztem a szomszédokat is, meg a barátnőmet, az Eleonórákat – hát mondják, hogy AZ. Mer hogy ők tudják, mer ismerik még a családját is: cigányok mind. Jaj, Szűz Mária, Szent József! De mondom: énnekem semmi dolgom vele se, meg különben is: egy rendes, tiszta ember meg minden, meg azon kívül is én szerintem eggyik ember olyan mint a másik, úgyhogy én még a gyerekek előtt se mondom rá soha, hogy „na A CIGÁNY”! Hanem hát a becsületes foglalkozása után említem, hogy „jön a póstás”. Sőt még inkább sajnálom is szegényt, mer nem lehet könnyű neki, ugye végig az utcába az a sok hülye kutya, parasztkok, hogy így mondjam, mer semmi kultúrájuk nincsen nekik, és akkor ugyan csak megérik rajta azok is, hogy cigány, és akkor aztán nincs kegyelem, mer azok aztán nem udvariaskodnak! No hát Sipkáék nem szeretik az új póstást, mer eléggé utálják, „mámeg jön az a tetves cigány!”, aszondja az öreg, meg még csúnyábbakat is mond rá, csak nem akarom utána mondani a gyerekek előtt – na de közbe ők se azér basztatják, amér cigány! Ezt hangsúlyozni kell! Hanem mer ő hordja ki a villanyszámlát is. Annak meg ki örül? – Szóval, énnekem az a véleményem, hogy a modern gondolkodás, meg az előítélet, az kettő. Úgyhogy nem helyes sérténünk ilyesmi miatt senkit se. Meg mondom: énnekem nincs bajom vele. Kihozza a póstát, rendessen köszön, megy tovább – kész, pász.

– *Értem, igen. – Mondja, most, hogy Sipkáék elmentek, nincsenek megélhetési gondjaik?*

– Hát, azt azér nem mondanám. Mer mink mindig is eléggé önellátók voltunk. Meg aztán Fülöpék is hordanak át valamennyi ennyivalót, Sipkáék hagytak nekik pénzt rá – elég rendes volt tőlük. Azon felül meg a Sipkának a kisebbik fia is átjön minden másodnap a mopedjén, hoz egy kis tejet, ezt-azt, megeteti a galambokat – jaaj, képzelje már: az Elemér meg majdnem elkapta a Sipka egyik galambját! Még meg pont a bóbítás fehéret! Jézus–Szűz Máriám, ha az öreg Sipka látta volna, én nem tudom mit csinált volna Elemérrel! Megőrülök evvel a két rossz kölökkal! Hogy ezeknek a mindenük a tetőmászás, a vadászat, örökké csak a rosszalkodás! De már olyan, hogy leülnének egy társasjátékhoz, Ne nevsz korán, vagy van itten Sipkáéknak Kapitali, az unokáik felejtették itt egyszer – na, ezeket ugyan egyáltalán nem érdekli! Én csak azér imádkozok nekik, hogy legalább mikor esik az eső – de hát falra hányt borsó az én szavam. Sokszor úgy keverednek haza, hogy ki lehetne facsarni őket! Hogy fél éjszaka nyalhatom a fülükből a vályogot – Uram, Istenem! Két bunkó falusi macska – azok vagytok drágáim, igen, azok vagytok! Ez van, én is tudom. Egyikből se lesz atomfizikus vagy zenetörténész!

– *Sipkáékhoz egyébként nagyon kötődnek?*

– Kötődünk?? Már hogy értve mondja? Nem, nem „kötődünk” mink őhozzájuk – ők is egy család, meg mink is egy család vagyunk, csinálják ők is a dolgukat, meg csináljuk mink is a magunkét. De azér ne értsen félre, mer én nem azt mondom, hogy nem rendes népek a Sipkáék, mer tényleg elég rendes népek! Az öreg Sipka, az még a párttitkár kutyáját is eltárgálta egyszer, amikor az a hülye víziló le akarta szedni Elemért a szilvafáról – húú, aszitem lenyeli Feri bácsit az a bűdös szájú barom! Iluska néni, a Sipkáné, az meg olyan: az nem tud kimozdulni itthonról anélkül hogy ne szólna nekem, hova megy, meddig marad. „Csak a lottót dobom be, jövök!” „Elszaladok Cilikém a Közértbe, hozok sót, meg hozok nektek tejet!” Vagy hogy „ide megyek csak Kántorékhoz”, mer mindig Kántornéval szokták megpletykálni a világot, „fél óra múlva itt vagyok!” Soha nem jön két-három óra hosszánál hamarább, mer mindenütt ottragad – de nem érdekes, akkor is szép tőle, hogy mondja, hát nem? Szóval, vannak ilyen nagyon kedves dolgaik – csak közbe meg: valahogy úgy ÉREZTETIK, hogy na ez CSAK egy macska. Éreztetik, na!

– *Biztos ebben? Van valami konkrét jele, hogy tényleg éreztetnék?*

– No, hát például: ha egyszerre jövünk ki a házból, akkor olyan, hogy az öreg Sipka engem engedne előre, maga elé – áá! Hogy hát mégis, egy NŐ, vagy valami – csudákat! Olyan nincs. Igaz, hogy közbe a saját feleségit se engedi előre – Szóval, nem tudom. Mondjuk azt megértem, hogy mikor esznek, akkor mi nem mehetünk föl az asztalra – jó, rendbe: zavarná őket; és mondjuk ők se ütök az orrukát a tányérunkba, amikor mink eszünk, hát hogy is nézne az ki? De már amikor nem esznek?! Ugye, az ember kíváncsi, vagyis a macska, fölugrik néha arra az asztalra, széjjelnézni kicsit – de nem: azt nem lehet! Mer „a macskának a földön a helye!” Azt föl se hánytorgatom, hogy nem alhatunk övelük az ágyba – habár mondjuk a barátnőm, az Eleonóra meséli, hogy ő CSAKIS ágyba alszik! De már ugye Sipkáékba benne van az a régimódi, falusi fölfogás, hogy az ember, az ember, a macska meg macska, szóval hogy a macska az nem ember, ne keverjük össze a kettőt – hát buta parasztkok, na! De ennyibe még kiegyeznék. Hanem azér az már csak bántsa az

embert, szóval a macskát, hogy ha az öreg Sipkának olyanja van, akkor még a házba se tűr minket! Olyankor mink csak férjünk el az udvaron! Ha szakad is az eső, ha dörög-villámlik! Hát jó Istenem, kérdezem én: mennyivel van öneki több joga ebbe a házba, mint minekünk? Sipka Ferenc tulajdonképpen egy vasutas volt, úgy jöttek ők elő valahonnan az A'földről, tán húsz éve vagy mikor – énnekem meg már a DÉDapámnak a DÉDapjának a DÉDapja is ennél a háznál született, itt élt, itt egerészett, talán már háromszáz évvel ezelőtt is! És akkor az van, hogy minekünk itt csak Sicc a nevünk! Mer Sipkánénak is csak ez a kedvenc szava: Sicc! – Vagy egy másik dolog. Hogy most bementek két hétre Bicskére vagy tán örökre is, Isten tudja: a Hektort vitték magukkal, begyömösözték őt is a Trabantba – a KUTYÁT, hát azt persze! De hogy esetleg talán mink is mennénk, az szóba se jött! Én nem azt mondom, hogy olyan veszekedetten vágnék abba a panelházba, az ötödik emeletre, kell a fenének – de nem jellemző, hogy ez a kérdés egyszerűen szóba se jött?! De meg is mondta egyszer az öreg Sipka: ötlet a macska nem érdekl! Mer a macska, az „fogóanyag”, ha elüti az autó vagy megeszi a kutya, kerül helyette másik – így kimondta, kerek-perc! Na. – Egyszer Szilvikém – jaj, Istenem – Rápisilt a dunyhájukra – Nem szép dolog volt, és nem is mentetem én a gyereket, egy szóval se! Csak viszont ahogy akkor Iluska néni elverte az én kis pöttyömet, hát az már csakugyan túlzás volt. És én szerintem ebbe is csak az a korlátolt falusi hogyishívják volt – én mondom hogy az volt! Mer amúgy ezek a születésük napjától szobatiszták, olyanok ezek, hogy vitrinbe lehetne őket tartani! Csak ez a dolog viszont pont akkor történt, amikor én kezdtem volna elválni a kis életemet az anyatejtől, és ugye ilyenkor a kiscicáknak mindenféle szikológiai problémáik lesznek – ez törvényszerű! Hát bocsánatot kérek, de manapság azér már legyen az emberbe annyi modernség, hogy ezt fölfogja! Gyere édesem, gyere anyádhoz – És ha már itt tartunk: az öreg Sipkával is megesett, hogy bevizelt az ágyba! Még hozzá karácsonykor: ugye jól beseggelt, aszt belevizelt az ágyba! Én ezt a két szememmel láttam! Na?! Hát akkor most a férje helyett is gyilkolta Sipkáné ezt a szerencsétlen kismacskát?!

É

n kimondom az őszintét: én amikor szültem, utána inkább egy HÉTIG dugdos-tam a kicsiket – mer nem voltam biztos a Sipkáékba. Gondoltam: talán majd ha már nagyobbcskák, formásabbak, hát hogyha nem lesz már szívük Sipkáéknak, hogy – De megóvta aztán a jó Isten a két kis ártatlanomat – *(Szeretettel mosdatja Szilvi nyakát, mindketten dorombolnak.)*

– De nem szidom én Sipkáékat, ténleg nem akarom én piszkolni őket. Mer az az igazság, hogy ha például a Marcsit veszem, a Kántorék macskáját, akkor azt kell mondjam: mink nagyon is jól jártunk Sipkáékkal. A tavaszon szült Marcsi is, HÉT kicsit – de azokat bizony hiába rejtegette, Kántorék rájuk leltek és elsúvasztották mindet. Jó, én megértem: mit kezdjenek HÉT kismacskával? Na, de hát hogy MIND A HETET?! De CSUDASZÉPEK voltak, úgy képzelje el! Hát EKKORA lelki durvaságot! Meg ugye: annyit beszélnek mostanába emberi jogokról – kérdelem én: ez nem „emberi jog”, hogy az embernek – szóval hát a macskának – gyerekei lehessenek?! Ez az egész énnekem olyan volt, hogy utána még hetekig tisztára a betege voltam! De még most is, ha így rágondolok – *(Könnyecseppet töröl ki a szeméből.)*

Már mozdul a kezem, hogy megsimogassam a szép fejecskét – de hoppá: jön a férj.

Nagydarab, lomha mozgású, bunkófejű cirmos. – Bertalan – mutatkozik be, de nem mutat túl nagy érdeklődést irántam, elfekszik a napsütötte betonon.

- No? Mizujs? – *kérdezi az asszony.*
- Semmi. A verebeket próbáltam a bodzánál.
- És?
- Egy sikerült –

Jut eszembe: egy szociológus barátom, aki most éppen „A nemek közötti munkamegosztás jelenkori alakulása” című kutatáson dolgozik, megkért, hogy jártomban-keltemben próbáljak rákérdezni az ő témájára is. – Megkérdez-ném még – mondok Cilinek –: hogyan alakult a nemek közötti munkamegosztás a maga generációjában? Egyáltalán: hogyan látja a nők helyzetét?

- A nemek közötti munkamegosztást? – *Tünődik. – A nők helyzete én szerintem nem olyan rettentő rossz – Hülyén tettem fel a kérdést, ezt így nyilván nem is értheti – számár vagyok.*
- *Mindegy, nem fontos. Viszont, ha megengedi, visszakanyarodnék még egyszer a politikához. Azt nyilván nem illene megkérdezni, hogy melyik pártra fognak szavazni – végül is ez mindenkinek a magánügye. De azért mégis: hogyan látja itt V.-n a különféle pártok esélyeit?*
- Isten tudja. Nyomják most ezt a Fórumot, reklámozzák nagyon, a tévébe is, meg az itteni fatelepnek a vezetője is csudára nyüzsög vele – Én nem azt mondom: a nemzeti érzés egy nagyon szép dolog, mi sose

voltunk ellene, se a férjem, se én – csak közbe meg: a fatelepnek a vezetője egy elég nagy disznó. Szóval: alkoholistá. Meg azon kívül még a szoknyát se veti meg. Tudja, itt falun így van ez: egyik kutya, másik eb! Úgyhogy szóval – Megvan akkor ez az Eszdéesz is – na, hát a barátnőm, az Eleonóra, az az Eszdéeszre esküszik! Hát ő pesti. Azt hiszem különben (*közelebb hajol, lehalkítja a hangját*), hogy az Eleonórának a gazdája zsidók. Nem biztos, de valószínű azok! Az Eleonóra nem – hát ő ugye perzsa. De a gazdája: több mint valószínű! Amúgy rendesek, énnekem nincs bajom velük –

Berci feltápáskodik, látom: mehetnékje van megint.

– Lemegyek a patakhoz, megnézem a békákat – és elballag.

– Szóval, nézze – folytatja Cili –, valahogy úgy van ez: ahol teli a kamra, ott van egér is. Ez egy nagy igazság, higgye el nekem! Úgyhogy akkor ez mellett minket már nem nagyon érdekel, hogy arra a teli kamrára a kereszténydemokraták zászlója van-e kitűzve, vagy a szociáldemokratáké, vagy hogy a Fórum megy elöl vagy az Emeszpe vagy minek hívják, szóval a kommunisták – legyen mit enni, ez a lényeg! Mink ugye egyszerű falusi emberek vagyunk, vagyis hát egyszerű falusi macskák, mink a buta fejünkkel csak így lássuk eztet. Amelyik megtölti a kamrát, én azt pártolom. Hát nem igazam van? Na ebből is jön, hogy az uram, már ha csak meghallja ezt a politikát, dühös lesz –

– Értem – mondom. – No, nem is tartom fel tovább, megyek én is. Köszönöm a kellemes beszélgetést!

– Szívesen. Ráértem, nem tartott fel!

Most megint zavarban vagyok: itt hagyjam nekik az üveg vörösbort, amit az öreg Sipkának hoztam? Az a verébügy nem volt különösebben meggyőző, bizony nem kizárt, hogy Berci a kocsmában lopta a délutánt. De nem szeretném zavarba hozni őket is – a bor marad a táskámban.

Cili kikísér a kapuig.

– Az uramról kérdezett, ugye? Csak nem akartam már öelötte – Rendes a Berci, nem azt mondom, rendes, mer nem is igen iszik, meg a gyerekekkel is jól bánik, nem aprítja őket, mint egyik-másik bunkó paraszt – de már aztán hogy törődjön is velük, hogy eszibe jusson, hogy az a kicsi most fázik vagy hogy evett-e már: áá – Úgyhogy ez mind csak az én gondom. „Nemek közötti munkamegosztás”! (Nevet.) Na, menjen, nem tartom föl, mer soká ér még Pestre! Csak aztán tényleg: nehogy a tévébe találjuk magunkat!

Megnyugtatom – és búcsúzóul mégiscsak megsimogatom.

– Eljöhetek máskor is?

– Szívesen látom! – Aztán még utánam kiáltja: – Meg az uram is!

Robert Penn Warren

RÉBUSZ A KERTBEN

*Elmém ép, de a világ
formái változnak, a barack
elengedte az ágat, és végül
mindent bevall, pudeur-je,
mint a lehántott barackbolyhok, oda, és*

*Már tudjuk, hogy a hús forró édes-
sége és a nedvhomály hogyan öleli
a nyers barackmagot, ismerjük leg-
öngyilkosabb sóvárgásait, szenvedni
akar mértéktelenül, szereti*

*Istent, és figyelmeztetlek,
ne nyúlj ahhoz a szilvához, megéget, hólyag
nő az ujjadon, majd az ajkadnál
keresel vele enyhet – vigyázz,
fől ne szakítsd azt a puha*

*Szürke hólyagdudort, mint a gyümölcs héját, mert
feltáruló belseje növelni fogja
fájdalmadat, mert része vagy
a világnak. Azt hiszed,
rébuszokban beszélek. Pedig nem, mert*

A világ csak önmagát jelenti.

FÚJJ, NYUGATI SZÉL

*Tudom, tudom – holott a bizonyíték
Elveszett, és az utolsó, aki szólhatna, halott.
Fújj, nyugati szél, fújj, és a bizonyíték, ó,*

*Elveszett, és szél rázza a cédrust, és, ó,
Tudom, hogyan függ Wyoming fölött a vércse,
Vöröslő mell napnyugtakor, és ó, a cédrus*

*Rázkódik, és tudom, milyen hideg volt
Halott apám száján a verejték.
Fújj, nyugati szél, fújj, rázd a cédrust, tudom,*

*Hogyan figyeltem egyszer, kisfiú, kuporogva
A patakparton egy marék vizet:
Csöpögött, csöpögött a kezemből. Fényes csöppek!*

De te nem hiszel semmit, mert nincs bizonyíték.

FORDÍTOTTA VÁRADY SZABOLCS

Oravecz Imre

SZAJLA (VERSTANULMÁNYOK EGY REGÉNYHEZ)

Egy fényképre

A képen egy fiú, egy lány és egy kutya látható. A fiú tíz év körüli, a lány hétéves lehet. A kutya neme és kora meghatározhatatlan. Csak annyi állapítható meg róla, hogy korcs és valamelyik szülője német juhász lehetett.

A fiú kissé bal felé fordulva guggol, és jobb kezét gyengéden a kutya nyakán tartja. A lány áll, és valamelyest jobb felé fordul. A kutya köztük ül a földön, közepen, mindkettőjüktől egyenlő távolságra.

A fiú sötét színű szövetnadrágot és fehér inget visel, lábán sötét színű szandál és zokni, a zokni szára legyűrve. Nem régen fésülködhetett és bevizezhette a haját, mert a választéktól jobbra nedvesen fénylik. A lányos egyrészes, világos ruha van, melyet jobboldalt enyhén hátrahúz a jobb kezével. Esése arról árulkodik, hogy ez is vastag anyagból készült. Az ő szandálja is sötét színű, de a zoknija fehér, és nincsen legyűrve, viszont kissé eláll a lába szárától.

A fiú és a lány hasonlít egymásra, testvérek lehetnek. Ugyanaz a magas homlok, erős áll, ugyanazok a mélyen ülő szemek. De a vérségi kapcsolat nemcsak külsőségekben jut kifejezésre. Egész lényüket áthatja, és jelzi, hogy közük van egymáshoz, hogy összetartoznak, és a kutyát is ennek alátámasztására ültették középre.

A fiú kissé feltartja a fejét. A lány előrenyújtja a nyakát. Mindketten a lencsébe néznek, és mosolyognak. A kutya is előre néz, csak másképpen. Olyan, mintha még nem értené egészen, mit akarnak tőle. De nem ideges. Nyugodt, hegyezi a fülét, és látszik rajta, hogy ismeri a fényképező személyt.

A fiú mosolya szemérmes, tartózkodó, és van benne egy leheletnyi vonakodás is. Mintha szégyenlős volna vagy fenntartása lenne valami részletet illetően. A lány nem zavartatja magát, teljesen felszabadul, és szemlátomást a pillanatnak él. Sugárzik az arca, és annyira örül, hogy legszívesebben a gépbe röppenne. De alapjában véve mindketten elégedettek. Élvezik, hogy rájuk irányul a figyelem, hogy foglalkoznak velük. Derűsek és bizakodva tekintenek a jövőbe. Még azt hiszik, hogy minden mindig úgy lesz, mint a felvétel készítésének idején.

Balaskó Jenő

CIKLONFÚGA

mondtam én mondtam a toronyban
a tornyon ez nyílás hiánya már
séta nem elem a harsány biluxban
ez az a nyilvánosan többlet
szívben levegőtlen szájak és szemek
már lábak mind elem
mondtam én mondtam a toronyban
az alkony vörös ez bánat már
és fenn a toronyban
körbezavarlak termeimen
és szől hozsánna beretvált patkány
van menyegző mondtam én mondtam
anyádból nem lesz szalonna
céloztál kutyára nyúlra
anyádba üzve merevített képroncs
virágabroncs a tökökön szerteszét
konkrétan te konkrét cselédhajú
agyház torzrét-anyádhoz át a légroncs
ajtón folyamodott hétrét-firkász
pindur te sokrét-ezerért havibajhajú
te ásítva-irigy életretárt hassal
mostmár vitamelltű rozsdás tudómorzsa
morzsolt dobogva-dal ki faszátféltő mirigy
fuldokló alakulat a lehullt vakolat alatt te
mint gödör üresen és árva hiányolaj
lennél hangáremésztő csodamotor
hímzett cserebogár te felfeslő
mindig feleselő az ország popóján
lopott síbakancs-orrodba vert a hó
csöpögsz mint kutyafaszáról az élet
kihúzza a lutrit telt öntudatzacskó
már birtokos csodaidom és jelzett

birtokosjelzős tulajdonos
 hangtenyésztő szemhaj
 sőt nesírj-szám nemfáj-félelem miféle türkiz
 tűnsz ki anyádból! kitűnsz te tüssz-mama kedvenc
 te csigasűrű davaj hatalomolaj
 amint a mintaosztály dekánként aszalva
 szaladva fel és oszolva rögtönzött
 megjössz a csatából te pici tűzvészpaci
 te csendkorsót leverő csendstrici
 a becsvágytükörből átzuhansz
 bokros-berkes a kisinin-létrához
 apád majma kritikusán alföldi felvidék
 te pártbabe pártából ki te lekapaszzkodó
 parvenü ki ide-oda kozmált cselédből nagycsalád
 ki beletüzeltél tárt kebleinkbe
 ki belevizeltél szerelmet osztó szánkba
 ki beletüzelsz a nyitott nőbe és viccből nekimesz
 a kádnak a fürdőkádnak anyád árkának
 ilyen fogamzásgátlóból visszamaradt átkát
 nyögjük hát köszönj apukádnak
 ki hálatelt sapka és sztálinmeleg mosoly
 és jöttök és jöttök ti győzhetetlen elszabadulás-tér
 mint kéjjel érkező bolondlány a foglalt éhező
 olajat érző apadt kút te fagylaltban élvező
 palasovszki-címkés zsírödön-váladék
 te minta érték előtt és magányos vágyodú
 és te sürgő drótra akasztott homály
 mint mosolyolaj-nyálban a papucsállat
 vica-verzál nőnemű lánctalp gőzölögve ádáz
 te mindenképp-senki rogyant radarmocsár
 mennyit üzentél és mit is hazádnak
 és mit is mondhatsz még te felnagyított
 te kimerevített egysejtű te élettan-szagú
 te velem-állampolgár
 te hálatelt velem-mosoly
 te örökös hasonlat mint hatalomidom
 te síkidom hova-hova
 hát mi végre a kezdet
 vérezd már anyádat át

FILMVILÁG

Filmművészeti folyóirat

A februári szám tartalmából

Phónix utca

– a Wallenberg-rejtély

Jeles András

Szédült kronológia

Koltai Ágnes

A versailles-i fattyú

Wim Wenders

Az amerikai álom

Bikácsy Gergely

Dalol a klitorisz

Két Té között a fű alatt

BUDAPESTI UNDERGROUND IRODALOM A HETVENES ÉVEKBEN

TÁBOR ÁDÁM

Az alábbi tanulmányban egyoldalúan és kizárólagosan a hetvenes évek magyar irodalmának legmodernebb vonulatával kívánok foglalkozni – azzal a modernséggel, amely immáron megkerülhetetlen és mind kevésbé letagadható tradíciójává vált a nyolcvanas évek magyar irodalmának. A budapesti magyar underground-újavantgard irodalmat próbálom vázlatosan bemutatni.

Az a körülmény, hogy a *budapesti* jelzöt mindenképpen oda kell függeszteni az irányzat neve elé, ennek természetéből következik. A legjobb esetben nyilvános szóbeli fórumokon elhangó, illetve szűk hatókörű, kis példányszámú publikációk útján cirkuláló művek ugyanis egy városban belül előbb-utóbb közönségükre, szerzőik egymásra találhattak; – az országos irodalmi vérkeringésbe azonban már nemigen juthattak be. Van persze egy másik oka is, hogy miért maradt ez az irányzat úgyszólván kizárólag fővárosi illetőségű: az, amiért csak ott született meg. Az új avantgard lényege ugyanis az új, *megalopolitikus-apokaliptikus világszituáció művészi leereagálása, feldolgozása*, ezért radarja a megalopoliszok felé volt irányozva, és csak az egyetlen magyar megalopolisz, Budapest légkörében virágozhatott ki hazai variánsa. Ugyanezért cseppet sem véletlen, hogy meghatározó egyéniségei – az egy Balaskó Jenő kivételével – ma már mind a másvilágon vagy az Újvilágban, de legalábbis Nyugat-Európában vannak.

A budapesti underground irodalom művelőinek *kozmpolitikus* beállítottsága dacára – nyelvének és az őt alkotó művek kontextusának révén – természetesen izzig-vérig magyar. A nyelv jelentéskonzerváló ereje, akárcsak a tömegvonzásé, legyőzhető ugyan, de nagy árat kell érte fizetni; és minden egyes esetben fel kell tenni a kérdést, hogy megéri-e. Az igazi neoavantgardisták szerint persze igen – én magam soha nem tudtam lakóhelyül a Föld helyett a csillagokat, a szülőföld helyett egy új világot választani; nyilván ezért is írhatok most és itthon minderről. Ám az irodalmi avantgard szerepe éppen az, hogy figyelmeztessen: az anyanyelv, a hagyomány *bálványozása* szellemileg megbénítja hívőit: hogy a világ, a hagyomány

nem arra való, hogy le- és megtelepedjen benne az ember, hogy házat építsen rajta, hanem arra, hogy átkeljen rajta az ismeretlenből az ismeretlenbe.

Paradoxonnak tűnhet, de azt is külön alá kell húzni, hogy a budapesti underground irodalom – *irodalom*: hiszen legtöbb művelője csak „fél állásban” vagy csak pályája egy szakaszán volt par excellence író. A mozgalom vezéregyénisége, Erdély Miklós például legalább ugyanilyen joggal nevezhető filmrendezőnek vagy képzőművésznek; Szetjőby Tamás nemcsak az első magyar popköltő volt, hanem az első magyar happener, és szintén kiváló pop art-os, majd konceptualista képzőművész is; Hajas Tibor koncept art-os munkái és filmjei után performerként lett országosan és nemzetközileg is ismert; Bálint István, az *Arthur és Franz* c. verskötet szerzője a Kassák Színháznak, majd a Squat Theatre-nek nemcsak darabírója, hanem egyik vezető színésze és rendezője is lett egyben; Najmányi László pedig a másik jelentős avantgarde színházi csoport, a Kovács István Stúdió vezetője, sikeres „köszínházi” díszlettervező és *A császár üzenete* c. film rendezője; Molnár Gergely – Najmányival együtt – az első magyar punkzenekar, a *Spions* alapítója – dalszövegírója – énekes, Nyugaton két lemezt is kiadott; a novellista és esszéista Ajtony Árpád pedig szintén készített filmet, majd immár másfél évtizede kultúrtörténetünk dolgozik Párizsban, de közben kisebb szerepekben fellépett a Comedie Francaise-ben is... A neoavantgardisták irodalmi munkásságát tehát valójában nem lehet elszakítani egyéb irányú művészeti tevékenységüktől: a művészeti ágak keresztezése és a sokműfajúság szervesen következett alapállásukból, mivel a kor- és önmegismerés totalitására törtek a lehető legtöbb szemszögből, és minden művészeti ág, műfaj más-más szemszög kiélesítésére ad lehetőséget. Irodalmi tevékenységük azonban mennyiségileg és minőségileg egyaránt annyira jelentős és markáns, hogy a – fentieket szem előtt tartva – nyugodtan tárgyalható önmagában is.

Szintén az underground-mozgalom természetéből következik, hogy csak az próbálkozhat valamennyire is hitelesen a bemutatásával, aki maga is valamennyire *részese* volt – hiszen *jelen kellett lenni*, sőt valójában részt kellett benne venni személyesen ahhoz, hogy valaki legalább relatíve átfogó képet kapjon róla. Ha tehát én magam abban az időben nem tartoztam volna ehhez az irányzathoz, a tárgy természeténél fogva nem is tudnám bemutatni. A csoportkép szélén így egy-egy villanásra olykor a fényképész is

Az írás a Galántai György és Klanciczay Júlia szerkesztette *Aktuális Levél* című kulturális szamizdat 10. számában (1984) megjelent tanulmány bővített, átdolgozott változata.

látható; – elsősorban és túlnyomórészt persze azokról beszéltek, akik – részint immár végleges, részint talán csak átmeneti távollétük okán – most és itt nem beszélhetnek.

A hetvenes évek a magyar kultúrpolitika virágkorát jelentették. A magyar írók még nem felejtették el az ötvenes éveket és a hatvanas évek első felét: a zsigerekben élt még az elhallgattatástól való félelem, és hálások voltak az apolitikus, ideológiailag általánoságokban mozgó vagy semleges – akkor igen magas színvonalú – irodalom számára nyújtott mind szélesebb körű publikációs szabadságért. A 3 Tét szentháromsága osztotta fel ezt a kissé egyhangú, de azért kellemes, szépen gondozott virágskertet: a politika mellett elkötelezett irodalom támogatása – az elkötelezetlen irodalom megtűrése – és a politikával szemben elkötelezettnek ítélt irodalom publikálásának tilalma. Csak aki egész közei hajolt, hogy igazán mélyre szívhatta magába a minden irodalmi életből kigőzölő, csábítóan penetráns, csiklandozóan brutális földszagot, csak az pillanthatta meg a második és harmadik Tét – a tűrés és tiltás parcelláját – elválasztó, fűvel benőtt árokban folyó avantgard nyüzsgést, amelyet egy – nem sok eredménnyel – támogatott, akkor még harmadvonalbeli ifjú poeta rendkívül találóan „irodalmi alvilágnak” nevezett. Ez a stílus tökéletesen rímelt arra a névre, amit maguk az avantgardisták (vagy neoavantgardisták) talán a leggyakrabban használtak amorfnek tűnő, ám nagyon is szerves intellektuális kapcsolatokat, intenzív kölcsönhatásokat felmutató mozgalmuk megnevezésekor: az *undergroundra*.

Ez a korabeli nyugati ellenkultúrából származó terminus eredeti kontextusában nem annyira a manipulált-manipuláló polgári médiából és orgánumból való kiszorulást jelentett – inkább a velük szembeni önkéntes föld alá vonulást, szecessziót. A hazai lapokban nem közölt, hazai galériákban nem kiállított, hazai színháztermekekből kizárt, tehát valóban „föld alatti” magyar újavantgardista festőkre, írókra, színészcsoportokra felszabadítóan hatott az önmagát megszervező nyugati ellenkultúra – ezen belül elsősorban a nyugati neoavantgard – példája; tematikai, formai és publikációs szempontból egyaránt. A nietzschei-hamvasi-adornói, sőt mcluhani értelemben vett civilizációkriszisz egyetemes, ország- és rendszerhatárokon keresztül is érvényes problematikájának középpontba kerülése a legkisebb megalkuvás nélkül oldotta fel szinte egy csapásra „Ugocsa non coronat” több évtizedes, mind meddőbb moralista művészgörcsét; a nyugati példák az intermedialis és formai lehetőségek hallatlanul széles skáláját nyitották meg. Az ellenkultúra legfontosabb hatása azonban az volt, hogy a magyar újavantgard – a szükségből szabadságot kovácsolva magának – már nem is nagyon törekedett a megtűrt kultúrába történő integrálódással egyet jelentő, széles nyilvánosságot biztosító publikálásra; – ehelyett perifériák kerületi kultúrházakban, egyetemi kollégiumokban, zártkörű bemutatókon, lakásokban, vidéki műtermekben, filmklubokban, kiállítási és előadásmeghívókon, kiállításmegnyitókön és katalógusokban stb. teremtette meg a maga sporadikus-szakadozott, félig-informális, szűk-, sőt sokszor zártkörű, de autonóm nyilvánosságát.

Ez a kazamatairodalom, ez a kazamatakultúra egyszerre volt *tűrhetetlen és tilthatatlan*. Nem volt betiltható, mert egyrészt nem volt közvetlen politikailag ellenséges, másrészt általában nem is kért megtagadható engedélyt; ugyanakkor mégis tűrhetetlen volt, éppen azért, mert nem tűrte, hogy bármelyik Tét-betűs rekeszbe begyűrjék...

A hetvenes évek támogatott irodalmának nagy része ma is könyvesboltok, könyvterjesztők és könyvtárak raktáiraiban zsúfolódik; a tűrt irodalom zöme számos utánnomásban elfogyott, és ott díszleg a kirakatokban, megtölti a folyóiratokat és kötelező olvasmányként forog a mai diákok kezén; a kifejezetten politikai okokból tiltott irodalom pedig – lévén inkább politika, mint művészet – nem lehet tárgya egy kifejezetten irodalmi témájú vizsgálódásnak. A tűrés és tiltás *határmezsgyéjén*, úgyszólván a fű alatt virágzott underground-avantgard irodalom azonban olyan jelentős *művészi* vonulata a hatvanas évek magyar irodalmának és kultúrájának, amely – ellentétben pl. a mára immáron teljes polgárjogot nyert akkori neoavantgard képzőművészettel – szinte a teljes ismeretlenség és feledés homályába süllyedt, és ez a hegylanc, mindenekelőtt a Papp Tamás által összeállított *Szógetető* c. antológia megjelenése jóvoltából csak most kezd újból a felszínre bukkanni. Tehát egyenesen erkölcsi és szakmai kötelesség bemutatni, beszélni róla, ha valóban hiteles térképet kívánunk kapni az utolsó évtizedek *valóságos* szellemi és kulturális életéről, ezen belül irodalmáról, mivel az egyetemes magyar irodalomban a nyolcvanas évek során az avantgard, ill. általában a modernség javára bekövetkezett súlyponteltolódás jórészt a hetvenes évek irodalmában lezajlott föld alatti földreggés utóhatásának tekinthető. A mai magyar irodalom nem érthető a tegnapi nélkül – a legújabb irodalom pedig e tegnapiak olykor következetes, gyakrabban következetlen továbbvitele, még gyakrabban külsőségeinek epigon majmolása.

Mi adja a hetvenes évek magyar underground irodalmának művészi jelentőségét? Az, hogy

– egyfelől a legkevésbé sem volt öncélúan esztéticista módon *formalista*; nem az irodalmi nyelv, kifejezőmód vagy szöveg *technológiájának* megújítása foglalkoztatta (mint pl. a Magyar Műhelyeseket vagy a Fölös Példány egyes költőit);

– másfelől viszont „tartalmista” sem volt: az új fogalmakat nem állította semmilyen common sense, bevett, hagyományos gondolat, eszme, mondanivaló *korszerűsítésének a szolgálatába* (mint pl. a mai posztnepies kasszákisták).

Sem a tömlőgyártás műszaki tökéletesítése, sem régi borok áttöltögetése nem érdekelte a budapesti underground íróit – új bort töltöttek új tömlőbe. Irodalmuk *világ szemléleti* – az nem világnézeti alapozású volt. A mai és a holnap világ kulturális és metapolitikai állapotának kutatását, a szellemi világ törvényszerűségeinek kutatását és az individuális sorskutatást, egyben mindhárom szféra aktív befolyásolását tűzte ki célul. Azaz *egzisztenciális-megismerő* irodalom volt: a történelem, a kollektív és az egyéni psziché legújabb, még névtelen jelenségeit, tüneteit, tapasztalatait iparkodott megnevezni, leírni, megérteni – de

a demonstrációt minden író saját magán végezte el; és csupán ennek a végletesen személyes egzisztencialitásnak volt rendkívül fontos és jellemző, mégis másodlagos megnyilvánulása a happenerattitűd, a szöveg személyes akció-jelenléttel történő alátámasztása. (Nem véletlen, hogy az ebben legtovább, egészen az önpusztító-önfeláldozásig elmenő Hajas Tibor egyben a mozgalom és az évtized egyik legjelentősebb lírikusa is volt.)

Ki a cselekvés, ki a szenvedés, ki a kiszámítottság, ki a spontaneitás, ki az ezotéria, ki az exotéria végleges vállalásában kísértette a több mint emberit, de a létezés Dionysos-arcával való szembenézés vakulásig-merészsége mozgatta mindannyiunkat. Magyar irodalmi őseik és példaképeik ugyancsak az akár a legszubtilisebb provincializmussal és középszerűséggel is szembeforduló, kereső, hívó vagy tragikus írók-költők voltak: Ady, Füst Milán, József Attila, Hamvas, Weöres. A fiatalabb kortársak közül jelentős hatása rájuk egyedül Tandorinak volt, aki egyébként – Oraveczhez hasonlóan – az évtizedfordulón még együtt lépett fel a klasszikus underground triással, Erdély Miklóssal, Szentjóbó Tamással és Balaskó Jenővel, és – éppen kb. 1980-ig bezárólag – későbbi költészete és szépprózája is teljes egészében a neoavantgardhoz tartozik, sőt annak legmarkánsabb és legzseniálisabb hazai reprezentása; – egyfelől magányos életformája, másfelől image-dzsának szándékolt és tudatos institucionalizálása miatt azonban természetesen nem tartozott az undergroundhoz.

A személyesség és a megismerés kettős csillagzata alatt felnövő budapesti underground vezérműfaja a líra és az esszé, valamint a kettős határvonalán, legelőször Erdély Miklósnál, megképződő herakleitoszi-wittgensteini ihletésű paradox-aforsztikus-manifestumszerű szöveg volt. Balaskó Jenő, Lajtai Péter, Algol László kizárólag verseket írtak. (A még ma is úgyszólván teljesen ismeretlenül csengő nevű, az írást 17 éve teljesen abbahagyó Lajtai 1970–1972 között írott kötetnyi verse az akkor csúcsmódban levő Tandori, Oravecz, Marsall, Petri lírájával egyenrangú költészetet produkált, amint ez most már a *Szógettő* alapján kontrollálható.) Hajas egy hosszú költői korszaka után kizárólag esszéket, ill. szövegeket írt; Szentjóbó akcióverseket és akciószövegeket olvasott fel, ill. publikált; Legény Péter ugyancsak esszéket és szövegeket készített; én magam mindhárom műfajjal kísérleteztem; Ajtony Árpád és Molnár Gergely többágú művészi tevékenységének súlypontja ugyancsak az esszé volt. A költő Bálint István színdarabjai, Molnár Gergely és Najmányi László darabjai és forgatókönyvei, Ajtony és Najmányi néhány novellája, Ungváry Rudolf, ill. a még az undergroundot is túlságosan nyilvánosnak ítélt, saját műhelyébe húzódtó Isztray Botond elbeszélései voltak a kivételek – de már 1971–73-tól ők is egyre inkább az esszé vagy a szöveg felé fordultak. A magyar prózában az utolsó tíz évben történő kivirágzása, vezérműfajjává való előlépése kapcsán egyébként felfigyelhetünk arra, hogy a reprezentatív művek többsége (Nádas, Esterházy, Molnár Miklós, Kornis stb.) kevésbé elbeszélészerű: valójában egy vallomásos-személyes líraiság és egy reflexív, analitikus, nyelvkritikai esszéizmus – tehát az előző periódus underground vezérműfajának – ötvözte jellemzi.

Új bort új tömlőbe: a megismerésre törés és az offenzív

személyesség, a hívős gondolkodás és a lírai intenzitás nemzették azt a sajátos *mágikus-reflexív stílust*, amely a nyitott intellektuális diszkurzivitás és a szuggesztív zárt művészség pólusait ötvözte össze, és amely a hetvenes évek magyar újavantgard irodalmának megkülönböztető formai márkajegye.

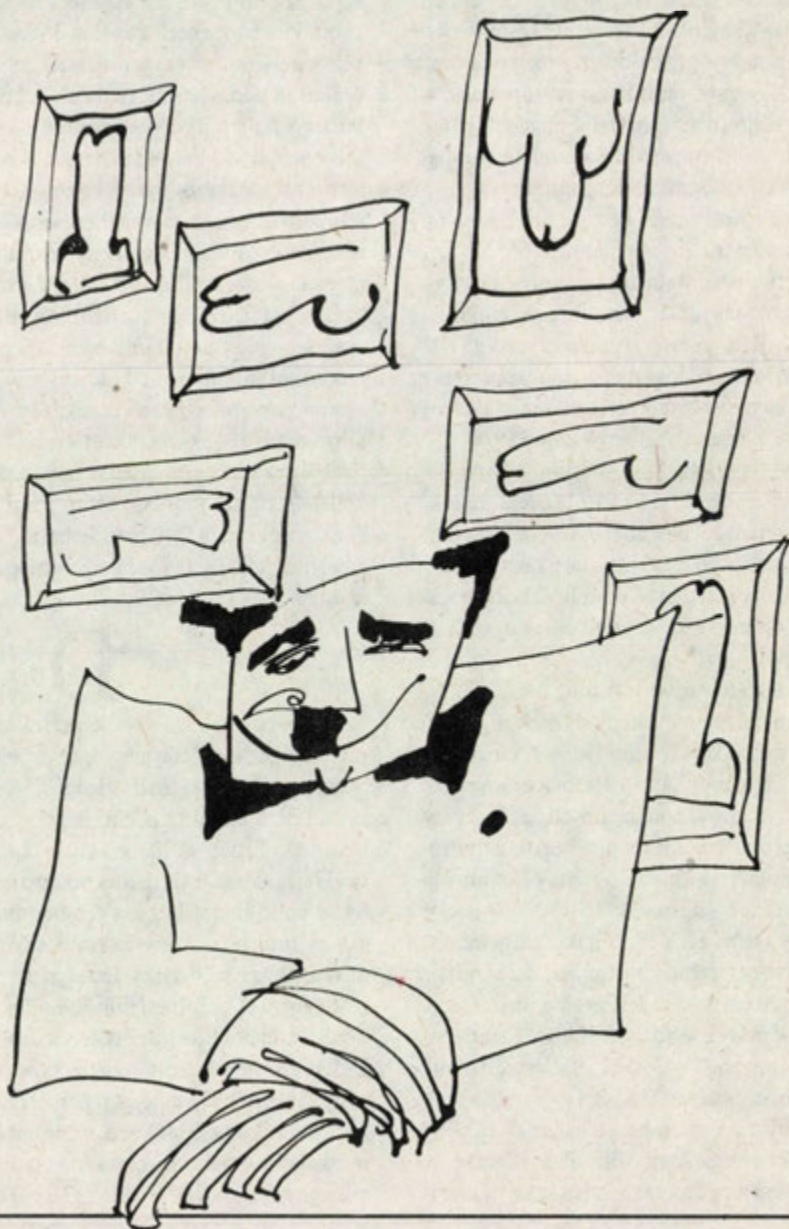
E tartalmi, attitűdbeli és stílusrokonság nyomán értelemszerűen felmerül a kérdés, hogy beszélhetünk-e *budapesti underground iskoláról*? Meggyőződésem szerint igen, azzal a megszorítással, hogy a lineáris mester-tanítványok-tanítványok tanítványai sor helyett egy bonyolultabb kölcsönhatás-modellről (Szentjóbó Tamás kifejezésével: *parallel-kurzusról*) volt szó – bár azért bizonyos genealógia is megállapítható. Kétségtelenül Erdélyi Miklós a budapesti underground atyamestere, és valamilyen formában valamennyiünkre hatott – de ez a hatás többeknél közvetett avagy más hatásokhoz képest másodlagos. Szentjóbóra egy időszakban nyilvánvalóan primer; ugyanakkor Szentjóbó mint az első magyar happaner és popköltő maga is iskola, illetve, megint csak az ő szavaival, „tanpálya”-teremtő egyéniség volt: a Beke László által találoán elkeresztelt „heroikus happaner” vonalon Hajas Tiborra, a popkölteszben Bálint Istvánra, prózastílusában Molnár Gergelyre gyakorolt döntő hatást. Az Erdéllyel párhuzamosan fellépő Balaskó Jenő hatása a körön belül kevésbé kimutatható (kivéve Marno Jánosnál és Szijártó Csabánál) –, azon kívül viszont a fiatalabb, újabb költőgeneráció legkülönbözőbb irányultságú tagjaira annál erősebb. Najmányi Erdély és elsősorban Molnár Gergely nyomán alakította ki alkatának megfelelő szofisztikus prózáját; a magam részéről pedig Szentjóbótól, Erdélytől, Bálinttól, Balaskótól, Hajastól egyaránt sokat tanultam. A budapesti undergroundban rendkívül különböző alkotó egyéniségek találkoztak; az azonos vagy rokon problematika és a – megint csak Szentjóbó szavaival – „közöttük lévő extatikus különbség” igényléséből fakadó nyílt egymás felé fordulásuk, sőt gyakran kollaborációjuk azonban olyan páratlanul szerves, a vers- és szövegformálásig leható kohéziót alakított ki köztük, amelynek ebben az irodalomtörténeti időszakban csupán a „kilencek” költőinél találjuk párját.

De ezek a szélsőséges újtók nemcsak egymás számára képeztek tradíciót, nemcsak merészséget tanultak nagy magyar elődjüktől, hanem a magyar irodalom számára eddig jórészt alig vagy egyáltalán fel nem fakadt szellemi hagyományforrásokat is megnyitottak: Erdély és Lajtai a chaszid misztikához, Szentjóbó, Hajas, Molnár Gergely a hinduizmushoz, a lámaizmus-hoz, a buddhizmushoz és a zen-buddhizmushoz, az indián sámánizmushoz, Algol és Kovács Miklós a keresztény misztikához nyúlt vissza. Ezzel párhuzamosan igyekeztek feldolgozni és beépíteni művészetükbe saját koruk legfontosabb szellemi, kulturális és történelmi világtrendjeit: Erdély elsősorban a modern fizika és asztrofizika eredményeit, Szentjóbó az amerikai popforradalom művészeti és életformatikus gyümölcseit, valamint az európai újbaloldali mozgalom eszméit, Ajtony a francia új regény és strukturalizmus világát, Hajas a biológiai pokolgép, az atomféle-

lem stb. által előidézett apokaliptikus világsokkot, Molnár Gergely a rockkultúrát és a kortárs filmművészetet, Algot az ipari környezet alkotta „másodlagos természetet”. A tradíció-modernség ellentétpár mindkét tagjának radikalizált komolyan vétele, a mély múlt s a teljes jelen keresztezése olyan „új minőséget” hozott létre, amely – ismét csak Szentjóbly kifejezésével – „szinkronitásban tudott lenni a jövővel”.

A hazai jelen viszont inkább a *múlttal* volt szinkronitásban. A neoavantgard írói mozgalomról a hivatalos orgánmok nem vettek tudomást, tagjainak műveit alig publikálták. A költők közül ugyan Hajas két reprezentatív antológiában is helyet kapott viszonylag nagyobb anyaggal, Bálint Istvánnak megjelent egy kötete is – ám Balaskó, Szentjóbly versei csak egyszer-egyszer, Lajtaié és Algolé egyáltalán nem láttak nyomdafestéket annak idején. A prózairók – Ajtony, Najmányi, Ungváry – még jelentkezhetek elvéve egy-egy elbeszéléssel, a szöveg- és esszéirodalom azonban 99%-ban kéziratban maradt. Erdélyt a Műhelyesek vállalták fel, kötete is Párizsban jelent meg. Legtöbbjük amúgy

is szomjazott a külföldi kultúra megismerésére, a nemzetközi szellemi vagy művészeti élet vérkeringésébe való aktívabb bekapcsolódásra – az itthoni, különösen 1973 után mind jobban beszűkülő mozgástér azután megadta a döntő impulzust az emigrációhoz Ajtonynak, Lajtainak, Szentjóblynak, Bálintnak, Molnárnak, Najmányinak. Hajas 1980-ban meghalt – így az underground-mozgalom meghatározó alakjai közül a nyolcvanas évekre csupán a magyar nemzeti-költői tradícióhoz is sok szállal kötődő Balaskó Jenő és az univerzális, interdiszciplináris tehetségű Erdély Miklós, a magyar újavantgard Kassákja maradt itthon a porondon. Algollal, Isztrayval, Marno Jánosékkal, Kovács Miklóssal és Ungváryval együtt ők ketten is szerepeltek az első *Lélegzet*-antológiában; Algot és Marnót bemutatta *A költészet másnapja* c. versgyűjtemény is, Balaskónak pedig végre megjelent 15 éve késleltetett kötete a JAK-füzetekben; – Erdély Miklós azonban 1986 tavaszán szintén elhunyt. A második és harmadik Té között az underground által kitaposott keskeny út a nyolcvanas években sem vált elhagyottá – de ez már nem ennek a dolgozatnak a tárgya.

Ha könnyűszerkezet, akkor...

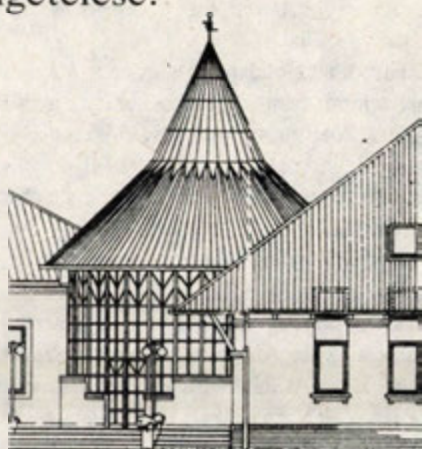
ÉPÍTÉS:

Az országban gyártott fém, fa, ragasztott fa szerkezetű épületek gyors átfutású építése, utólagos hőszigetelése.

Mezőgazdasági épületek, pl. állattartó, terménytárolók, raktárépületek,

Ipari épületek, pl. üzemcsarnokok, raktárak,

Középületek, pl. tornaterem, sportcsarnokok.

TERVEZÉS:

Szakági- és generáltervezés, szakvélemények készítése. Saját kivitelezés díjtalan!

SZOLGÁLTATÁS:

Számítástechnikai eszközökkel támogatott szervezés

- építésszerelési és ipari átalakítás, termelészervezés, termeléselszámolás,
- mezőgazdasági értékesítési- és szervezési programok,
- fémszerelvények keresztmetszeti adatainak meghatározása, ellenőrzése.

Programkialakítástól a kulcsrakész átadásig, nálunk 100-150 nap alatt!

Referencia, fővállalkozás:

Könnyűszerkezet-építő és Szolgáltató
Kisszövetkezet

Vállalkozás: Szeged, Szilágyi u. 2. 6701 Pf. 716

Telefon: (62) 24-002 (M)

(62) 24-181 (M)

Telefax: (62) 25-416 (A)

Telex: 82-743

Esterházy Péter beszélget

MARIANNA D. BIRNBAUMMAL

Fontos-e, érdekes-e egyáltalán, hogy a kritikus vagy az olvasó azonosítsa a vendégszövegeket az írásaiban? A visszatérő vendégszövegek leginkább a Bevezetésben tűnnek fel. Akarja, hogy felismerjék őket? Fontos ez a teljes szöveg számára?

– Kapásból azt mondanám, hogy nem. Más kérdés, hogy aki semmit nem tud azonosítani, az nyilván olyan koordináták közt mozog vagy olyan referenciákkal bír, hogy az egész intenciójáról is lemarad. Gondolom, hogy aki jól tudja olvasni a könyveimet, az *per def.* néhány dolgot azonosítani fog.

– És a néhány az elég? Vagy mindent kell hogy azonosítani tudjon, mert a nélkül nem tud közelférni a szöveghez?

– Én a következőt gondolom erről: egyrészt itt kialakult ebben a pesti országban ez ügyben egy kvízzjáték, ami rettenetes. Kritikus, olvasó, hogy ki mit ismer föl.

– De nézze, ha bemegyünk egy múzeumba, szeretjük felismerni, hogy például ez a Picasso Lucas Cranach képanyagára épült, meg efféle...

– Igen, de hát egy „Kinyílt az ajtó” – Jósika Miklós – nemde bár ez elég nehézkes. Nekem a hatás az érdekes. Az, hogy a szöveg testében egy idegen test van. Most egyfelől igaz, hogy ezek hasonulnak a szöveghez...

– Vagyis belesimulnak a szövegbe...

– Egyfelől. Másfelől azonban mégiscsak idegen marad. Következésképpen valami billegés támad a szövegben. No most ez a billegés vagy remegés, nagyon fontos. Legalábbis a szerzőnek. Ezt hozza az idézet. Ugye egy idézet hiába simul bele egy szövegbe, mert ha simul, ha nem simul, nem simul. Az abban meglévő irányok, melyek ugyan kiszabadítva a környezetből, csak úgy-ahogy működnek – azok az irányok azért nem egészen ugyanazok, mint a szövegben meglévő irányok. Tehát valami feszültség támad. Az, aki soha semmit nem vesz észre, az ebből a remegésből sem vesz észre semmit – ami pedig nekem fontos volna, vagy ami nekem egyedül fontos ebben az egészben.

– Az az olvasó, aki észreveszi ezt a remegést a szövegben, annak a számára a szöveg hirtelen megváltozik. Előre és visszafelé még egyszer funkcionál, mert a vendégszöveg, akár a hold, udvart teremt maga körül, és rásugároz a maga szövegére.

– Itt persze az is van, hogyha fölismeri, hogy kicsoda, hogy ki kicsoda, akkor annak a sugárzása is működni kezd, akié a szöveg. Ez nem biztos, hogy megfelel az én intenciómnak, mert én valóban szövegből kiragadva használom, tehát a legotrombábban vagy a legordenárébban, gyakor-

latiasan... Emlékszem, hogy Camus-nél van egy éjszaka – és nem érdekel engem akkor egzisztencializmus, se előre, se hátra, se barátság... nekem az a szélseperte, szélcsiszolta égbolt kell, és... akkor van is aztán ez az égbolt...

– Hát van is többször, és így derül ki, hogy ugyanaz a vendégszöveg más és más szövegbe beágyazva mást jelent, mást evokál.

– Aki azt tudja, hogy ez Camus, vagy előbb-utóbb megtalálja, az akkor... hogy úgy mondjam, kollaborál. Azt nem tudom olykor, hogy ez nekem jó-e vagy sem... mert van hogy túlkollaborál, a *Fuvarosokban*, a „vérző ebek a párnán” – például... Akiben nagyon él Pilinszky, az itt nagyon megbotlik.

– Persze, hogy nagyobbakat botlik, mint egy idegen olvasó, aki fordításban olvassa, és nem is ismeri Pilinszkyt.

– ...Részint, mint egy idegen olvasó, részint annál is nagyobb botlik, mint ahogy azt én szeretném. Azaz, nemigen tudom, hogy mit szeretnék. Tulajdonképpen népdalként használok én ezeket. Ha nem így volna, tehát, ha számítanék Pilinszky külön kisugárzására, akkor nem fordulhatna elő, hogy olyan iszonyatosan rossz és bűnös írókat is citálok, mint akiket citálok.

– Miért citál rossz írókat?

– Rossz írónak is lehet alkalmas mondata...

– Pilinszkyre valóban rálép az informált magyar olvasó, mint a bombára. A külföldi olvasó viszont talán hamarabb lép rá Borgesre?

– Prózára nem lép rá az ember, tehát Borgesre sem... lásd „Kinyílt az ajtó”, Jósika.

– Persze, ha nevén nevezi a hölgyet, akkor azért talán ráismernek!?

– Egy Viterbo erejéig.

Néha azt gondolom, zenésznek volna lenni jó – mert minden író vagy egyfajta író, nagyon irigykedik a zenére; mert a zene, az nem szól semmiről. Az irodalomnak az a nagy hendikepje, hogy mindig szól valamiről. Tehát, akárhogy is vackoljuk, az valamit mond, valamit állít. Azt gondolom például, hogy rendben levő könyv ez, *A szív segédigéi*, de örülnék, ha nem volna ennyire „anyázva” benne. Tehát, hogyha valahogy kevésbé szólna valamiről, kevésbé a halálról és az anyáról, és mégis... – De ez csak a mostani gondolatom; én egyre kevésbé vagyok relációban a könyveimmel, ha már megvannak.

– Miért nincs szorosabb kapcsolata a zenével? Azt mondta,

DAISY
HALASSI II.
KURFÜRST
KAR

Te engemet még nem ismeresz!
Mondd hát, lenge hölgy . . .
A hölgy: úr.
Itt minden csak látszat,
Minden ember játszhat.

EGY PERZSELŐ FEBRUÁRI DÉLELŐTT, AMIKOR BEATRÍZ VITERBO MEGHALT - LENYŰGŐZŐ HALÁLTUSÁJÁBAN EGY PILLANATRA SE SULLYEDT AZ ÉRZELGŐSSÉGIG, SE A FÉLELEMIG -, ÉSZREVETTEM, HOGY A CONSTITUCION TÉR VASKERETES PLAKÁTÁLLVÁNYAIN KICSERÉLTEK VALAMI SZÓKE DOHÁNYREKLÁMOT; FÁJT A DOLOG, MERT BELÁTTAM, HOGY BEATRÍZTÓL IMMÁR TÁVOZÓBAN A . . .

FIÚCSKÁK *mint fent*
Hazánknak!

ROBI *hirtelen*
Gyűlöllek, hazám,
bogár lépjen nyitott szemedre!

FIÚCSKA *Hogy volt, hogy volt!*

ségeképpen borzongani kezdtek,

- vér,

- hátrafeszítették a fejüket, drága arcukon fegyelem, mintha még valamire várnának, a nagy kétszárnyú ablakok mögött az éjszaka, a szélseperte és szélcsiszolta égbolton tiszta csillagok ragyogtak, s egy villódzó távoli fény pillanatonként tovatűnő hamut kevert belé, a szellő fűszer és kő szagát hozta, néhány utcával arrébb mintha autó siklott volna hosszan a nedves úteseten, elsuhant, és nyomában távolból jövő zavaros kiáltások törtek meg a csendet,

- aztán teljes súlyával visszahullt rájuk a csönd, mely égbolt és csillag - - - ,¹⁸

A kelet-európeér pontossága

„Kelet-Európával foglalkozom. Ez a hányaveti kijelentés ugyanolyan, mint ha az ütött-kopott, rozsdafoltos fürdőkádba zárt, s Szenteste kivételével némaságra kárhozott halacska így szólna: a fürdőkáddal foglalkozom. Ráadásul a bennünket körül folyó piszoknak nincs is valamilyen, meghitt, otthonos jellege: a víz jéghideg, s minduntalan életnagyságú hadihajókat kell kerülgatnünk.

hogyha dolgozik, szeret közben kamarazenét hallgatni, de ennek ellenére azt éreztem, hogy nem a legfontosabb magának, hogy eljusson egy koncertre, és lehet, hogy ott ül és gondolkodik azon, hogy mit ír. Ugyánakkor a munkái zenei felépítésük, tele motívumokkal, visszatérő melódiákkal.

– Hogyha az életmódot kritizálja a kérdés, valóban azt gondolom, hogy bűnös módon keveset vagyok koncerten. De van itt ez az Új Zenei Stúdió, ahol nekem barátaim vannak: Jenei, Vidovszky, Wilhelm, Kocsis... akik agyba-főbe játszanak mindenféle Istentől elrugaszkodott szerzőket, akiket – mondjuk Cage-et, én nagyon szeretek. Noha lehet mondani, hogy hiányos műveltségű vagyok zenében, tehát nem hallgattam rendszeresen végig a zenetörténetet, mert azt azért úgy kéne...

– *Azt hiszem, hogy Magyarországon 1945 óta, hacsak nem az volt a főtantárgy – mindannyiunknak hiányos zenei műveltségünk volt.*

– Mert semminek sincs organikussága, csak daske van – de ez a mostani zene vagy ez az ága, mint Cage, amit nyilván Satie-ből lehet eredeztetni... ezek hihetetlenül közel vannak hozzám. Satie-t, azt úgy tudom hallgatni... illetve minden zenét, mintha regényt olvasnék. Merthogy regényt szeretek leginkább olvasni. Az egyik legnagyobb élményem volt tavaly a Kurtág Kafka-darabja. Azt már rég nem éreztem, tudja, azt az örömet, amit klasszikusan a művészet, pontosabban a remekmű tud okozni. Tehát azt, hogy megkönnyíti az ember életét. Ha egy ilyen ember van, mint ez a Kurtág, akkor... akkor mondhatnak nekem a bolsevikok vagy Reagan, amit akarnak, vagy most mondhat valami zsidót vagy úgy értem, hogy antiszemitát... akkor rendben van a dolog... Ha ez egy ilyen teremtés, akkor ez valami fantasztikus dolgot jelent. Úgy értem a holnapra nézve, tehát a szerdára – tekintve, hogy kedden volt a koncert.

– *És arra is, amit maga szerdán írni fog?*

– Én ezeket a zenéket úgy hallgatom... Igen... hat. Arra talán, amit szerdán írok nem, de arra, amit a következő évben írok. Tehát a művésztől vagy a regényről való gondolkodásomat befolyásolja – ezt érzem. Csak nagyon nehéz, mert az effektusok másképp működnek. A zenében sokkal több szép didaktikus effektus működik. Ezeket én úgy hallom, mint egy regényt. Tudniillik a struktúrákat hallom... konkrétan tudok tehát ilyet mondani magamban, hogy például írni egy regényt a *Búcsú-szimfóniára*. Tehát ez nekem konkrétan jelent valamit. De menjünk vissza didaktikus effektusokhoz... azok nagyon konstruktívak tudnak lenni... mint a Cage-darab. *Csapj zajt két kövel!* Valahogy így. Ez valóságos zene. Létező. Na most ha ezt lefordítom irodalomra, akkor ezek trivialisok lesznek és önképzőköri számárságok. Más az anyag természetete.

Maga egyneműsíti a nyelvet...

– Mit csinálók?

– *Egyneműsíti... Úgy értem, hogy az archaizmust, az uicai beszédet, a tájszavakat összerakja egy mondatba, és ezeket egyneműként használja. Ezek a mondatok azután csakis a magái lehetnek, ezért nem lehet magát utánozni. A legfonto-*

sabb, hogy nemcsak a nagy szövegben, hanem, hogy a mondaton belül létrejön ez a speciális ritmus, amit ez a fajta anyagközlés formál.

– Ez nem egy elvi elgondolásnak a megvalósítása. Hanem részint azt gondolom, hogy így jár az eszem, és ennek a következménye ez, részint én is némi meglepetéssel tapasztaltam, hogy ez így van. Vagyis, ha nem mondaton belül nézem ezeknek a ritmusoknak a használatát, amit én nem tartok amúgy fontosnak – nyilván fontos, meg mindenféle poetikai következményei vannak – de nem érdekel, mert az én viszonyom a szöveghez kézműves viszony, olyan kalapálás, drótosított viszony. Viszont azt láttam, hogy – tulajdonképpen érdektelen műhelygületek ezek – amikor leírható módon használni kezdek idegen mondatokat, akkor az az idegen mondat idomul a szöveghez, és nem látszik rajta, hogy idegen. A legpregnansabb mondatok, vagyis, amelyekről biztosan tudjuk, mert ordít róla, mert ismerjük, hogy honnét valók, tehát hogy *valók*, még azok is furcsán beleillegnek: olyan, mintha az én mondatom volna. Elvettem – tehát az enyém.

Mint ahogy klasszikusan megtörtént, közös barátunk Danilo Kiš novellájával, *Mily dicsőség a hazáért halni*. Ő veszi fel továbbra is a jogdíjakat, de az az én elbeszélésem. Fecseghetek?

– *Kérem.*

– Az tényleg az a történet, amit én nem bírok megírni, nemcsak mert másfajta a tehetségem... De van benne egy szó, ami miatt nekem bonyolultabb lett a dolog. Ez az *esterházy* nevű szó, mert attól kezdve nálam másról szól a ... harang. Viszont ezt a történetet, nekem ezt meg kellett volna írnom... No most, ha egyszer már meg van írva, akkor rendben van, akkor ez egy kipipálható tétel.

– *Lop?*

– Ez nem lopás. Szerintem ez a saját jogos tulajdonomnak a birtokbavétele. Hogy Danilo írta – bagatell tétel, áldja ötlet az Ég.

– *Ezt nevezik művészi szubjektívításnak.*

– Meglehet, mondom kimerően... Múltkor meghívott Eisenstadt – súlyos Eisenstadt – mert valami bank, vagyis a CA Bank adott az osztrák kiadónak pénzt a fordításra, tehát ennek ellenében irodalmi estet kellett tartani. Felolvasni, lehetőség szerint a *Termelési regény*ből, de tulajdonképpen bármilyen másból is. Eisenstadt kisváros, tehát a legsúlyosabb közönség, hochintelligens, banki emberek meg egy kisváros krémje, tehát a fogorvos, a jogász...

– *Kár, hogy jegyző már nincs.*

– Talán Ausztriában még az is van... És én, egyszerű grófként, akit ott évszázadok óta rémülten tisztelnek, meg utálnak, mert ezek szocialisták... hát a maguk módján... de vörösök – na. Tehát a lehető legordenárébb felállítás, de hát a fordítás meg közben készült, vagyis én nem álltam alternatíva előtt. És akkor ott ácsorogtam, és néztem ezeket az embereket. Most kezdjek el egy ilyen vackolást ezekkel a szavakkal, amit szoktam, pláne még németül is... Szóval nagyon rosszul éreztem magam. Fogtam bizony, és felolvastam legújabb novellámat: *Mily dicsőség a hazáért halni*... Halálos sikerem volt vele. Megkérdeztek, hogy mi ennek a történelmi alapja és így tovább. Természetesen egy szót sem szóltam a keletkezés

a kerti kis utak és ösvények mentén a bokrok leveleit por födi, anyáink és apáink visszavonultak, a rigorózus cseléd lány a konyhában ül szétvetett lábakkal egy hokedlin, meglestük, csukott szemmel az ölet vakarja, arca dühösen fénylik, homlokára vizesrongyot tapasztott, melyből halántékára vékony patakban csordogál az izzadsággal keveredett víz, színtelen vér, ódon, ónémet cifra óra áll szekrényünk tetején, sápadt alt-Wienporzselán,

(Legjobban a Zeneakadémián tud kedő, fegyelmzett házaspárok iránt, őszintén érdeklődik a vesztájékoztatlanságáról, s a hallott anyagot már szövi is hallatlan fortéllal tovább; de a legkedvesebbek számára a művelt kört. Itt nem sokat teketóriázik. átkiált Gittusnak, mert úgy intézi ő, hogy átkiálthasson Gittusnak: „Anyukám, ez a Mozart elég fű”, vagy efféle, s eltrappol büszkeséggel.)

Az Ur óvatosan kézvebevette Charlie Parker szaxofonját. Ujjrend, támaszték, gyomor, keringés, ajakcsuszi, ismételtette a tanultakat. Izgult. /Botfüle volt, ennek legcáfolhatatlanabb bizonyítéka Bach. Johann Sebastian Bachot maga helyett teremtette az Ur./

Mozart egy tanítványának. – Mért kérdi, ha nem tudja?!

A mester ott ödöngött Armand úr körül. Smúzolt volna? Nem, erre neki semmi szüksége sincs az adott erő-helyzetben! Hanem nagyon megszerette ő ezt a szögletes, igaz embert. Armand úrnak négy gyereke volt. Ez is valahogy fonta a mestert hozzá, a mestert ért hasonló helyzet miatt – csak épp a gyerekek szemszögéből. „Ma bebetonozom a rőtyit.” „Ma fölásom a hátsókeretet.” „Ma lebontom a sufnit.” „Ma.”

DAISY *messziről duzzogva integet Halassinak*
Ó, te álnok, drága
Bérelc, ó, te álnok,
Drága bérelc!

sajátos körülményeiről. Amilyen primitív vagyok, egy csomó ideig gondolkodtam, hogy elmondom nekik; és akkor végigment a tekintetem: szóval mindenki volt ott, *Landeshauptmann* is volt, tehát politikusok, katasztrófális lett volna elkezdni azt a mondatot, hogy ezt nem én írtam. Teljesen reménytelen tehát... nem kell ebbe belebonyolódni. Én fölveszem érte a pénzt – annyi biztos. A kiadónak gyorsan megmondtam, még mielőtt elkezdett volna dicsérni. Mert azért ettől tartottam, hogy mélyen a szemembe néz, és azt mondja: „Péter, ez az igazi!” Azt azért nem szívesen vártam volna meg; akkor gyorsan felfedtem magam neki a szünetben, de amúgy a banknál, ezt így hagytam. Teljes mértékig igazam volt. Mily dicsőség...

A mikor azt írja, hogy „a konvenciók arra valók, hogy felszámoljuk őket”, akkor elsősorban a nyelven keresztül számolja ezeket fel.

– Ezt mondtam vagy írtam?

– Valahol ezt írja, és én azt akarom tudni, hogy hogyan történik ez a maga szövegében.

– Én olvastam olyat, hogy én nem számolom fel a konvenciókat, csak azt állítom, hogy felszámolom.

– Vagyis új konvenciókat teremt helyettük?

– Igen. Végül is kétféle dolgot szoktak írni: az egyik az, hogy egy nihilista fráter volnék, a másik az, hogy ez az egész *tarnung* és karnevál csak azért van, hogy elfedje az én mélységes mély konzervativizmusomat, amely semmitmondó. El szoktam azt a hibát követni, hogy a nagyon durva kritikákat hirtelen ilyen „látomászerűen” igaznak látom, hogy minden rossz, amit mondanak, igaz. Az valóban igaz, hogy a nyelvkezelésem vagy bármiféle konstrukcióm, az nem szigorú. De hát, amit elvileg fel akarna az ember számolni, azt egyszersmind élvezi is. Tehát a nyelvi romlás – azért ötlök-hatolok, azon túl, hogy ötlök-hatolok – mert olyan vagyok, mint egy Thomas Mann parafrázis: egy Brecht által írt Thomas Mann parafrázis... tehát, hogy én is azt gondolom, hogy mindenki minden mondatomat fejből tudja. Tehát, ha csak egy mondatrészt is idézek saját magamtól, akkor jelezni akarom, hogy nem öniméltésről van szó, hanem motívumról. Viszont elfelejtettem, hogy mit akartam most mondani... Ja, eszembe jutott! A nyelvi romlás. Hogy ez a hihetetlen szocialista bürokrata nyelv, ez olyan fokon rombolta le a nyelvet is, ami egész példátlan. Ha csak a futballista öcsém nyilatkozatait nézem... pedig egy anyától tanultunk magyarul... de hát ezt lehet nyelvi aranybányának is érzékelni, mert az is. Hozot, anyagból dolgozom. Jó volna ha volna olyan is, aki ugyanezt a revíziót szigorúbban vagy geometrikusabban végiggondolná. Nekem ez úgyben mindazonáltal nincsenek elveim.

Akkor megint visszamegyek a Kis Magyar Pornográfiához, vagyis a felelősséghez. Mert, ha mindent körülírunk, mint abban, mindenféleképpen ugyanazt, akkor hol és kié a felelősség?

– *A Kis Magyar Pornográfia* ebből a szempontból a csődnek a könyve.

– *Miért?*

– Arról beszél, hogy nem beszélünk a dologról. Aminek a csődjét bejelenti, miközben ő maga is részese ennek a csődnek, az nem irodalmi csőd, hanem társadalmi csőd. Ez a legkelet-európaiabb könyv. Ez annyiban más csak, hogy úgy próbál üdvösséghez jutni, hogy kiteszi magát ennek a dolognak, és nem hajlik el előle, és nem mondja felét vagy nem tudom, a háromnegyedét a dolognak, hanem erről a dologról magáról beszél. A beszédképtelenségről tudniillik.

– *De, ha ez így van, akkor maga ezt – wittgensteini alapon – nem mondja ki, hanem ránk hárítja a felelősséget!*

– Akkor hárítanám el magamtól, ha mást is lehetne mondani... Most eszembe jutott, nem tudom, hogy erről beszél-e, van Radnótinak ez a nagy kritikája – már úgy értem, hogy nagy, hogy hosszú – amiben valami olyasmit mond, hogy amit én csinállok, tehát, hogy ez a *Bevezetés*, ez egy nagy hamis könyv – ellentétben, mondjuk, az Ottlikéval, ami egy egyszerű igaz könyv. Hogy ez az összes tánc, maszk és kétségtelenül létező relativizmus, egy dologra szolgál: az igazságot nem kimondani. Ezt én másként látom. Sokáig irritált is ez a kritika, de aztán belenyugodtam, hogy olyan nívós. Én nagyon sok dologgal vagyok így: az nem igaz, hogy nincs véleményem róla, de nem foglalkozok állást; a szerző kedvenc képe saját magáról, hogy nézdegél. Jól van, történik, ami történik, én mindent megnézek és leírok.

– *Így tanú is, de ez így egyben a polifónia alapja is, és e nélkül nehéz modern regényt írni.*

– Azt nem tudom... ebben azt hiszem, hogy nincsen igaz. Szerintem kitalálhatatlan, hogy hogyan lehet modern regényt írni. Ezer és egy módja van... Ezer és ezer módon lehet rossz regényt írni.

A Kis Magyar Pornográfiában felmerül a nemzeti karakter kérdése is – mint ahogy számos esszéjében is. Mi tehát maga szerint a magyar?

– Ami ott a nemzeti karakterről van, azok afféle magyarságparódiák vagy magyarság önarcképek. Azok többnyire idézetek. Hát meg fogom magát lepni – azok többnyire idézetek! Maga most nevetni fog – azok idézetek! Ezt majd még javítjuk a levonatban, ismétlés... Abból a híres kötetből, a Babits szerkesztette *Mi a magyar?*-ből. Bohém, fölhorgadó, szalmaláng, tömbökben gondolkodó. Én ugyan a nemzetkarakterológiát egy nagy számárságnak tartom egyfelől, másfelől azért látnom kell, hogy Hamburgban másképp viselkednek az emberek, mint Nápolyban. De ebből semmi következtetést nem vonok le.

– *Sokan hiszik, hogy a nevelés változást okoz egy emberben. Nem hiszi, hogy primitíven kérdezzem, hogy egy nemzet „nevelése” változást hoz egy nemzetben?*

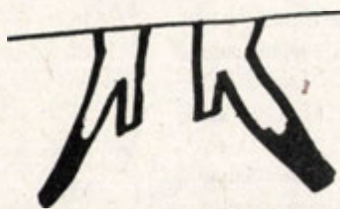
– Minden neveléssel kapcsolatos kérdést, azt hárítólagosan kezelek, mert nincsen meg bennem a tanítás szenvedélye – nem ez nem igaz talán – evvel is fedem, hogy megvan. A magyar – nem magyarra igen erős élményem, hogy

ha ő, Csáth, nő lenne, amihez olykor nagy kedvet érez, mert befogadni csak nő tud igazán, az ilyen palit, mint K. csikorra karmolná, az ilyen palik úgy festenének őutána, mint a valós zebrák, vagy nem is, egyszerűen megerőszakolná, akkor aztán dumálhatna, azt érdemli az ilyen pali, erővel magába vonyná, ő, Csáth, látva látja, hogy K. megsértődött, pedig láthatná, hogy ezt a siralmas helyzetet, amibe keverte magát, épp ő és most igyekszik, ha nem is elviselhetővé, de legalább becsületesen kibíratatlanná tenni, amennyiben definiálja azt etc.,

be, vasba, gerendába, és fölhangzik a böszült *Allah akbár!* *Normarendezés!* *Ja fettah!* ordítás, megelevenednek ők is. Tomcsányi elkiáltja magát: Huj, huj, hajrá. Nyílik az ajtó, három gépirólány perdül be rajta, piros-fehér-zöld főkötőben. Sírnak (vagy siratnak), csipi szemüket a löporfüst. Meghajolnak, távol a zürzavartól, és (ősi) pentaton dallamvezetéssel éneklik:

Jajj, jajj, jajj, jajj ra
nem alkalmas
parametrikus
programozásra.

Szeretek egy férfit. Nem enyim, soha nem es lössz. Ez ebbe még bennebékülnék. De el fog árulni. Meg fog tagadni. Le fog mondani róllam. Elteként túllem, ha heába nyüszitene ez okból. Heába hogy szenvedne. Heába töne tölle telhetőt. Ez kevés volna. Meg fogom rövid nap ölni, ex malitia.

ITT, EBBEN A KÉTSÉGKÍVÜL FÉLELMETES, MEGFÉLEMLÍTŐ ÉS NEVETSÉGES ORSZÁGBAN, EBBEN A LEGNEVETSÉGESEBB ÉS LEGFÉLELMETESEBB HAZÁBAN. AMI EZT AZ ORSZÁGOT, EZT A HAZÁT ILLETI, ITT, HOGY EGYÁLTALÁN LÉTEZHESÜNK, HOGY CSAK EGYETLEN NAPPAL IS TOVÁBBZÖKKENJÜNK, SOSEM SZABAD MEGMONDANI AZ IGAZSÁGOT, SENKINEK ÉS SEMMIRŐL, MERT EBBEN AZ ORSZÁGBAN CSAK A HAZUGSÁG VISZ ELŐRE BÁRMIT, A HAZUGSÁG, A TÖMÉREK LEPLEZÉssel ÉS CIRKALMAZÁSSAL ÉS TORZÍTÁSSAL ÉS MEGFÉLEMLÍTÉSSEL. EBBEN AZ ORSZÁGBAN A HAZUGSÁG: MINDEN, ÉS AZ IGAZSÁGNAK CSAK VÁDEMELÉS, ELÍTÉLTETÉS ÉS MEGCSÚFOLTATÁS LEHET A KÖVETKEZMÉNYE. EZÉRT NEM HALLGATHATJA EL Ő, CSÁTH, HOGY ENNEK AZ ORSZÁGNAK AZ EGÉSZ NÉPE A HAZUGSÁGBA MENEKÜLT. AKI IGAZAT MOND, MÁRIS BÜNTETHETŐ ÉS MÁRIS NEVETSÉGES.

bárhol a világon, úgy tűnik, talál az ember olyant, aki a barátja lehetne.

– *Kivel érez több közösséget, egy amerikai íróval vagy egy magyar munkással?*

– Vallom, maga demagóg... Szívesen mondanám azt, hogy egy megfelelő amerikai íróval. Aki svéd légtornász. Aki 56-ban disszidált Csepelről.

– *Csak lehet-e olyan egy amerikai író, mint maga?*

– Azzal nem bitos, hogy közösséget éreznék. Talán másnak kéne lennie. Másfelől viszont az egy országban élőknek olyan sok közös cinkosságuk van. De most itt nem ez volt a kérdés... hogy van-e, hanem, hogy milyen is, és, hogy ez mennyire fontos. Na mert erre mondom: igen ez van, mert hiszen a nápolyit meg tudjuk különböztetni a hamburgitól, de ennek a fontossága... Szóval, hogy ez nem olyan fontos.

– *Ezek szerint maga mindenhol lehetne magyar író?*

– Nem.

– *Hát nincs egyfajta nemzeti múlt, egy közös nemzeti élmény, ami összetartja az embereket?*

– Ennek a léte vagy elsődlegessége vagy fontossága, vitathatatlan.

– *Mint írónak és nemcsak mint állampolgárnak?*

– Ezt már én nem tudom megállapítani, tehát ez nekem már nem konfliktus, mert íróként működöm benne... Mint ahogy az ember csak a gyerekkorát ismeri lényegében vagy csak azt érdemes ismernie, ezt a viszonyrendszert vagy mondjuk, ez az, amit nem ismer – mert az is fontos – amit úgy igazán nem ismer! Ugyanazt, amit ismer. Az ember igazán a hazáját nem ismeri – vagy azt gyűlöli igazán – ahogy azt kell is... Azt mondom, hogy az talán már tényleg mindegy, hogy az ember szerb író vagy magyar. Csak legyen szerb vagy magyar.

– *Igen, de mi a helyzet a svéd íróval, aki ugyanolyan nagyságú területről jön? Vagyis a történelem és a földrajz konspirációjáról is kell beszélünk.*

– A svédeknek nincs kisebbségi érzésük – tehát nem mondják magukról, hogy kis népek, de például nagyon érdekes módon, azt már hallottam svéd embertől, ami számomra elég mulatságos volt, hogy Magyarország, az egy kultúrállam.

– *A svédek azt is mondják, hogy a „kontinensre” utaznak. Ott is van izoláltság, csak másféle!*

– Dántól is hallottam olyan beszédet, amit mi szoktunk mondani, hogy „Európa szélén, meg kis ország...” – ez az én szövegem, ne tessék elvenni! Ez az én kisebbségi érzésem. De az érdekes kérdés – nem is tudom rá a választ – de nem akarok belenyugodni abba, hogy a magyar író voltom eleve valami hendikepet jelentsen... Noha látom a hendikepet... könyvkiadás, külföld...

– *De az gazdasági kérdés!*

– És érdektelen, bizonyos értelemben... eltekintve a bankszámlától. De hogy valójában jelent-e ez hátrányt, ezt nem akarom még belátni. Tehát, hogy valaki New Yorkban lakva eleve többet tud, tehát nekem valamit be kell hoznom, és utána, ha volna még tartalékom, az akkor kezdene működni... Nekem olyan sok kisebbségi érzésem nyilván nincsen vagy ami van, azt nyilván nem vallom

be, ahogy azt egy kisebbségi érzéssel illik... de lehet, hogy ez mégiscsak valóban így van. Hogyha van egy ikerpár, egy Debrecenben, egy New Yorkban, akkor melyik fog jobb regényt írni? Hogyha egy ilyen gondolatot végigvezetünk...

– *Remélem, hogy nem fogja megtenni, mert kissé banális lenne!*

– Pedig szerintem Philip Roth ebből egy nagyon jó könyvet tudna írni.

– *De már írt!*

– Tényleg – és ki is derült, hogy az az iker az ő, és a másik iker, ...a másik Shakespeare!

– *Na látja, ez az, amikor valaki nyugati író. Ő már megírta.*

– Látja, én meg hogy keringek itt...

Megy Bercsényi a tanácsba,
Körülötte fia, lánya,
Lába között zörg a haraszt,
Jobbján munkás, balján paraszt,
Hangja, mint a lélekharang,
Feje fölött békegalamb.

Megállapítom: há

Könyvem végére értél. Arra törekedtem, hogy ez a könyv csak keveset izgatjon, szórakoztató legyen, s hogy elolvassá után többet tudj, mint amikor a kezembe vetted. Méri a könyv csak akkor ér valamit, ha szórakozás mellett tanulságot meríthet belőle az olvasó.

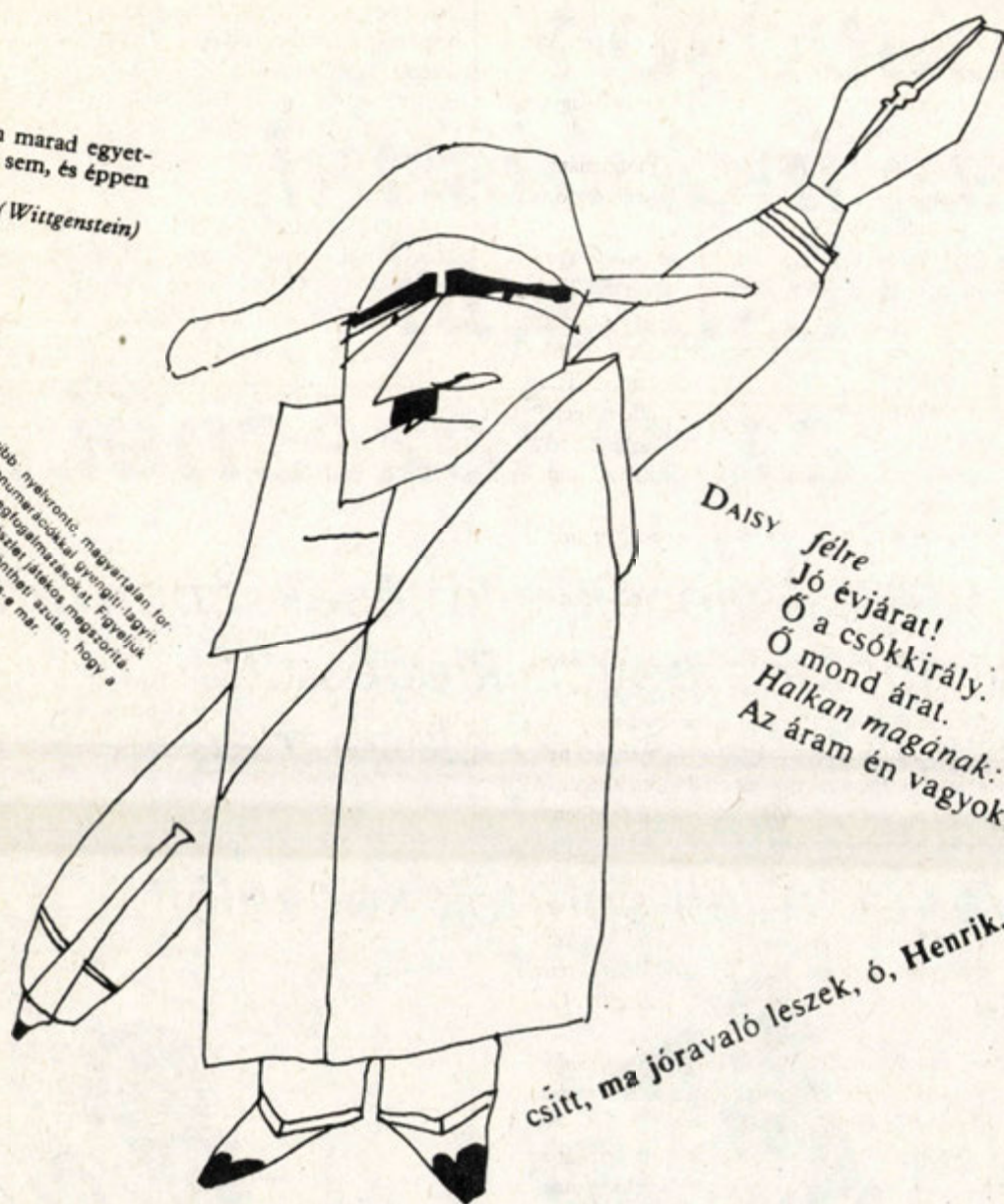
Kiváncsi vagyok a véleményedre. Írd meg, hogy én is tanulhassak: hogy lássam, mit csináltam jól, mit rosszul. Bátran írd meg, hogy melyik fejezet tetszett a legjobban; melyiket találad feleslegesnek vagy hibásnak, mit nem értettél meg a gépek, a gyárak leírásból; milyen gyárról, bányáról, népgazdaságunk vagy az ember milyen részéről olvasnál még szívesebben; milyen munkához kapnál kedvet a könyv olvasása közben.

Leveledet a Magyarító Könyvkiadó címére küldd: Budapest V., Vörösmarty tér 1. sz.

Szeretettel köszönti:
Esterházy Péter

akkor persze nem marad egyetlen
további kérdés sem, és éppen
a válasz.

(Wittgenstein)

DAISY félre
Jó évjárat!
Ő a csókkirály.
Ő mond árat.
Halkan magának:
Az áram én vagyok.

csítt, ma jóra való leszek, ó, Henrik,

STOP

Királyhegyi Pál, miért, miért nem, hogy, hogy
nem, 49-ben hazajött, körbeszimatolt, mégis, mi
is ez, bölintott, majd elment a főpostára, és föl-
adta a következő táviratot: J. V. SZTAALIN,
MOSZKVA, KREML A RENDSZER NEM
VAALT BE STOP KIRAALYHEGYI Ennyi.

Csúcson az indulásnál, csúcson az érkezésnél.

*Márkás sílécek, síkötések, sportruhák,
sícipők és egyéb kiegészítő
sífelszerelési cikkek gazdag
választékával
várjuk a téli sportok kedvelőit.*

***Keresse áruházainkban!
Vevőszolgálat: 122-2600***

KORNAI JÁNOS

ELLENTÉTBEN A SZERZŐ KORÁBBI, FŐKÉNT ELMÉLETI JELLEGŰ MUNKÁSSÁGÁVAL, EZ A MŰ AKTUÁLIS GAZDASÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁKHOZ SZÓL HOZZÁ.

A TANULMÁNY 1. FEJEZETE A TULAJDON PROBLÉMÁIVAL FOGLALKOZIK. BÍRÁLJA A MAI GYAKORLATOT, AMELY GÁTLÁSTALANUL LIBERALIZÁLJA AZ ÁLLAMI SZEKTORT, MIKÖZBEN FENNTARTJA A MAGÁNSZEKTOR SZÁMTALAN BÜROKRATIKUS KORLÁTJÁT. KIÁLL A MAGÁNSZEKTOR KÖVETKEZETES LIBERALIZÁLÁSA MELLETT, UGYANAKKOR AZ ÁLLAMI SZEKTOR PARLAMENTI FELÜGYELETÉT, KÖLTÉSI HAJLAMÁNAK KORDÁBA SZORÍTÁSÁT IGÉNYLI. VITÁBA SZÁLL A SOKSZOR KÁRTÉKONY ÁL-TULAJDONREFORMMAL. FELVÁZOLJA AZ ÁLLAMI SZEKTOR ÉS A MAGÁNSZEKTOR KÖZTI ARÁNYELTOLÓDÁS REÁLIS ESZKÖZEIT.

A 2. FEJEZET EGY „STABILIZÁCIÓS MŰTÉTET” AJÁNL, AMELY VÉGET VETNE AZ INFLÁCIÓNAK, EGYENSÚLYBA HOZNÁ A KÖLTSEGVETÉST ÉS LEHETŐVÉ TENNÉ REÁLIS PIACI ÁRAK KIALAKULÁSÁT. ÉLESEN BÍRÁLJA A KORMÁNY INFLÁCIÓS POLITIKÁJÁT.

A 3. FEJEZET A GAZDASÁGI ÁTMENET SIKERES MEGVALÓSÍTÁSÁNAK POLITIKAI FELTÉTELEIVEL FOGLALKOZIK. VITÁBA SZÁLL AZOKKAL, AKIK A REDISZTRIBÚCIÓS FELADATOKAT HELYEZIK ELŐTÉRBE. SZÓL SZOCIÁLPOLITIKÁRÓL, AMELY BIZTOSÍTANÁ, HOGY A SZÜKSÉGES GAZDASÁGI VÁLTOZTATÁSOKAT EMBERSÉGESEN HAJTSÁK VÉGRE. VÉGÜL A TANULMÁNY A POLITIKAI DEMOKRÁCIA ÉS A GAZDASÁGI STABILIZÁCIÓ ÖSSZEFÜGGÉSEIT TÁRGYALJA.

A TANULMÁNY NEM KÖZGAZDÁSZOK SZÜK SZAKMAI KÖRÉNEK SZÓL, HANEM SZÉLESEBB OLVASÓKÖZÖNSÉGNEK. NYELVEZETE EGYSZERŰ, ÉRTHETŐ AZOK SZÁMÁRA, AKIK NYOMON KÖVETIK AZ ORSZÁG POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI ÉLETÉRŐL SZÓLÓ HIRADÁSOKAT. NOHA SOK ELVI KÉRDÉST ÉRINT, EZEKET LEHETŐSÉG SZERINT KÖZÉRTHETŐEN FEJTI KI. A TANULMÁNY NEM VITATKOZIK SZEMÉLYEKSEL VAGY PÁRTOKKAL, HANEM CSAK NÉZETEKSEL ÉS GONDOLATI ÁRAMLATOKKAL.

A SZERZŐRŐL

KORNAI JÁNOS 61 ÉVES. PÁRHUZAMOSAN TEVÉKENYKEDIK MAGYARORSZÁGON ÉS KÜLFÖLDÖN. MAGYARORSZÁGON A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK OSZTÁLYVEZETŐJE: A GAZDASÁG SZABÁLYOZÁSÁNAK ELMÉLETÉVEL FOGLALKOZÓ KUTATÁSOKAT IRÁNYÍT. IDEJÉNEK FELÉT AZ USA-BAN TÖLTI, AHOL A HARVARD EGYETEM ÁLLANDÓ JELLEGGEL KINEVEZETT PROFESSZORAKÉNT GAZDASÁGI RENDSZEREK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELMÉLETÉT TANÍTTA. TAGJA A MAGYAR, AZ AMERIKAI, A BRIT, A SVÉD TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK. ELNÖKE VOLT A NEMZETKÖZI ÖKONOMETRIAI TÁRSASÁGNAK ÉS AZ EURÓPAI KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁGNAK.

SZÁMOS KÖNYVE JELENT MEG. ELSŐ KÖNYVÉT 1956-BAN ÍRTA „A GAZDASÁGI VEZETÉS TÚLZOTT KÖZPONTOSÍTÁSA” CÍMEN. LEGISMERTEBB MŰVE „A HIÁNY”.

A KÖNYVET KIADJA A HVG RT. ÁRA 80 FT. KAPHATÓ A KÖNYVESBOLTOKBAN, MEGRENDELHETŐ A HVG RT CÍMÉN: 1396 BP POSTAFIÓK 464

Szociográfia és vallomás: társadalomkritika és személyiségvédelem

MÁRAI, KASSÁK, ILLYÉS

NÉMETH G. BÉLA

Valamely műfaj vagy műfajvariáció születését és emelkedését egyetlen író vagy mű esetében is csak igen ritkán lehet pusztán egy indokra visszavezetni. A sokféle ösztönző tényező közül a leginkább jellemzőeket, a dominánsakat azonban több-kevesebb valószínűséggel föl lehet mutatni. Így van ez annak a prózaepikai alkotáscsoportnak az esetében is, amelynek megtestesülései közül a három leghitelesebbet a legjobb művészi szintű hazai könyvek közé szokás sorolni, a *Kosztolányi és Krúdy* kettősre, mások szerint a *Kosztolányi-, Krúdy- és Móricz-féle* hármásra következő nemzedék terméséből. Keletkezésrendjükben Márai *Egy polgár vallomásairól*, Illyés *Puszták népéről*, Kassák *Egy ember életéről* van szó.

Minden műfaj meghatározása éppúgy tartalmaz magától értetődő vonásokat s egyben folyton vitathatókat is, mint ahogy egy-egy műnek valamely műfajba osztása is. Mindig is így volt ez. A 20. században a műfajok, illetőleg a mögöttük álló indítékok differenciálódása azonban még több esetben teszi a meghatározások elfogadhatóságát s az odasorolásokat jogosultságát kétségessé. Persze nemcsak a differenciálódásból következik ez, hanem a kellő törté-

neti rálátás és az általánosított közegyetértés hiányából is. Évszázadokkal korábbi műfajok különböztetését és művek hozzájuk rendelését az idő, az iskola, a szakirodalom beidegzette, szentesítette.

Korábban is csak néha lehetett egy műfajt, műfajcsoportot csupán egyvalamely nemzeti irodalom belső fejleményeként felfogni. Mégis a 18., 19., 20. századtól egyre erősebb az átsugárzás, a kölcsönhatás e tekintetben. Ugyanakkor az egyes irodalmak tudatos vagy öntudatlan saját karakteralakítása, az egyes társadalmak és művelődések eltérő tulajdonságú kibontakozása továbbra is erős és jellegzetes különbségeket is kölcsönzött egy-egy literatúrának valamely műfajcsoport vagy műfajvariáció előtérbe juttatásával. Így érvényesült ez a kettős, ez a látszólag ellentétes alakulás a három említett mű esetében is: mindenik sorolható az ekkor világszerte, itthon azonban különlegesen nagy tért nyert *szociografikus* epikához s az ugyancsak hangsúlyra szert tett *önéletrajzként*, *önbemutatásként*, *vallomásként* fölfogott művek rendjébe is.

Születését tekintve Márai és Illyés azonos nemzedékhez tartozik. Kassák egy generációval idősebb. De valódi indulását alig néhány esztendő választja el az előbbiektől.

Ö V A L A T T

Sokasoggyatok!

PHILIP ROTH

Elnök úr! Kérem, tájékoztasson a Kongresszus elé kerülő alkotmánymódosítási javaslatáról.

Már mondom is, Bill. Asszem, minden amerikai erre a hullámhosszra fog hangolódni, és büszke lesz rá.

Legyen szíves, olvassa fel az alkotmánymódosítás tervezetét, Elnök úr!

Figyuez, jobb ötletem van. Van itt egypá klassz srác,

akik maj felolvassák. Az az irtó klassz ezekben a srácokban, hogy épp mos tanultak meg olvasni az Amerikai Olvasási Önkéntesprogramban. Az alkotmánymódosítás meg attól totál jó, eszt meg kell mondanom, mielőtt meghallod, mi van benne, hogy ha ez eccer rendesen bejön, akkor százezer vagyaká egymiliónal alfabéta is lesz ebbe az országban. A kis krabók mind tizenéves anyák, meg ilyen elszegényedett anyák meg othontalan anyák kölkei lesznek, aszt, ha egy kis mázlink van, akkó mind alfabéta lesz az ojan csodálatos dógok hiánya miatt, mint a... izé, na, az iskolák meg a családi értékek, amire ojan tök büszkék vagyunk külömben, aszt ez maj jól feldobja az olvasási programot. Mer ugye menné több írástudatlanunk lesz, anná töb lehetőségük lesz az önkénteseknek, hogy megszűntessék. Az a nagy hejzet,

The New York Review of Books, 1989. augusztus 17.

Kezdő idejükben mindhárman annak a nagy irodalmi váltáskorszaknak lelki-szellemi átlói, tevékeny részesei, amelyet neveznek a *modernitás* korszakának is, az *izmusok* s a *stípluralitás* periódusának is. Az a változás, amely e korszakra jellemző volt, már jóval az ő indulásuk előtt elkezdődött, s a lírában és a drámában részben már végbe is ment: az epikában viszont épp ez időben tetőzött. Mindhárman írtak verset is, drámát is, bár Márai sohasem számított igazán lírikusnak, Kassák sem drámaírónak, s Illyés is csak bizonyos benevolenciával és irányzatos entuziazmussal vehető számba regény- és drámaíróként is. Valódi és jelentős esszé és tanulmányt viszont mindhárman írtak. Ez a sokműfajúság azonban, akár sikeres eredményű volt, akár nem, általános volt ekkor; nemcsak a stípluralitás korszaka volt ez, hanem a műfaji pluralitásé is; különösen a változások ekkori fő műhelyvidékén, Közép- és Kelet-Európában, Bécsből Moszkváig, Berlintől Budapestig, Triesztől, Milánótól, Zágrábtól Krakkóig. Ám ha indulásuk a nagy váltás korszakára esik, e műveik keletkezése a váltás hevének csillapodására, a változás eredményeinek számbavételére, szűrésére, klassziczálására. Az európai művelődés liberális *egységstudata* az új világveszély sejtelmében újra testesülni s erősödni látszik, bár hamar kiderül, hogy ez csak látszat: a nacionális, a populista, az osztály, a rasszista s egyéb mezben jelentkező ultratradicionalista és kultúrautarkias, antiliberalis és anti-individualista, messianisztikus és kollektivisták irányok már javában rombolták ezt az egységstudatot. E három műben, bár az utóbbi törekvésektől sem egészen érintetlen mind, mégis az egységstudat még az erősebb.

Ha az irodalom „moderné” válásának lényegét e művekre vonatkoztatjuk, elsősorban a századvég és századelő büszke új kettős tudományának, a *szociálpszichológiának* s a *pszichoszociológiának* jelenlétére kell utalnunk. Mégpedig részint a kibontakozás individuális és kollektív *mély- és alkatlélektannal* áthatva, részint mentalitásvizsgálati és társadalomszerkezeti elemzésbe ágyazva. Ez minden műfajra jellemző, de legkézzelfoghatóbban éppen az epikára. S e vonásokkal együtt

egyre érzékelhetőbb a lételmélet, sőt bizonyos határok közt a metafizikai rehabilitálásának s pszichologikus, majd antropológiai és axiológiai újraalkotásának vágya, törekvése. Mindez talán mindennél inkább az *okság* milyenségének és szerepének gyökeres változásában érzékelhető. S véle az epika szerkezeti fölépítésében, előadásmódjában, modalitásában, azaz a szerzőnek saját anyagához, saját felfogásához való hangnemű viszonyában.

Nem kerülhetjük meg azt a kérdést, mihez képest állnak be, mihez képest modernnek ezek a változások. A 19. századközépi Európa uralkodó irányzata, az ún. *klasszikus realizmus* rendszerint valamely poszthegeli típusú történetfelfogás s a pozitivisták fizikai-biológiai világkép egybeolvasztott okságával építkezett, értelmezett és adott elő. *Comte* és *Spencer*, *Wundt* és *Fechner*, *Taine* és *Renan*, *Marx* és *Haeckel*, *Buckle* és *Tarde* e fölfogás, e világkép jellegzetes, ekkor minden által ismert, bár sokban mélyen különböző teoretikus összefoglalói. *Brandes* viszont már a nyolcvanas évek végétől egybekapcsolja *Dosztojevszkij*, *Nietzsche* és *Ibsen* nevét és művét, mint e fölfogás és világkép elleni lázadás megtestesüléseit. S kapcsolhatott volna másokat is, pl. *Baudelaire*-t vagy a kései *Flaubert*-t. A századelő mindenestre ennek a lázadásnak a jegyében állt, bár születtek még ún. klasszikus típusú realista művek is.

Ez a lázadás főleg a nem vagy alig racionalizálható ösztöni-érzelmi, asszociációs kapcsolást és építkezést részesítette előnyben, s a szubjektív élménnyé tett külső-belső történet művé alkotását emelte fő esztétikai értéké. A 20-as évek végével bekövetkező csillapodás és klassziczálódás e lázadás eredményeit s e lázadás előttről örökölt tradíciókat igyekezett összeépíteni. Az egyén jelentőségének, külön világának, személyiséggé alkotásának követelménye rendszerint akkor is középpontban állt, hangos ideológiai s szociális programoknál mélyebb szükségmegérzéssel, ha politikai ideológiájában, sőt esztétikájában is kollektív jelszavakat hirdetett a szerző. S bár e csillapodás, e klassziczálódás idején, kivált az epikában jobban háttérbe húzódott a szerző közvetlen önn nyilvánításának vágya – a vallomás vagy legalább a személyes állásfoglalás többnyire megtalálta útját, mégpedig rendszerint éppen az új műfajvariációk révén.

hogy van má erről elképzelésem. Ojan országró álmodok, hogy abba mindenki, aki csak egy kicsit is tud olvasni, maj bedobja magát, aszt önként segít valakinek, aki nem. Na most ez a két tündéri kölk felolvassa eszt a módosítást, ami megvédi a legföltettebb jogainkat. Barón néznek ki, mi? Hogy mongyak valamit stikába ezekről a srácokról: ez lesz az életükbe az első, amit fölolvassnak.

Egy néger kislány és egy spanyol származású kisfiú együtt olvassa fel: „Mind a menstruációnak, mind a maszturbálásnak véget kell vetni az Egyesült Államokban s mindenütt, ahol az Egyesült Államok jogrendje van érvényben.”

Ennyi öt- meg hattagú szó egyetlen mondatba, asztá ez a két klassz srác úgy bírja olvasni, mintha csupa ilyen hosszú szavakat olvastak volna egész életükbe.

Elnök úr, kérem, mondja el, hogyan képzeli, hogy az ame-

rikaiak, akik között a menstruációnak és a maszturbálásnak kétvyszázados hagyománya van, most egyszerre felhagynak velük?

Hagy mongyam el először, hogy mér akarom, hogy abbahaggyák. A móccert aszt ráhaggyuk az egyes államokra – nem akarjuk, hogy a szövetségi kormány minden ember dógába annyira beleüsse az orrát. De mér akarjuk, hogy ezeknek a dógoknak má vége legyen ebbe az országba? Azé, mer ezek nem rendes dógok. Olvass bele a történelemkönyvekbe! Nézzed meg a legpatinásabb társadalmakat, és rá fogsz jönni, hogy mindig mindenkit nagyon zavartak ezek a dolgok. Ez nem ojan, amiről mindenkinek mindig gondolkodni kéne. Hanem ojan, amiről mindenkinek van egy megérzése má a Biblia óta. És azért ojan visszataszító ma is a

Magyarországon a trianoni tragédia következtében különösen erős volt a vallomás, illetőleg az állásfoglalás nyilvánításának vágya. Az idősebb nemzedék azonban ezt inkább tárgyias esszében vagy a hagyományos regény líraibbra, áthallásra, rájátszásra hangolt változatában tette, *Babitsól Móriczig, Kosztolányitól Krúdyig, Herczegtől Tormay Ceciliig, a Halálfiától az Erdélyig, az Édes Annától a Vak Béláig, Az élet kapujától a Bujdosó könyvig*. A Szabó Dezső-féle direkt jelenlét, az epikát publicisztikává oldó magatartás ekkor még alig talált jelentős követésre, s később is inkább csak Németh László egyes programesszéiben.

Az izmusok idején indultak a személyes számvetés és társadalmi állásfoglalás, a vallomás és az önmeghatározás céljára új műfajt, új műfajváltozatot alkottak. A szociális és politikai kérdések kiéleződése, a liberális és individuális világkép kritikája és védelme, a békediktátumok feloldásának vágya s új szerkezetben való kibékítő rendezésének törekvése siettetette azt a folyamatot, ezt az eljárást. Amely folyamat, eljárás, persze, a szellemi élet más területén is megmutatkozott; elég pl. a Szekfű–Hajnal típusú történet-szekre utalni e vonatkozásban.

Az ellenvetés persze rögtön fölhangozhat, az együvé sorolás vagy akár csak a közelhozás ellen is, és bizonyos joggal: Illyés műve határozottan szociográfia, Kassáké szigorúan önéletrajz, Máraié világosan regényesített auto-evolúciós rajz – mondhatnák. A szociográfia azonban nem szépirodalom, Illyés műve pedig az. S az Kassáké is, s az Máraié is.

A szociográfia élhet és rendszerint él is az irodalom hatóeszközeivel, s az olvasói befogadásnak is jelentős tényezői lehetnek ezek. Ám ha átlépi a határt – szociológiai, szakmai, tárgyi, adati hitelét vesztheti. S csakugyan: Kovács Imre könyve például szakmai, tárgyi, adati tekintetben pontosabb, hitelesebb, anyagszerűbb, s következtetései is szakszerűbbek és konkrétabbak, mint Illyéséi. Illyés számtalan apró, anekdotikus, groteszk, szatirikus, érzelmes történetet szó előadásába illusztrációs s hangulati elemként. Jelentékeny részükről azonban könyvnyű kimutatni, hogy vándoranekdóták, vándortörténetek,

amelyek ugyan megtörténhetek ott is, de éppenséggel nem valószínű, hogy mind együtt épp ott és épp akkor meg is történtek. S önmagáról is annyi s olyan fejlődésrajz-lélektani, vallomásos elemet vegyít, amennyi s amilyen irodalmi követelményt elégít ki s irodalmi hitelt biztosít, nem pedig szociológiát. E rajzok általánosítható volta, minősége irodalmi és nem szociológikus. Kovács Imre könyvét azonban, noha az az irodalmi nyelv igénye szintjén van megírva, ma már csak a történész olvassa igazi érdeklődéssel. Illyés könyve viszont ma is epikusan lekötő, élményien revelációs mű. Illyés ugyanis az európai regényepikai változatok egyik legfontosabb momentumára köré építi társadalomanalitikus és politikakritikai, mentalitásbemutató és miliómegjelenítő rajzát: önnön szellemi-lelki, etikai-szociálszemléleti tudatosodásának rajza köré. Könyve két alapvető élményt sugall az olvasónak: túrhetetlen, hogy ilyen ember alatti módon kelljen embereknek élniök, s míg ez így van, nincs számára előbbre való, mint ez ellen küzdeni. A könyv előadásának, narrációjának, értelmező kifejtésének, reflexitásának a személyest a tárgyiassal remekül egybeépítő nyelvművészete és proporciója autentikus vallomássá hiteti a szerzőt e magatartását: ilyené kellett lennem, s most itt állok, és nem tehetek mást.

Jellemző a könyv idegen nyelvű fordításainak fogadtatása: ott valóban szociográfiának, milióábrázolásnak, történeti fázisbemutatónak, helyel-közzel egzotikusnak fogták föl inkább, mint irodalminak. S ragyogóan adagolt, lírikus hevületű magas publicisztikának inkább, mint önábrázolásnak. A fordítás nyilván nem tudta a mű nyelvművészetét s így vallomásos modalitását sem közvetíteni.

Lehet persze itt egy másik momentumra is utalni. Illyés okos, de óvatos szerző is, esztétikai tekintetben is. Nem megy bele olyan utcába, amelyben alkata, képessége, fölkészültsége nem igazítja el. A nagy művek eljutnak direkten vagy indirekten, sugallva vagy kimondottan a *mi az ember-*, a *mire az ember-*, a *mi a lét-*, a *mire a lét-féle* kérdésekhez s velük a *mi mindennek az értéke-féle* problémához; ha tetszik, a végső, az eszkatologikus vagy ontologikus kérdésekhez, problémákhoz. Mégpedig oly megélhetően az olvasó számára is, amilyen megélhetően azt sem a tudomány, sem a filozófia nem tudja adni. Illyés úgy határolja

legtöbb amerikaiaknak, mer ijen neki a története. Ezek a dógok messzire vezetnek ám!

A menstruációról is így vélekedik, Elnök úr?

A menstruáció az emberi petesejt meggyilkolása. Ammeg világos, hogy távlatossan nézve az emberi petesejt az egy emberi élet. Az, hogy máma meg van engedve, hogy az élet csak úgy kifojjon az amerikai anyaméhék milióiból – én egyébként nem szeretek ezekről a dolgokról többet gondolkodni, mint egy másik amerikai, meg különben se szeretek semmiről se többet gondolkodni, mint bárki más – de hát mikor valami ojan tempóba megy, mint ez, há, az istállóját, az már csak eccerűen nem helyénvaló. Miko elnézem az unokáimat ahogy vitorláznak meg labdáznak, és tök klassz srácok, hát arra gondolok, hogy ijen kis védtelen peték vótak

rég, mint amijen a nőkbe van. És minden huszonnyócadik nap! Ez be van bizonyítva. Minden amerikai nő a nemi érés meg a változás között minden huszonnyócadik nap – hát ez eccerűen nincsen jól így. A menstruáció gyilkosság, a maszturbálás meg persze még annál is rosszabb. A maszturbálás az nem csak egy sejt megölése. Az miliószám gyilkolja halomra a spermát, és minden egyes sperma egy élet. Rádásul nem csak havonta eccer! Ha megnézzük a számokat, és én asztán megnéztem, elolvastam a jelentéseket, aszt mikor megláttam a számokat, hát totál kivótam, és aszt mondtam: Odassatok má, eszt kapjátok ki! Elnézem a csodálatos unokáimat, asztán meg eszembe jut a maszturbálás, hát ojanakor végleg le akarom rendezni az egészet. Az összes klassz amerikai unoka – hát erre még gondolni se bírok.

be gondosan tárgyát, hogy olvasója e kérdéseket nem kéri tőle számon, bár az érzékeny befogadó nem érzi irányukba ki nem terjeszhetőnek az átadott, az átélt rajzot. Egyetemi olvasatási tapasztalat, hogy egyeseknek valóban csupán személyes hangú történeti adalék, s egykori szociális követelmény ez a könyv. Másoknak viszont, az emberi szó mesteri megnyilvánulása mellett, igaz önábrázolás is, a teljesség iránti mély vágyakozással.

Kassák esete látszólag egyszerűbb: önéletrajz az irodalmi szerepvitel kapuján való átlépésig. Nemegetszer vetették föl a kérdést – egy vitában pl. Sötér István és Lengyel Balázs egymás ellenében –, hogyan illeszkedik belé az örökké újíjtásra kész, az élete végéig az izmusok világához ragaszkodó írói életműbe ez a bámulatatos egyszerűséggel, közvetlenséggel, tárgyiaszággal előadott pályarajz. Kilépett itt vállalt szerepéből, s míg a 19. századi realizmus poétikai kelleit is félrevertve, nem irodalmi, hanem köznapi naturalitással rögzíti a véle történeteket? Vagy ellenkezőleg: nagyon is eltervelt és következetesen kivitt szándéka érvényesült ugyanannak az elvnek, melyet költészetében is vallott, hogy ti. a költői ihlettségű beszéd adja az igazi, a hiteles formát, mindenneklőtt a ritmust s a dikciót a versnek, s nem valamely öröklött, előre adott kötött képlet vagy annak valamely variációja, kombinációja?

A két föltevés voltaképp nem mindenben ellentétes. Csak míg az első a szándékknak és a mesterségnek s a kettő kapcsolatának jóval kisebb jelentőséget tulajdonít, a második viszont mindenütt ki akarja mutatni az elgondolt alkotás mód következetes megvalósítását. Kassák szigorú időrenddel és aprólékos részletezéssel, természetszerű mindennapiságok és furcsa különlegességek egymásra következtetésével, történeti műalkotások és közhasználatú helyek azonos hangsúlyú leírásával, mindenféle emberek és mindenféle vidékek tárgyias felsorolásával. Mulatságos és szomorú históriák, fölháborító és szerencsés esetek, kényelmetlen és barátságos találkozások, nyomorult és nyugtató élethelyzetek cserélik, váltogatják nála egymást.

A mulatságosból azonban nem keletkezik nála anekdota,

a szomorúból nem lesz tankönyv előírású elégia, a fölháborító nem vált ki kötelező retorikát, a szerencsés nem üdvözült ditirambust, a barátságos nem rezegetet gyöngéden emléket, a kényelmetlen nem vonja maga után az elvárt szatírárt. Kerül minden szokásos irodalmiasságot, öröklött epikai formációt, előadási módot és fordulatot.

Minden történést, személyt, érintkezést a leírással együtt azonnal kommentál, minden eseményre, karakterre, találkozásra változó hangerővel és hangnemen rögtön reagál, de nem visz végig valamely előre adott, eltervezett gondolatot, nem irányul egy kezdettől érzékeltetett s előkészített konklúzió felé, nem fűzi epikai cél vontató köteleire az előadottakat.

A cím – amely alighanem felel Márai könyvének címére s egyben magában hordja az expresszionizmus Menscheit-kultuszát is – pontosan jelzi e modor programját, s így – mondjuk jobb híján ezt –: Kassák avantgard elvének, -képzelésének lényegét is, etikai s szociális tekintetben csakúgy, mint a művészen is.

Az induló Kassák, a *Mesteremberek* s az *Öröm-óda* Kassákja a kollektivitás akkor még oly hangos és varázslatos igézetének bűvöletében élt. Az egyre táguló látókörrel, az egyre mélyebb társadalmi tapasztalattal, az egyre belátóbb magatartással és történeti mérlegeléssel rendelkező viszont egyre határozottabban az individuum tiszteletében, az egyént szociális és emberi szolidaritással személyiséggé segítő társadalomban látja eszményét. Mert az érték, amit az ember találhat, amire tehetése, természete futja, a kérdéses képessége, újabb és újabb kísérlete.

Kassák tehát a század egyéniség- és személyiségépítésének, -épülésének a 19. századitól élesen elütő lélektani s antropológiai okságú s művészetű alakulásrajzát, vízióját adja. Az apró, köznapi, egyedien megélt tényekből, helyzetekből, hatásokból és ellenhatásokból, a reájuk való folytonos spontán reagálásokról és reflexiókból áll össze ez az alakulás. Ennek az alakulásnak a folyamán egyre világosabban érzékeli, hogy a létezés miértjére, mivoltára önnön élettényei akarásának átélésével, vállalásával kell kérdeznie s olyan-amilyen módon felelnie. S érzékeli azt is, hogy a minél keményebb akaratú, a minél önzőbb kreativitású tevékenység s a minél türelmesebb, a minél

Semmire se bírok gondolni. De ha eccer ki merek jönni azzal, hogy megtúlsam, hogy nukleáris robbanóanyagot adjanak el az amerikai vadászoknak (pedig én is imádom ám vadászni meg pecázni meg Mekdonaldot enni, mer én mindig is rendes, átlagos amerikai manus vótam), hát akkor nem fogom hagyni, hogy az unokáinkat maszturbálással öjje meg. Ártatlan kis spermák, aszt miliárdszám gyilkosják őket. És ezek a számok nem egész Amerikából, hanem csak egy clevelandi iskolakörzetből vannak egy átlagos héten. Ez totál rossz így.

Elnök úr, ön szerint hogyan fognak az egyes államok megbirkózni a maszturbálással és a menstruációval?

Hát szerintem vissza kell térni a családi értékekhez. Ahogy a sok eccerű lány meg fiú eléri a kamaszkort,

rögtön vissza velük a családi értékekhez, és csírájában fojtjuk el a dolgot! Újíjtunk, és kiházasítjuk a gyerekeket meg az unokákat, hogy nekik is legyenek gyerekeik meg unokáik, akik vitorláznak meg labdáznak asztá eszt az alkotmánymódosítást nem is lesz nehéz keresztülnyomni. Tök jó buli, ahogy az 1791-es alkotmánymódosítás is mondja. Tizenkét éves kortul mindenki házas, nagy, nagy családok, mint a miénk, Isten áldásával, gyerekek és unokák miliói, a fele írástudatlan, a másik fele meg jelentkezik önkéntesnek, hogy megtanítsa őket olvasni... Lehet, hogy engem most álmodozónak tartanak, de én ijen Amerikát képzelek az eljövendő évszázadokra.

FORDÍTOTTA BÖRÖCZ JÓZSEF

együttérzőbb szolidaritás együttesen telíti meg igazi értékekkel a létezését. Ha nem volna túlon túl távoli és filozofikus, a nagyon meghiggadt és humánusan megértővé lett kései *Heidegger* egyik alapfogalmát kellene említenünk: az *Ereignis*-t. A létezés nem van, nem létezik, a létezés történik. Mégpedig tudatban és biológikumban, külsőleg és belsőleg, köznapian és eseményesen, megszokottan és meglepően; s közben folyton összegeződik és folyton emelkedik, egyre egyedibbé lesz s egyre egyetemesebbé válik. Azzá, amivé csak a bátor szellemű és lelkű embereknek lehet: autentikus saját lényegű létezéssé. Olyanná, amilyen Kassáké volt, s amilyenek ebben a nagyszerű könyvben is mutatkozik.

Márai könyvét a legutolsó időkig, a 948–49-es évektől úgy szólván csak ócsárlás érte, mint egész életművét is. Jóllehet ez a műve nemcsak kezdeményezője e műfajcsoportnak, de a legtöbbrétű megvalósítója is. Nekünk viszont most éppen ezért ügyelnünk kell arra, hogy elkerüljük egyrészt az utolsó négy évtizedet domináló funkcionárius-népies koalíciónak azt az eljárását, amely kiválasztottjainak minden művét gátlástalanul és mániákusan jelentőssé próbálta erőltetni: a gyermek *Tűv-tövöket* éppen úgy, mint az első fogalmazás bő beszédű terjengősségében rekedt *Égető Esztert*. Márai életműve, mondjuk ki, *egyenetlen*. Kitűnő könyvekre nemritkán elnagyolt, fölülnyes mesterségbeli gyakorlattal az esztétikai jelentéshiányt elfedő munkák következnek. E könyvének két része között is jelentős különbségek tapasztalhatóak. Míg az első – ez az önmagában is teljesen autonóm kötet – a magyar prózaepika legjajva remeklései közé tartozik, második kötete esztétikai szintben is alábbesik, és műfaji tekintetben is különbözik. Másrészt óvakodnunk kell attól, hogy az ócsárlók ún. vitamódszereit és hangnemét átvegyük, vagy őket, visszatorként, neveltségessé tegyük. Annál is inkább, mivel az esetek szinte száz százalékában nem esztétikai, nem irodalmi érveket hangoztattak.

A könyv címe, kivált első kötete, joggal foglalja magában a *vallomás* megjelölést. Valaki a karakter, a magatartás kibontakozását minden oldalról igen erősen meghatározó, pregnáns társadalmi és művelődési körülmények közül indul el, s egészen máshová érkezik meg, mint e meghatározó tényezők szokásos determinációja ezt várhatóvá tenné. Am ugyanakkor épp ebben az egyei *úteltérésben* mély lelki, gondolati, művelődési, történeti logika, mégpedig hazai és európai lelki, művelődési, történeti logika érvényesül, s éppen ennek a mesteri ábrázolása emeli ezt a könyvet remekművé.

De mit jelent a cím második szava: *a polgár*, amelyik az ócsárlásnak, sőt a gyűlölködésnek első számú indokál szolgál. Kitérőt kell ezúttal tennünk, bármennyire takarékoskodjunk is az idővel.

Az utolsó negyven év „hivatalos” vagy legalábbis „illó” esztétikai gondolkodásának iníciálója, Lukács bármennyit beszélt is a dialektikáról, alapjában *dualisztikus antinómiákban* eszmélkedett: realizmus–nem realizmus, materializmus–idealizmus, racionalizmus–irracionalizmus, progresszió–reakció, kizsákmányoló–kizsákmányolt, és így

tovább és így tovább. S Révai kátészerűen tovább merevítette, szimplifikálta, kontrapunktozta ezeket a dualitásokat. Az ő adeptusai pedig, aszerint, hogy funkcionárius vagy népies indíttatásúak voltak, tovább szaporították őket. Ilyenfélékkel például: kurucos – labancos magyarság, plebejus – antiplebejus magatartás, népben-nemzetben gondolkodó ember – népidegen, közösségellenes nihilista, forradalmár heroizmus – reformer kompromisszum, sorsközösség-vállaló patriotizmus – elvont humanitású kozmopolitizmus, hősi mégis-erkölcs, – rezignált, indifferens dekadencia, párthűség – elvtelenség, minőségi közösségi ember – hedonista, antiszociális individualista, misztikus éjjeli-ember – örökös nappali ember, és így tovább, és így tovább, a verbalizmus tarka kavalkádjá, a végtelenségig. Ez a dualisztikus antinómiákban gondolkodás, ha igazán megfontoljuk, persze, nem idegen e negyven év ősforrásától, a messianisztikus, a redemptorista Marxtól sem: ha a história osztályharcok története, akkor az osztályok kiküszöbölésével megszűnnek az emberi nyomorúságot okozó harcok, ellentétek, visszasságok s visszatér a *rousseau-i* *ősjóság*, illetőleg elérkezik a *hegeli abszolút tökéletesség*. Ez utóbbi kérdéskör azonban már nem tartozik ide –, messze vezetne tárgyunktól.

Elég itt annyi, hogy ebben a légkörben a *polgár* is tagolatlan poláris, polarizált fogalommal lett. Márai viszont egy nagyon is tagolt, sokjelentésű és sokfokozatú történeti és társadalmi, művelődéstörténeti és etikai valóságú polgárfogalommal dolgozik. Távolabbi ősei szorgalmas *mesterember-polgárok*, a közelebbiek feladatukat értő *hivatalnok-polgárok*, a közvetlen családiak egy része viszont már igazi, széles tájékozottságú értelmiségi polgárok vagy még inkább *polgári értelmiségiek*. Az értelmiségi megjelölés azonban – Márai jól érzékeli ezt – rendkívül tág, elmosódott, körülhatárolatlan fogalom. Általában iskolázottságot, műveltségi ismeretekkel rendelkezést, civilizált életigényt, ill. szellemi-kulturális fölkészültséget megkövetelő foglalkozást, szerep- s feladatbetöltést jelent. Ezzel illeszkedik társadalmába, s ez teszi ki élete keretét és tartalmát. Márai jól látja, ezeknek a kereteknek, ezeknek a tartalmaknak lehetőségei az ő korára az értelmiség túlnyomó többségében elmeredtek, szokványossá lettek, s éppen e szó, e megjelölés etimológiai, jelentéstani magja veszett ki belőlük. Könyve művészetének megítélését épp e pont körül kell keresni.

Az elmúlt negyven esztendőben, s bizonyos irányok már előbb is azzal vádolták, *nosztalgiával* siratja, szépíti, idealizálja a polgári világot, *sőt vissza is kívánja* azt, mint valami elveszett paradicsomot. Ebből azonban semmi sem áll meg. A könyv nemcsak történeti, hanem társadalmi, mentalitásbeli tekintetben is biztosan ismeri és tagolja a polgárság világát. Körképet ad róla, s minden rétegét egy-egy rokona vagy ismerőse egyéni vagy családi sorsa köré rajzolva mutatja be. Ami az egyes rajzokban igazán fontos, az a sorsrajz hangulati atmoszféricusa, dikcióbéli sajátsága, röviden: *előadásbeli modalitása*. Nemcsak a nyelvi pontosságának és árnyaltságának, hanem a miliő- és sorshangulat földézésének, megteremtésének s egyben *önmaga folytonos reflektálásának* is mestere. S hogy éppen ezt a képességét fejlesztette ki, s ez éppen itt mutatkozik meg ragyogó *Krúdy-lau-*

datiójánál és persziflázsánál is igazabb hitellel, arról tanúsodik, hogy teljes elzántsággal, de egyben tárgyias méltanyossággal kívánt szembenézni azzal a világgal, amelyben immár nem találta otthonát.

Noszalgia csakugyan van Márai körkép-rajzaiban, de melankóliával teli, szomorú noszalgia. S még inkább az, amit a lélektan és esztétika *szimpátiás beleélésnek, sorsempátiának* mond. Csakhogy mindig és mindenütt társul e noszalgiahoz, ez empátiához határozott *distancia* is.

Különösen a romantikától, kivált pedig a századvégtől virágzott ki az esztétikának az a pszichológikus-filozófikus fajtája, melynek két vezérszava Márai itteni művészetének is vezérlő elve: – Goethe szavával kifejezve: – *Einführung und Distanz* zusammen im jeden und denselben Moment. A megértő beleélés s az elhatároló *distancia* minőségének és mennyiségének, fokának és módjának, kifejező és megjelenítő eszközeinek csodálatos bőségű panoptikuma ez a könyv. S ezzel egyben a társadalmi, a lélektani, az etikai kapcsolódásoknak és ítélkezéseknek, választásoknak és döntéseknek is tárháza. *Dezso*, aki mészárosnak állt, meleg humorral, *Ernö*, a nagy komponistaságról álmodozó lokálgongorista groteszk tragizálással, *Zsüli* tanti, a regényíró gyöngéd iróniával, a *bécsi eladólányos* operettcsalád burleszk pikantériával, a *szobaszocialista morva-osztrák* főméltság rokon részvetés komikummal, *Gizella*, aki „a hídörrel megcsinálta élete szerencsését”, bohózáti tréfával, az udvari lakás *ortodox zsidó családjának* nyüzgése kedves mulatsággal, az ezredesfi *Berci*, aki már ifjan hétpróbás szélhámos, megvető szatírával, *saját apja* reggelijének szertartása paskvill kedvű karccal, *anyjának* kézműves családját gyarorság előléptető erőködése szánva elfogadó könyörületességgel, a *kongregációt vezető paptanár* homoerotikus harca a gyerekek szeretetért borzongón émelgős megértéssel, a *fölkapaszkodott zsidó család* életvitele odavetett persziflázzsal, a *családok* iránti viszony kegyetlen társadalmi vesézéssel, a híres *jogtudós nagybácsi* szuverenitása csodáló egzorciálással van megrajzolva és megítélve, megértve és elhárítva. Sorolhatnánk még az állapotok és magatartások mesteri beleélő megidézését és határozott *distanciás* megítélését.

Einführung und Distanz: ez tehát Márai e művének alapattitűdje. A beleélő megértés képességének esztétikai és emberi jelentőségéhez aligha kell magyarázat. *De mit jelent a Distanz?* Ez itt nagyon fontos kérdés, művészetét illetően is, fogadtatását illetően is. Ellenfelei részint kép-mutatásból, részint történeti s esztétikai készültségéből, részint indoktrinált ideológiájukból következően a polgárság állítólagos idealizálásáért támadták első sorban. A valóságos ok azonban, láthatólag, sokkal inkább az volt, hogy ez elhárító *distancia* ellenére, amelyet csak valamelyest értő olvasónak sem lehetett nem érzékelnie, sem csatlakozott egyik „hibátlan társadalmat”, „tökéletes evilági megváltást” ígéro csoporthoz sem.

Az *értelmiségi ember* s az *értelmi ember* között maga is különbséget tett, és szükséges is különbséget tenni. A tehetséges és tisztességes *értelmiségi* szellemi készültségét az élet technikájának, struktúrájának, jobb működtetésére használja. Ezt a mesterségtudást és teljesítést a legnagyobb elismeréssel méltányolja Márai. De úgy véli, a szó igazi,

jelentéstani értelmében vett értelmiségi, azaz az értelmi ember, aki folyton kérdez a *mi az ember*, a *miért az ember*, a *mi a lét*, a *miért a lét* s a *mi az értelme*, *mi az értéke* -féle kérdésekre, hogy ezek a kérdések *mindenki kérdései lehetnek*, ahhoz a gazdasági, a társadalmi, a mentalitási, a politikai feltételeket, lehetőségeket az európai polgárság teremtette meg. S ami nem kevésbé fontos, azt a lehetőséget, feltételt, sőt késztetést is, hogy *bárki feleletében bárki bármikor kétkedhessenek*. Ám a polgárság eltömegedésével, hierarchizálódásával, hatalombirtoklásával elkényelmesedett, eltompult. Megelégszik öröklött, kész feleletekkel vagy üres, hiányérzet nélküli kétkedéssel. S nemcsak maga nem kérdez, de a kérdezőket is fölösleges és kényelmetlen okvetetlenkedőknek tartja. Ezért a *distancia*. Úgy vélte, ezután már az egyesekre, az értelmi emberekre, mindenekelőtt írókra és filozófusokra hárul a feladat és kötelesség, hogy betöltsék s bővítsék a gondolkodás ama lehetőségeit, amelyet az egykori polgárság teremtett meg. Ennek az egykori polgárságnak, a lehetőségek e létrehozóinak belső *kényszerű utódaiként* vállalta a *polgár* nevet, minden *distancia* mellett és ellenére. *Jobb* társadalmat akart, a *jó*, a *tökéletes* társadalom ellenében, akár a *múlt* ún. népi tisztaságához visszahajló *aetas aurea*-ja, akár a megtervezett szocialista *jövő futurum aureum*-ja jegyében ígérték is azt. A polgári jogrend államánál, a polgári társadalom kezdeményezőkérségű munkarendjénél, a polgári humánus *szociálliberális* mentalitásánál jobbat nem látott, nem tapasztalt, csak *jövőproféciákban*, illúziós álmodozásokban, demagóg utópiákban.

S hogy tapasztalata nem volt alaptalan, aligha kell ezt hic et nunc bizonygatni. Ahol mégis engedett a csábításnak, ott született gyöngébb művei többsége. Úgy tudta, úgy gondolta, a történelem menete olyan fázisba ért, amelyben a napi élet laborális könnyebbsége, technikai támogatottsága, egészségi védelme, szociális gondoskodása növekszik majd – az élet, a lét végső, lényegi kérdéseire való kétkedő kérdezés, kérdező kétkedés kinek-kinek a maga feladata, kötelessége. Vagy az olyan olcsó pótszerekkel való kiküszöbölése, mint mondjuk, hogy nagy nevet említsünk, Herbert Spenceré, aki egyszerűen fölöslegesnek, jelentőség nélkülieknek mondta e kérdéseket s a velük ügyködőket is. Aligha véletlen hát, hogy József Attilát viszont a „maradj fölöslegesnek”, „ne csatlakozz a hadhoz”, ám „ezt az emberiséget ne vesd meg” József Attiláját a Szép Szó körén túl, azaz a csoportérdektől nem sugalltan, először Márai mondta klasszikus nagy költőnek.

Három könyvről szólunk.

Mind a három egy-egy ember saját személyiséggé válásáról, önnön maga megalkotásáról szól, vallott. Arról a feladatról, amely a század tán legmélyebb járatú feladata volt, hisz a két pokoli diktatúra a *nemzeti vagy társadalmi kollektivitás misztikájával éppen az egyes személyiségek megsemmisítésére s egyetlen démoni, sátáni egyéniség akaratának való alárendelésükre tört*. Az egyéniség, a személyiség e különböző módú, fokú és megnyilvánulási követelménye és védelme köti őket össze. S persze az, hogy Kosztolányi két nagy regénye mellett, alighanem bennük érte el a magyar prózaepika egyik addigi legmagasabb csúcását.

Az

 ALBACOMP
Számítástechnikai Készítővállalat

új, akciós árai:

AT 386-OS

**AT KOMPATIBILIS
SZÁMÍTÓGÉP**

2 MBYTE, 25 MHz

1,2 MBYTE FLOPPY

80 MBYTE CDC WINCHESTER

EGA KÁRTYA, EGA MONITOR

320000,- FT + ÁFA

QMS 810

**POSTSCRIPT
LÉZERPRINTER**

650000,- FT + ÁFA

*Figyelje további akcióinkat
ugyanitt a következő számban!*

 ALBACOMP
Számítástechnikai Készítővállalat

8001 SZÉKESFEHÉRVÁR, PF. 161
SCHÖNHERZ Z. Ü. 4/A
TELEFON: 22-15414
TELEX: 29-200

A kupac
alján
nem mindig
van.

VAGY ÉPPEEN SZTRÁJKOLNAK AZ ÚJSÁGARUSOK

MEGRENDELEM

a 2000 című Irodalmi és Társadalmi Havi
Lapot, és kérem az alábbi címre kézbesíteni:

NEVEM

CÍMEM

AZ ELŐFIZETÉS DÍJA: NEGYED ÉVRE: 87
FORINT / FÉL ÉVRE 174 FORINT / EGÉSZ
ÉVRE 348 FORINT. Az előfizetési díjat a fenti címen
nyugtával jelentkező kézbesítőnek kérjük kifizetni.

ALÁÍRÁSOM

A MEGRENDELŐLAPOT BORÍTÉKBAN,
BÉLYEG NÉLKÜL AZ ALÁBBI CÍMRE KELL
FELADNI; *Postahivatal, Helyben.*
BUDAPESTRÓL: *Budapest, Postaigazgatóság,
Hírlaposztály: Bp. Postafiók 4. 1360.*

A Rákóczi kútja

VEKERDY TAMÁS

Történt S.-ben, 1964-ben, hogy a tanácselnök fölfedezte: utcatábla került ki a város szélén egy terecskére, amely csak mostanában lett terecskévé, azelőtt egyszerűen a város vége volt, utolsó házzal, kocsifordulóval, s azon túl akáccsal. És persze itt volt az öreg forrás, jobb kéz fele, ha a város felől nézzük, egy kicsike dombocska tövében, tölgy-, éger-, gesztenye- és platánfák alatt, kellemes kis zug, az 1928-ban szépen kiépített Rákóczi kútja. Itt ivott és itt itatott Rákóczi 1705-ben, és e hely talán nem is tartozott azok közé, melyekről a tudósok azt mondják, hogy ha Rákóczi annyi tölgyfa alatt táborozott, annyi fogadóban aludt, annyi kútról itatott – s ivott – volna, amennyit az országban számon tartanak (vagyis inkább a régi Magyarország s az Erdélyi Fejedelemség határai között, a Kárpát-medencében), akkor az a szabadságharc nem nyolc-kilenc, hanem nyolcvan-kilencven évig tartott volna. Itt tényleg volt kuruc tábor – sőt csata is, 1706-ban –, térképe is megvan a városi levéltárban (állítólag a Vereshajú nevű híres szpon készítette, még az 1705-ös táborozáskor; hogyan lehet valaki szpon – s még hozzá híres! –, ha a haja veres? talán parókát tett fel?).

Visszatérve az utcatáblára: az akácot – jó kétharmadát – a város kifarcellázta, s ahol eddig a kocsiforduló volt, ott a város most utat töretett kifelé, a lodi pusztára, ahová a pestiek cipőgyárat telepítettek. (Ment út a lodi pusztára eddig is, három teleksorral odább, a kút mögött, de az ott lakók nem szerették volna, ha a gyári nagy forgalom az utcájukban porozna; történetesen a tanácselnök is ott lakott.)

Öreg, még az ántivilágból itt maradt, gondos és jól dolgozó városházi írnok – tanácsi tisztviselő –, Ozsai bácsi gondoskodott a tábla kitételéről, mely szerint a helyet úgy nevezzék, ahogy hívták: a Rákóczi kútja. Vagyis, csupa nagybetűvel: A RÁKÓCZI KÚTJA.

A tanácselnök – Pilintér János, ki ekkor még csak másfél éve lakott itt, és a távoli Hevesből jött (ha ugyan oda is nem úgy került) – behívatta Ozsait, és megkérdezte, hogy milyen marhaságot csinált már megint (az ügyeket csak Ozsai intézte, és ha bármi baj volt, vagyis szemrehányás érkezett a megyétől – például mert az óvodák „túl nagy” udvarát nem engedte felszabdalva eladni, s a konyhájukat „összevonni”, mikor ez volt a divat – őt tolták le).

Mi az hogy a Rákóczi kútja?

Nem tud magyarul?

Egyébként az nem is kút, hanem csapból jön a víz. Ahol csapból jön, az nem kút.

Mit áll itt?

Elmehet.

Az utcatáblákat kicserélték.

Rákóczi kútja.

Mikor az elnök újra erre járt, útügyben, hirtelen rájött, hogy mi hiányzik. Hát ez most már micsoda? Út, utca vagy tér? Nincsen odairva!

Visszatérve behívatta Ozsait – imádta Ozsait letolásra behívni, de elengedni, nyugdíjba, nem merte (bár az öreg elmúlt 65 éves!), mert Józsi bácsi *mindent* tudott – itt élte le az életét a városban, mindenkit ismert. (Ebből is látszik, hogy ez az elnök mennyivel jobb és önkritikusabb volt, mint ez egy tanácselnökhöz illett volna. Talán ezért is kellett eljönnie Hevesből, ahol, azt mondják, jobb és jövedelmezőbb poszton volt.)

Mi az, hogy Rákóczi kútja?

Miért nem beszél meg vele a javítást? Miért ilyen macacs és önfejű?

Most lehet megint új táblákat csináltatni. (Levonathatná Ozsai fizetéséből; most az egyszer még nem teszi.)

Rákóczi kútja tér.

Mert az ott egy tér.

Ezt mindenki láthatja.

(A csapról – aminek a forrásba beépített csövet nézte – már megfeledezett.)

Nagyon beleakadt Pilintér János ebbe a Rákóczi kútjába. Ebből is látszik: nem volt igazi káder.

Az ilyesmi soha jóra nem vezet.

(Ennyire *semmivel* nem szabad törődni, ami nem az ember bőrére megy.)

Rákóczi kútja tér.

Néhány hét se telt el, és hírt vette, hogy az emberek *Kutya tér*-nek hívják a helyet, elhagyva belőle a tisztos Rákóczi nevet. S mivel az emberek egy része nem örült – ez már csak mindig így van –, hogy az utat a lodi pusztára erre vezetik el (s nem a Lodi úton megy ki, hol a tanácselnök is lakik) – ezt a *Kutya teret* is az ő nyakába varrták.

Pilintér János meggyűlölte a Rákóczi kútját!

(Eddig is gyanús volt azzal a félfasiszta forrásházzal, meg a böhöm nagy fákkal! Fák! bokrok! – úri passzió! – mindig *szemetelnek*. Pilintér udvara mindig fátlan volt. Ahová költözött, a fákat, bokrokat kivágatta. Az őszi avar *szemetjét* nem tűrte. Hajnalban mindig maga söprögetett – ez volt az egyetlen házi munka, amit végzett. Mert a szél máshonnan is hordja a *szemetet*, az udvarába is, nemcsak a port.)

Azt már régebben is hallotta, hogy keresztelőkhoz – meg

a szenteltvíz tartóba – is innen hordanak vizet az S.-iek. Most, amikor az iskolaigazgató a titkos hittanra hordásról panaszkodott, eszébe jutott a dolog.

A forrásházon golyónyomok voltak. 45-ből és 56-ból.

Ez most már – egy főút mellett – így nem maradhat!

A forrásházat bedesztáztatta – a javításig –, s a ligetet dróttal elkerítették, hogy ide majd fölvonul a szolnoki építőipari vállalat.

(A forrás eldugaszolását a vízgyűesek, akiket ez az állat Ozi megkeresett, nem engedélyezték. Ott is a vén reakciók ülnek – tiszta maffia.)

Így volt négy évig.

(Pilintért újraválasztották.)

Akkor a maradék akácok helyére, a tanács engedélyével, benzinkutat telepített az Áfor (Pilintér, soron kívül, új kocsit vett; Skodát).

A liget mellé lángossütő bódé épült (Pilintér végre fel tudta építeni a kis nyaralót, a Tiszánál, ahol már régebben telket vett a tanácstól, négyszögölenként két forintért).

És mindez meghozta végre a bosszantó ügyben a megoldást.

A tanácsülés – Pilintér János előterjesztésére – új, a fejlődéshez méltó nevet adott a térnek:

Benzinkút tér.

Két olvasói levél

Kedves Lengyel László!

Szeged, 1989. nov. 10.

Egy apró, de értelemzavaró hibára szeretném felhívni figyelmét: a „harang-termő fa”, amelyet Ön remek tanulmányában idéz, a magyar Eliot-kiadásból átörökölt sajtóhiba. Az eredeti „wrath-bearing”-et Vas István nyilván „harag-termővel” fordította. A kép feltehetőleg a Tudás Fájára utal.

Szívélyes üdvözlettel

POLLÁK GYÖRGY

Szerkesztőség!

Nem véletlenül hagytam el a megszólítás előtt a „tiszelt” jelzőt, mivel jól bejárattott keleti lustaságomat felfüggesztve éppen az Önök iránt, a 2000 c. folyóirat eddigi számai alapján érzett tisztelem megrendülése késztetett írásra. Egy szabadelvű lap szellemi feszültségét nyilvánvalóan az egymástól különböző vagy éppen egymással ellentétes felfogást, világnézetet tükröző írások adják: egy választott és vállalt színvonalon. Az e tájon legutóbb az ötvenes években virágzó – romlott gyümölcsseinek pusztító hatását sajnos még sokáig éreztető – vulgárateista pamflet feltűnése egy egyébként európai színvonalú lapban azonban nem a szellemi izgalom, hanem a horror kategóriájába tartozik, meglepő szerkesztői ízlésficamot jelez.

P. A. januári számukban közölt írása sem eredeti valláskritikai szempontokat, sem új összefüggéseket nem tartalmaz, a paranoiás–mazochista terjengősséggel előadott gyermekségtörténet tanulsága egy rendkívül primitív közhely: szegény gyereket a környezetében lévő, mind egy szálíg gonosz, többségükben kereszténynek nevezett emberek becsapják, üldözik, egy kivétel akad, a hitoktató, aki „azért” rendes ember; ebből P. A. számára az következik, hogy a kereszténység, vagy még általánosabban a hit tönkreteszi az emberek életét. Ezen logika struktúrája kísértetiesen megegyezik a rafinált antiszemita közhellyel, miszerint „vannak azért rendes zsidók is”. (Úgy tűnik, a közhelyek egymás közt házasodnak.) A kereszténység efféle redukciója elképesztő tudatlanság, az európaiság szempontjából pedig nyilvánvaló egzisztenciális kannibalizmus.

A vizsgálódó elme bizonyos értelemben kívánatos „kíméletlensége” egyfajta szellemi erő sajátossága, az ezen írásból áradó érzelmi kíméletlenség azonban mindig a beteg szellem jele, nem kell pszichoanalitikusnak lenni ahhoz, hogy megállapíthassuk: a szerző személyiségfejlődése során az őt ért gyermekkori traumákat nem tudta konstruktívan feldolgozni, sajnálatosan eltorzult személyiségének közhelyek szintjén megfogalmazott önarc képe a Pszichológiai Szemle hasábjain esettanulmányként elfogadható, de „esszé”-ként értelmiségieknek szánt lapban közzétenni hiba, közfogyasztásra szánt lapban pedig bűn.

Megcsappant tisztelettel

ZÁDOR JÓZSEF (BUDAPEST)

2000 ESTEK A KULTÚRÁRÓL

Sokan észrevették, hogy a 2000 című Irodalmi és Társadalmi Havi Lap borítóján a Műzsa ez év januárjától nem balra (a múltba), hanem jobbra (a jövőbe) tekint. Január harmadik péntekjén este fél 8-kor indult el a MŰCSARNOK és a 2000 közös „irodalmi szalonja,” semmiképpen sem érdektelenségtől övezve. Egy olyan szalon szeretnénk létrehozni, ahol a politika csak mint a kultúra tüzetleltjes szolgálóleánya jelenhet majd meg, ahol könyvekről, képekről, emberekről van szó, ahol a vendégtől mindent szabad kérdezni.

Minden alkalomra főszerelőt hívunk, a lap szerkesztői, szerzői, barátai közül. Olyan külön emberek fogunk először hívni, akik nem a szabályos utat járják, akik több dologhoz konyítanak, akiket öröm elkísérni egy-egy kacskaringós gondolat-menetre. Az első vendégtől, Horváth Ivántól megtudtuk, hogy a „nullás” villanyvasút-szabvány áll szívéhez a legközelebb, hogy miért félték 56-ban a „magyaroktól”, hogy azért akar magányvetemet alapítani, hogy Budapesten taníthasson, hogy *A három testőr* volt az első könyv, amit idegen nyelven el tudott olvasni, és hogy nagy nap volt az aszapi, mert befejezte *A ves három elmélete* című könyvét.

Második alkalommal a 2000 szerzője és kedves barátja, K a r á t s o n G á b o r író, festő, természetbölcselő lesz a vendég. Meg fogjuk kérdezni tőle, hogy még mindig tudja-e kívülről Goethe *Faustját* németül, hogy mi vonzza a Kelet felé, hogy csakugyan Buddha-természetű-e a bős-nagymarosi vízierőmű, s hogy a sok kéréleés ellenére miért iróznak attól, hogy képeit eladja.

Az nem ígérhetjük, hogy ezúttal is lesz bor is, TV is, mindenesetre a székeket megpróbáljuk ek alakban elrendezni. Várjuk Önt 1990 (mcmxc) február tizenhatodikán, este fél nyolckor.

Tudja Ön, hogy két betű: az egész világon magas minőséget, szigorúan ellenőrzött megbízható elektronikus berendezéseket,

szívonalas tanácsadást, szakszerű szervízt jelent? Ez a HEWLETT PACKARD !

A legjobb lézernyomtatókért, DTP, CAD eszközökért nem kell messzire utaznia!

A a HEWLETT PACKARD -dealerek világhálózatának tagja, így Ön Magyarországon is élvezheti azokat a szolgáltatásokat melyeket a világon bárhol a HP dealerek nyújtanak.

Az Üllői út 101-ben minden kérdésére válaszol HP szak tanácsadónk

Boros Tamás

BOROS TAMÁS,

(Telefon: 114-0211)

hozzá bizalommal fordulhat...

EGYETLEN A SOK KÖZÖTT

1091 Budapest, Üllői út 101. Telefon: 114-0211, 113-6243

Telex: 20-2535 Telefax: 36-1 133-7392

Bemutatóterem: Budapest IX., Üllői út 101.

Szoftver iroda, gyártás, szervíz: 1094 Budapest IX., Márton u. 15.

Telex: 22-5440 Telefon: 133-4989